

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLÂM HUKUKUNDA NÂŞİZE KADIN İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Yüksek Lisans Tezi

HİKMETE MURATİ

İSTANBUL, 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLÂM HUKUKUNDA NÂŞİZE KADIN İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Yüksek Lisans Tezi

HİKMETE MURATİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hacer YETKİN

İSTANBUL, 2021

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı:	Hikmete Murati
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Program:	İslâm Hukuku
Tez Danışmanı:	Dr. Öğr. Üyesi Hacer Yetkin
Tez Türü ve Tarihi:	Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2021
Anahtar Kelimeler:	Nikâh, Kadın, Nuşûz, Nâşize, Te`dîb

ÖZET

İSLÂM HUKUKUNDA NÂŞİZE KADIN İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Günümüzde kadının sosyal hayatta daha aktif olarak rol alması, toplumdaki yerinin değişmesiyle birlikte kadın hakkındaki birçok hüküm de yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Nisâ Sûresi 34. âyette yer alan “nüşûz” kavramı ve “nâşize kadın ile ilgili hükümler” de bu değişimle ilişkili olarak günümüzde tartışma konusu olmuştur. Bu çalışmada ilk olarak nikâh akdi hakkında genel bilgi verildikten sonra, söz konusu âyet bağlamında nüşûz kavramı üzerinde durulacaktır. Ardından fakihlere göre kadının hangi durumlarda nâşize sayılacağı konusu ele alınacaktır. Daha sonra kocaya verilen kavvâm sıfatının bir sonucu olarak nâşize kadına uygulanacak yaptırımlar ve kocanın te`dîb hakkı incelenecektir. Nüşûz sebebiyle uygulanacak yaptırımlardan “dövme” tedbiri kadın hakları açısından günümüzde önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Konuyla ilgili hem klasik hem de modern kaynaklarda yer alan fakihlerin ve müfessirlerin görüşleri ele alınacaktır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Hikmete Murati
Field: Basic Islamic Sciences
Programme: Islamic Law
Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Hacer Yetkin
Degree Awarded and Date: Master, November 2021
Keywords: Marriage, Women, Nuşuz, Nashizah, Discipline

ABSTRACT

The Regulations About Disobedient Woman (Nashizah) in Islamic Law

Nowadays with women taking a more active role in social life and changing their place in society, many laws about women have begun to be reevaluated. In this context, the concept of 'nushūz' in the 34th verse of Surah an-Nisa and the 'laws regarding disobedient/defiant women' have also been the subject of today's discussion in relation to this change. In this study, after giving general information about marriage agreement, firstly the concept of nushūz in the aforementioned verse will be discussed. Subsequently, cases whereby a woman will be counted as nushūz as accordance to Islamic jurists will be analysed. Then, the sanctions that will be applied to the wife as a result of the title of 'qawwam' given to the husband and the husband's right to discipline will be examined. The measure of beating, which is one of the actions to be applied due to nushūz, has become an important topic of discussion in terms of women's rights today. Opinions of Islamic jurists and Mufassir in both classical and modern sources on the subject will also be discussed.

ÖNSÖZ

İslâm dini ailenin muhafaza edilmesine çokça önem vermiş ve en iyi bir şekilde idare edilmesi için de hükümler koymuştur. Nikâh akdi, eşlere birtakım hak ve sorumluluklar yükleyerek aile hayatının sağlam ve sağlıklı temeller üzerine oturtulabilmesine imkân sağlar. Bu hak ve sorumluluklara riâyet edilmediğinde karı-koca arasında geçimsizlikler ve huzursuzluklar meydana gelir. Bu geçimsizlik Kur`ân`ı-Kerim`de “nüşûz” kavramı ile ifade edilmiştir. Geçimsizliğin kadın tarafından baş göstermesi durumunda kadın nâşize sayılır ve Nisâ Sûresi 34. âyetinde yer alan yaptırımlar uygulanır. Bu tezde, ilk olarak “nüşûz” kavramı üzerinde durulmuştur ve Nisâ Sûresi 34. âyeti bağlamında kadının hangi durumlarda nâşize sayılıp sayılmayacağı ve nâşize kadın için öngörülen yaptırımlar incelenmiştir.

Bu tezi tamamlamayı nasip eden Allah Teâlâ'ya hamd olsun. Bu çalışmanın tamamlanmasında yardımlarından dolayı değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hacer Yetkin'e ve tez jüri üyeleri olan Prof. Dr. Kemal Yıldız'a ve Dr. Öğr. Üyesi Merve Özaykal'a katkılarından dolayı teşekkür ederim. Maddî ve manevî destekleriyle bize sahip çıkan Türkiye Diyanet Vakfı'na, çalışmam esnasında hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme ve tüm dost ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışma ve gayret bizden başarı Yüce Allah'tandır.

Hikmete Murati

İstanbul 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ	2
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	2
II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	3
III. ARAŞTIRMANIN METODU	5
BİRİNCİ BÖLÜM	6
NİKÂHIN MÂHİYETİ VE NİKÂHLA ORTAYA ÇIKAN HAK VE SORUMLULUKLAR.....	6
A. NİKÂH KELİMESİNİN LÜGAVİ VE İSTİLAHİ ANLAMI.....	7
1. Lügavî Anlamı	7
2. İstilahî Anlamı	8
B. NİKÂHIN ÖNEMİ VE GAYESİ.....	10
C. NİKÂHIN HÜKMÜ	12
D. NİKAH AKDİNİN UNSURLARI (RÜKÜNLERİ).....	14
1. Taraflar.....	14
2. İcab ve Kabûl (İrade Beyanı).....	15
E. NİKÂH AKDİNİN ŞARTLARI.....	16
1. Nikâh Akdinin İn'ikâd (Kuruluş) Şartları.....	17
2. Nikâh Akdinin Sıhhat Şartları.....	17
3. Nikâh Akdinin Nefâz (Yürürlük) Şartları	18
4. Nikâh Akdinin Lüzum (Bağlayıcılık) Şartları	18
E. NİKÂHLA ORTAYA ÇIKAN HAK VE SORUMLULUKLAR.....	19
1. Kocanın Eşine Karşı Ödevleri	19
a. Kadına Karşı İyi Davranmak.....	19
b. Kadınlar Arasında Eşit Muâmele	21
b.a. Geceleri Eşit Olarak Paylaştırma.....	21
b.b. Nafaka.....	22

c. Zifafı Gerçekleştirme	23
d. İkâmetgâhta Birlikte Oturma.....	23
2. Kocanın Eşine Karşı Hakları	24
a. Konutu Seçme Hakkı	24
b. Hanımını Başka Beldeye Götürme Hakkı.....	25
c. Kadına Vâris Olmak.....	25
d. Kadını Te`dib Hakkı.....	26
3. Kadının Kocasına Karşı Ödevleri	26
a. Kocaya İtaat Etme	26
b. Müşterek Konutta Birlikte Oturmak	28
c. Evin ve Eşin Mallarını Korumaya Özen Göstermesi	28
4. Kadının Kocaya Karşı Hakları.....	29
a. Kocasına Vâris Olmak	29
b. Mehir ve Nafaka İstemek	30
c. Kadının Kocasından Cinsi Temas Açısından Yararlanması	33
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
NÜŞÛZUN MAHİYETİ VE NÜŞUZ SAYILAN HALLER.....	35
A. Nüşûz Kelimesinin Lugavî ve Istilahî Anlamı	36
1. Lugavî Anlamı.....	36
2. Istilahî Anlamı.....	36
B. Nisâ Sûresinin 34. Âyetin Nüzûl Sebebi ve Bağlamı	40
C. NÜŞÛZ SAYILAN HALLER.....	42
1. Kadının Kocasının Nikâh Akdinden Doğan Haklarına Riâyet Etmemesi	42
1.1. Kadının Kocasının Cinsel İsteklerine Cevap Vermekten Kaçınması	42
a. Kadının Kendi Evinde Münâsebetten İmtina Etmesi	43
b. Kadının Kocasının Evinde Münâsebetten İmtina Etmesi.....	43
1.2. Kadının Kocası ile Birlikte Sefere Çıkmaktan veya Başka Şehre Taşınmaktan Kaçınması	44
1.3. Kadının Kocasının İzni Olmaksızın Meskenden Ayrılması	46
a. Meşru Bir Gerekçe Olmaksızın Kadının Kocasının İzni Olmadan Meskenden Ayrılması.....	48
b. Meşru Bir Gerekçe Sebebiyle Kadının Kocasının İzni Olmadan Meskenden Ayrılması .	49
b.a. Kadının Anne-Babasını ve Yakın Akrabalarını Ziyaret Etmesi	50
b.b. Kadının Camiye Gitmek için İzin Alması Meselesi.....	54

b.c. Kadının Kocasından İzin Almadan İlim Öğrenmek için Evden Çıkması.....	57
b.d. Kadının Kocasının İzni Olmaksızın Farz veya Nafile İbadetleri Yerine Getirmesi	59
b.e. Kadının Ev Haricinde Meslek İcra Etmesi	62
1.4. Kadının Kocasının İzin Vermediği Kimseleri Eve Alması	66
2. Kadının Allah Hakkı ile İlgili Olan Hususlarda Kocasına İtaatsizliği.....	68
2.1. Kadının Farz İbadetleri Yerine Getirmemesi	68
2.2. Kadının Maddî veya Dinî Temizliğe Riâyet Etmemesi.....	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	70
NÂŞİZE KADIN İÇİN ÖNGÖRÜLEN YAPTIRIMLAR	70
1. Nâşize Kadının Nafakasının Kesilmesi	71
2. Kocanın Te`dib Hakkı	73
2.1. Kadının Farz İbadetleri İfa Etmemesi ve Temizliğe Riâyet Etmemesi Konusunda Kocanın Te`dib Hakkı	75
2.2. Kadının Ev İşlerini Yapmaması Hususunda Te`dib Meselesi	76
2.2.1. Hanefî Mezhebinin Görüşü	76
2.2.2. Cumhurun Görüşü	77
2.2.3. Mâlikîler`in Çoğunluğu ve Bazı Müçtehitlerin Görüşü	78
2.3. Nüşûz Sebebiyle Kocanın Te`dib Hakkı	81
a. Başkaldırmasından Endişe Etmenin Mâhiyeti	81
b. Nüşûz Hâlinde Takip Edilecek Metot	81
1. Öğüt Verme / Vaaz.....	82
2. Yatakta Terk / Hecr	84
3. Dövme / Darb	86
3.1. Dövmenin Hükmü	88
3.2. Dövme Sebebiyle Kadına Zarar Verilirse Koca Tazminat Ödemesi Gerekir mi?	90
3.3. Dövme ile İlgili Genel Bir Değerlendirme	90
3. Aile Büyüklerin/Hakemlerin Müdahale Etmesi	93
4. Kadının Nüşûzundan Dönmesi	97
5. Nüşûz Sebebiyle Boşanma	97
SONUÇ	99
KAYNAKÇA.....	101

KISALTMALAR

A.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

bkz: Bakınız

bs.: Basım

BÜİF-Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

c.: Cilt

çev.: Çeviren

DİA.: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DİB.: Diyanet İşleri Başkanlığı

DÜİF.: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ed.: Editör

HAK: Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi

İAD.: İslam Araştırma Dergisi

İHAD.: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi

MÜİF.: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

nşr. : Neşreden

s.: Sayfa

sy.: Sayı

thk.: Tahkik eden

TYEKB- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

ts. : Tarihsiz

TDV.: Türkiye Diyanet Vakfı

Yay.: Yayınları

y.b.: Yayıncı Bilinmiyor

y.y.: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada İslâm hukukunda nâşize kadınlar ile ilgili hükümler konusu incelenecektir. Evlilik kadın ve kocaya karşılıklı hak ve sorumluluklar yüklemiştir ve bu hak ve sorumluluklar eşlerin yaşadıkları çağa, sosyal ve iktisadi şartlara bağlı olarak değişiklik göstermelerine rağmen genel olarak ev dışındaki işleri yani ailenin ekonomik ihtiyaçlarını gidermesi kocaya, ev içindeki işleri ise kadına verilmiştir. Kocanın en önemli sorumlulukları olarak “nafaka” ve “mehir” vurgulanırken, kadının daha çok manevi bir yükümlülük olan itaati ön plandadır. Bu itaat sorumluluğunun yerine getirilmemesi ise nüşûz kavramı ile ifade edilir. Fakihlerin ve müfessirlerin yaşadığı coğrafya, görenek ve âdetlere göre nüşûz kavramına farklı manalar yüklenmiştir. Mesela fakihler ve müfessirler, kocanın hanımı üzerinde mutlak otoriteye sahip olup kadının evden çıkışı kocanın iznine bağlı olduğu ve kadının izinsiz çıkışı itaatsizlik kapsamına değerlendirildiği için kadını böyle durumlarda nâşize saymışlardır. Bu yüzden çalışmadaki amaçlarımızdan biri konuyla ilgili nasları göz önünde bulundurarak “kadının itaati” çerçevesinde kadının hangi durumlarda nâşize sayılıp sayılmayacağı konusunu araştırmaktır.

Zamanın ve şartların değişmesiyle kadının toplumdaki yeri değişmekle birlikte kadın sosyal hayatta daha aktif rol almaktadır. Söz konusu toplumsal değişim, kadın haklarını ön plana çıkarmış ve kadın hayatını her açıdan tartışma konusu haline getirmiştir. Kadının geçmişteki rolünün günümüze kadar değişmesi, kadınlar hakkındaki birçok hükmü etkilemiştir. Kur’ânî bir kavram olan nüşûz ve nâşize kadın ile ilgili hükümler de bu değişimle ilişkili olarak modern dönemde tartışma konusu haline gelmiştir. Bu konular klasik fıkıh eserlerinde de ele alınmıştır ancak dile getirilen görüşler değişik konular içerisinde dağınık bir şekilde yer almaktadır. Bu çalışmanın amaçlarından biri de bu görüşleri bir araya getirerek belli başlıklar altında inceleyip günümüzde bulunduğumuz duruma kıyaslayarak bir sonuca varmaya çalışmaktır.

Nâşize kadın ile ilgili hükümlerin dayandığı Nisâ 34. âyeti, sadece kadının hangi durumlarda nâşize sayılacağı bağlamında değil, nâşize sayılan kadına uygulanacak yaptırımlar açısından da tartışma konusu olmuştur. Kadının nâşize olması durumunda nafaka hakkının düşmesi ve kocanın hanımını te’dib hakkı bu bağlamda çokça tartışılan hususlardır. Özellikle “kocanın hanımını dövmesi izni” kadın hakları bağlamında dikkat çeken tartışmalara konu

olmuştur. Bu yüzden günümüzde âyetin manasını hafifletmek isteyip farklı yorumlar yapılmıştır. Biz de nüşûz karşısındaki yaptırımları incelerken ilk olarak âyetin nüzul sebebinin ele alıp Hz. Peygamber'in hadislerini dikkate alarak “darb” kelimesi “dövme” anlamının haricinde başka manalara gelip gelmeyeceği konusundaki görüşleri ele aldıktan sonra günümüzde bazı müfessirler ve İslam hukukçuları tarafından iddia edildiği gibi dövmenin hükmünün örf ve maslahata göre değişken karaktere sahip olup olmadığını tespit etmeye çalışacağız.

Özetle bu çalışma, çok tartışılmış olan kadının nüşûzu meselesinde hem klasik kaynakları hem çağdaş kaynakları bir araya getirerek ve geçmiş dönemin şartlarını bugünün şartlarıyla kıyaslayarak bir sonuca varmayı hedeflemektedir. Böylece şimdiye kadar farklı açılardan ve dağınık şekilde ele alınmış olan söz konusu tartışmanın bütünlüklü bir tasviri ortaya konulmuş olacaktır.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Konu incelenirken, birincil kaynak olarak Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından istifade edilmiştir. Bunlardan başlıcaları olarak; Serahsî'nin (ö.483/1090) *el-Mebsût*’u, Kâsânî'nin (ö.587/1191) *Bedâi'ü's-Sanâi*’si, İbnü'l-Hümâm'ın (ö.861/1457) *Fethü'l-kadîr*’i, İbn Âbidîn'in (ö.1252/1836) *Reddû'l-Muhtâr*’ı, İbn Nüceym'in (ö.970/1563) *el-Bahrü'r-Râik*’i, diğer mezheplerin görüşleri için ise Şâfiî mezhebinden; Şirbinî'nin (ö.977/1570) *Muğni'l-Muhtâc*’ı, Remlî (ö. 1004/1596), *Nihâyetü'l-Muhtâc*’ı, Mâlikî mezhebinden; İbn Rüşd'ün (ö.595/1198) *Bidâyetü'l-Müctehid*’i, Mağribî'nin (ö.954/1547) *Mevâhibü'l-Celîl*’i, ve Derdîr'in (ö.1201/1786) *eş-Şerhü's-Sağîr*’i, Hanbelî mezhebinden de; İbn Kudâme'nin (ö.620/1223) *el-Muğnî*’si, Buhûtî (ö. 1051/1641) *Keşşâfü'l-Kinâ*’sı, gibi eserlere başvurulmuştur.

Çağdaş eserlere de sıkça müracaat edilmiştir. Bu doğrultuda; Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1971) *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi, Ebû Zehra'nın *el-Ahvâlü's-Şahsiyye ve Muhâdarât fî Akdi'z-Zevâc ve Âsârihi*, Ali Muhammed Ali Kâsım, *Nüşûzu'z-zevceti Esbâbuhu ve İlâcuhu fî Fikhi'l-İslami*, Nuru Hasan Kârut, *Mevkifu'l-İslami min Nüşûzi'z-Zevceyni ev Ehadihima ve ma Yettebiu Zalike min Ahkami*, Hayrettin Karaman'ın *Mukayeseli İslam Hukuku*, Halil Cin'in *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Hamdi Döndüren'in *Delilleriyle Aile İlmihali*, Halil İbrahim Acar'ın *İslâm Aile Hukuku* gibi eserlerinden faydalanılmıştır.

Konumuzla ilgili âyetlerin yorumu için hem klasik hem de modern dönem tefsir kaynaklarından faydalanılmıştır; Kurtubî'nin, (ö.671/1273) *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân*'ı, Cessâs'ın (ö.370/981) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı, İbnü'l-Arabî'nin (ö.543/1148) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı, İbn Âşûr'un (1879-1973) *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*'i, Reşid Rızâ'nın (1865-1935) *Tefsirü'l-Menâr*'ı, Zemahşerî'nin (ö.1144) *el-Keşşâf*, Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-Beyân*, Heyet'in *Kur'ân Yolu* gibi eserler yer almaktadır.

Temel İslam Bilimleri alanında yazılan yüksek lisans ve doktora tezlerinden de faydalandık. Bunlardan en önemlileri; Eşref Yazar'ın yüksek lisans tezi "*İslam Aile Hukukunda Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümü (Nüşûz)*", Emine Eravcı'nın yüksek lisans tezi "*Mehir, Nafaka ve İtaat Kavramları Çerçevesinde İslam'a Göre Ailede Eşlerin Sorumlulukları*", Yergali Alpysbayev'in doktora tezi "*İslam Aile Hukukunda Eşlerin Nikâh Akdinden Doğan Hak ve Sorumlulukları (Kazakistan Aile Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak)*."

Arapça tezlerden de faydalandığımız tezlerin başında; Mu'tesim Abdurrahman Muhammed Mensûr, *Ahkamu Nüşûzi'z-Zevceti fî Şeriatî'l-İslâmiyye*, Yüksek Lisans Tezi; Sihâm Bûrizk, *Nüşûzu'z-Zevceti Dirasetu Mukareneti Beyne'î- Şeriatî'l-İslâmiyye ve'l-Kanûn*, Yüksek Lisans Tezi; Akkûş Fâtimetu'z-Zehrâ, *en-Nüşûz ve Asaruhu*, Yüksek Lisans Tezi, yer almaktadır. Makalelerden ise, Tuffaha, Fethullah Eksem Hamdullah, *en-Nüşûz Meayiruhu ve Eseruhu fî Sukûti Nefakati'z-Zevceti: Dirâsetun Fikhiyyetun Mukârinetun*, Dâru'l-Mandumah, 2011, adlı çalışmadan istifade edilmiştir. Bu tez çalışmalarında meseleler çok ayrıntılara girmeden, bugünün şartlarıyla kıyaslanmadan ele alınmıştır. Biz çalışmamızda ise bu çalışmalardan farklı olarak meseleleri ayrıntılı bir şekilde alıp klasik fıkhn hükümlerini çağdaş fikhî görüşlerle mukayese ederek bir sonuca varmaya çalıştık.

Araştırma sırasında başvuru kaynaklar bunlarla sınırlı kalmayıp bunun haricinde sözlükler ve diğer eserlerden de istifade edilmiştir.

III. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmamızda kaynak taraması metodu kullanılmıştır. Dolayısıyla konumuzla ilgili var olan kaynak, tez ve makaleler incelenmiş ve veriler toplanmıştır. Daha sonra konuyla ilgili Kur`an ve Sünnette yer alan ayetleri ve hadisleri tespit edip bunların anlam ve yorumları için hem klasik hem de çağdaş eserlere müracaat edilmiştir. Klasik fıkhn hükümleri çağdaş fikhî görüşlerle mukayese edilerek karşılaştırmalı bir metot hedeflenmiştir. Âyetlerin mealı için *Kur`ân Yolu`na* başvurulmuştur. Ayrıca özel isim ve eserlerin yazım kuralları için genel olarak *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’den istifade edilmiştir. Araştırmada, Hanefî mezhebi esas alınmakla birlikte diğer mezheplerin görüşleri de gerekli yerlerde mukayeseli olarak ele alınmıştır.

Çalışma; giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; ilk olarak nikâh kelimesinin lügavi ve ıstılahi anlamı, nikâhın önemi, gayesi, hükmü, unsurları ve nikâh akdiyle birlikte ortaya çıkan hak ve sorumluluklar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde kadının hangi durumlarda nâşize sayılıp sayılmayacağı incelenmiştir. Bu kapsamda nüşûz kavramının lügavî ve ıstılahi anlamı, Nisâ Suresi 34. âyetin nüzul sebebi ve bağlamı, nüşûz sayılan haller üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde de nâşize kadın için öngörülen yaptırımlar incelenmiş, nâşize kadının nafakası, yaptırımları, kadının nüşûzundan dönmesi ve nüşûzün bir boşanma sebebi sayılıp sayılmayacağı meselesi üzerinde durulmuştur. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yaparak çalışmamız tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

NIKÂHIN MÂHİYETİ VE NİKÂHLA ORTAYA ÇIKAN HAK VE SORUMLULUKLAR

Nikâh akdi hem klasik fıkıh eserlerinde hem de modern çalışmalarda bütün yönleriyle ve her açıdan ayrıntılı olarak incelenmiştir. Nikâh konusunda detaylı bilgiyi ilgili kaynaklardan elde etmek mümkündür. Biz burada nikâh akdi içerisinde gerçekleşen nüşûz hali üzerinde durmadan önce, nikâh akdinin temel kuralları hakkında giriş mahiyetinde özet bilgi sunacak, nüşûz ile doğrudan ilişkili olan “nikâh akdinde hak ve sorumluluklar” konusuna ise nispeten ayrıntılı olarak yer vereceğiz.

A. NİKÂH KELİMESİNİN LÜGAVİ VE İSTİLAHİ ANLAMI

1. Lügavî Anlamı

Nikâh kelimesi نكح kökünden gelip sözlükte “karışmak”, “katmak”, “cem etmek”, “cinsel birleşme” ve “evlilik akdi” mânâlarına gelmektedir.¹

Sözlükte bu anlamlara gelen nikâh kelimesinin müçtehit imamalar arasında hakikî anlamının akit mi, cinsî münasebet mi veya her ikisi mi olduğu konusunda ihtilâf bulunmaktadır. Hanefîler, nikâhın hakiki anlamda cinsî münasebet, mecazi anlamda ise akit olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu akit, cinsî münasebete götüren meşru bir sebep olup eşleri tek şahıs hâline getiren birleştirici bir akittir.² Şafîîler ile Mâlikîler’in bir kısmına göre, nikâhın akit anlamında kullanılması hakikat, cinsî münasebet anlamında kullanılması mecâzdır.³ Hanbelî mezhebi ise nikâhın, akit ve cinsî münasebet hakkında hakikat anlamında olduğunu söylemişlerdir.⁴

Hanefîlerin görüşlerini ispat etmek için şu delilleri ileri sürmektedirler: Allah-u Teâlâ, “Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın nikâhladığı kadınlarla nikâhlanmayın...”⁵

¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab* Beyrut: Dâru Sâdır, ts., II, 625-626.

² el-Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-Ta'lîl'l-Muhtâr*, İstanbul: Tereke Yayınevi, 2015, c. II, s. 297; es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts, c. IV, s. 192; el-Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertibi's-Serâi*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003, c. III, s. 307.

³ el-Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz, *Kitâbu'l-Fıkıh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erbe'a*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993, c. IV, s. 7; Mustafa el-Hin, Mustafa el-Buğa, Ali eş-Şerbecî, *el-Fıkhu'l-Menhecî alâ Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1992, c. IV, s. 11.

⁴ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *el-Muğnî ve's-Serhi'l-Kebîr*, Beyrut-Lubnân: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1972, c. VII, s.333; el-Haccâvî, Ebû'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî, *el-İknâ' fi Fikhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts., c. III, s.156; Görgülü, Hasan Ali, *İslâm Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları*, Isparta: Fakülte Kitabevi Yay., 2005, s. 27.

⁵ en-Nisâ, 4/22.

buyurmaktadır. Âyette geçen “nikâh” kelimesinin anlamı cinsî münasebettir. Çünkü Hanefîlere göre Kitap ve Sünnet`te karînesiz olarak varid olan “nikâh” kelimeleri cinsî münasebet manasında kullanılmıştır. Fakat “*Erkek eşini {üçüncü defa} boşarsa, kadın kocası dışında bir başka erkekle nikâhlanmadıkça ona helal olmaz...*”⁶ âyetindeki “nikâh” kelimesi cinsî münasebet anlamına değil, akit anlamına gelmektedir. Çünkü âyette nikâhın kadına nispet edilmiş olması nikâhtan kastedilenin akit olduğuna delâlet eden karîne teşkil etmektedir.⁷

Şafîîler ve Mâlikîler, Kitap ve Sünnet`te vârid olan “nikâh” lafızlarının çoğu akit manasına geldiğini iddia edip delilleri arasında “... *bir başka koca ile nikâhlanmadıkça...*” âyetini zikrederler. Onlara göre âyette geçen “nikâh” lafzı kadına yönelik olup akit anlamındadır.⁸

Hanbelî mezhebine göre ise, “*İman etmedikleri sürece müşrik kadınlarla nikâhlanmayın...*” âyeti kerîmede geçen “nikâh” lafzı hem evlilik akdi hem cariye edinmek suretiyle cinsel temasta bulunmak anlamında anlaşılmıştır. Burada müşterek bir lafzın her iki manasında birden kullanımı söz konusudur.⁹

2. Istilahî Anlamı

İslâm hukukçuları “*nikâh*” kelimesini farklı şekillerde tanımlamışlardır. Burada mezheplerin klasik kaynakların en genel geçer olan tanımlar verilecektir: Hanefî fakihler, nikâh kelimesinin terim anlamını “*Kasten milk-i müt`a üzerine yapılan bir sözleşmedir,*”¹⁰ Şafîî mezhebi, “*İnkâh (nikâhlama) ve tezvîc (evlendirme) sözcükleri veya bunların tercümesini söylemek suretiyle cinsî münasebetini mubah hale gelmesini sağlayan bir akittir,*”¹¹ Mâlikî mezhebi, “*Özel bir sîğa ile mahrem, mecusî, ehli kitâb, câriye olmayan bir kadından cinsel yönden faydalanmayı helal hale getiren bir akittir,*”¹² Hanbelî mezhebi ise “*kadından cinsel açıdan faydalanma menfaati üzerine, inkâh veya tezvîc ifadeleri kullanılarak düzenlenen bir akittir*”¹³ şeklinde tarif etmişlerdir.

⁶ el- Bakara, 2/230.

⁷ el-Mevsılî, *el- İhtiyâr*, II, 298; Kâsânî, a.g.e., III, 307-308.

⁸ eş-Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hafîb, *Muğni`l-Muhtâc ilâ Ma`rifeti Me`ânî Elfâzi`l-Minhâc*, Beyrut-Lubnan: Dâru`l-Ma`rife, 1997, c. III, s. 165.

⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni ve`ş-Şerhi`l-Kebîr*, VII, s. 333.

¹⁰ Abdurrahmân b. Muhammed b. Süleymân, *Mecma`u`l-Enhur fi Şerhi Mülteka`l-Ebhur*, İstanbul: Tereke Yayınevi, 2015, c. II, s. 4; Kâsânî, a.g.e., III, 309.

¹¹ eş-Şirbînî, *Muğni`l-Muhtâc*, c. III, s.165.

¹² es-Sâvî, Ebu`l-Abbas, *Hâşiyetu`s-Sâvî ala`ş-Şerhi`s-Sağîr*, Kahire: Dâru`l-Ma`ârif, ts., c. II, s.332.

¹³ ed-Dimyâtî, Ebî Ammar Yâsir b. Ahmed b. Bedr b. Neccar, *el-Hulâsatu`l-Fıkhiyyetu ala` Mezhebi`s-Sâdeti`l-Hanbeliyyeti*, İstanbul: Guraba, ts, c. II, s.595.

Hanefîlerin tarifinde yer alan “milk-i mut’a”nın karşısı “milk-i rakabe”dir. Rakabe kelimesi “boyun” anlamına gelip tam mülkiyet, bir şeyin bütününe sahip olmak anlamında kullanılmıştır. Evlilikte ise, sahip olunan şey eşin zât ve varlığı değil ondan cinsel yönden faydalanma imkânıdır. Buna göre nikâh akdinin konusu, eşlerin birbirinin vücutlarına sahip olmak değil, cinsî vb. olarak karşılıklı yararlanmadır.¹⁴ “Kasden” tabiri ise, nikâh akdini cariye satın almadan ayırmak için kullanılmıştır.¹⁵ Cariye satın alma, onun tüm varlığına mâlik olma sonucunu meydana getirdiği için cinsel yönlerinden faydalanmayı da zımnen helal kılar çünkü cariye satın alma bir nikâh akdi değildir. Nikâh akdinde kadının tüm varlığına mâlik olmak söz konusu olmadığı için ondan hukuken cinsel yönden yararlanma sağlanmış olur.

Görüldüğü gibi klasik tariflere göre nikâh akdinde söz konusu faydalanma hakkı sadece erkek bakımından düşünülüp kadının erkeğin vücudu üzerinde hak sahibi olması söz konusu değildir. Yani, kadın akdin hem tarafı hem de konusu olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış Hanefî ve Mâlikî mezhebine göredir.¹⁶ Şâfiî mezhebinden Şirbinî ise iki görüş zikretmektedir: a} Nikâhın konusu sadece kadındır, b} Tarafların her ikisi nikâh akdinin konusu olabilir deyip birinci görüşü daha doğru bulmaktadır.¹⁷

Çağdaş İslâm hukukçuları ise erkek-kadın arasında fark gözetmeksizin nikâhı, “Evlenmeleri yasak olmayan bit erkek ile bir kadın arasında yapılan, birbirinin cinsel yönlerinden faydalanmayı meşru kılan birlikte hayat ve nesli sürdürmek için bir bağ meydana getiren akittir,”¹⁸ “Kadın ve erkek arasında bir ömür boyu birlikte yaşamayı ve karşılıklı yardımlaşmayı helâl kılan ve her iki tarafa karşılıklı haklar belirleyen ve kocaya birtakım sorumluluklar yükleyen akittir”¹⁹ şeklinde tanımlanmaktadır. Yine mesela, Fas aile kanununun 1. maddesi nikâhı bu şekilde tarif eder: “Evlenme, kanunî bir akittir ki onunla bir kadın ile bir erkek devamlı bir hayat kurmak için birleşirler. Nikâh, kocanın yönetimi altında, taraflara karşılıklı vecibelerini güvenlik, huzur, karşılıklı sevgi ve saygı içinde yerine getirmek imkânını veren, sağlam temeller üzerine inşa

¹⁴ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, c. I, s. 291.

¹⁵ Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1988, s. 40.

¹⁶ Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 40.

¹⁷ eş-Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. III, s. 166.

¹⁸ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, ts., c. I, s. 222.

¹⁹ Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts., s.17.

edilmiş bir aile yuvasının tesisiyle sadakat, saflık ve nesli sürdürme isteği içinde bir hayatı amaç edinir.”²⁰

Nikâh hakkındaki âyet ve hadislerin genel manaları, nikâhın amacı, önemi ve hükmü de göz önünde bulundurulduğunda her iki tarafın aynı amaçlardan dolayı evliliğe adım attığı ve nikâh akdinin konusunun yalnız erkeğin kadından cinsel yönden yararlanması şeklinde değerlendirmesinin doğru olmadığı anlaşılr. Çünkü nikâh akdi ile birlikte eşlerin karşılıklı hakları ve görevleri meydana gelir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerîmede: “*Kadınların erkekler üzerinde ma`rufa göre hakları olduğu gibi erkeklerin de kadınlar üzerinde hakları vardır*”²¹ buyurmaktadır. Başka bir âyetinde de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır*”²² Bu âyetler nikâhın gayesinin her ikisi için müşterek olduğuna işaret etmektedir.

B. NİKÂHIN ÖNEMİ VE GAYESİ

İslâm, Müslümanların evlenmelerine, yuva kurmalarına büyük bir önem verir ve evliliğe teşvik eder. Aynı zamanda evliliğin birtakım yararları da bulunur. Bu yararlar arasında: “*Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O’dur...*”²³ “*Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı.*”²⁴ Bu âyetlerden anlaşılaacağı üzere ferdin huzur bulacağı ortamın oluşturmasıyla şüphesiz öncelikle aileye mutluluk verir, topluma iyi nesil kazandırır, insanların sosyal ve ruhi ihtiyaçlarını giderir ve birçok biyolojik ihtiyaçların karşılanması suretiyle insanların iffetsizliğe düşmelerini engeller.²⁵ Buna göre evlenmenin gayesi zarurât-ı hamseden biri sayılan neslin muhafazası²⁶ ve gayr-i meşru birlikteliği engellemektir. Nikâhsız gerçekleşecek birliktelik Allah tarafından yasaklanmıştır ve zina sayılmıştır. Zina edenler için de şüphesiz cezaî hükümler vardır.²⁷ Allah Teâlâ İsrâ Sûresi 32. âyetinde şöyle buyurmaktadır:

²⁰ Cin, a.g.e., s. 40-41.

²¹ el-Bakara, 2/228.

²² er-Rum 30/21.

²³ el-Araf, 7/189.

²⁴ en-Nahl, 16/72.

²⁵ Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar neş., 2017, s. 18.

²⁶ Apaydın, H. Yunus, *Günümüzde Aile (Uluslararası Aile Sempozyumu)*, İstanbul: Ensar Neş., 2007, s.142.

²⁷ Şaban, Zekiyyudîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: TDV Yay., 2009, s. 415.

“Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur.”

Bu âyetle harama giden yolların kapatılması “sedd-i zerâi” olarak isimlendirdiğimiz prensibinden hareketle İslâm, zinaya götürebilecek bütün davranışlardan uzak durulmasını emretmiştir. Çünkü nikâhsız olarak gerçekleşen bir birlikteliğin gayr-i meşru olması, nesillerin nesebini belirsiz yapar ve birtakım fitnelere sebep olur. Bundan dolayıdır ki ona götüren yollar da yasaklanmıştır.²⁸ Hz. Peygamber de bununla ilgili şöyle buyurmaktadır: ““*Ey genç topluluğu, evleniniz. Evlenmeye gücü yetmeyenler varsa oruç tutsun. Çünkü oruç onu korur.*”²⁹ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, iffeti korumak için bekar olanlara orucu tavsiye etmektedir. Çünkü evli olmayan bir kimsenin gözünü, kendini haramdan koruması oldukça zordur. Bu yüzden kişinin kendinle yaptığı bu mücadelenin çıkış yolu oruçtur. Serahsî (ö. 483/1090) de, evlenmenin gayesinin bir arzunun tatmini olmayıp daha ziyade maddî ve manevî menfaatleri sağlama ve zinaya karşı muhafaza edilmek olduğunu belirtmektedir.³⁰

Nikâhın diğer gayesi insanların nesillerin sürdürülmesi, çoğaltılması ve cinsel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Hz. Peygamber de insanların çoğalmasını istemiş ve onların çokluğuyla övüneceğini ifade etmiştir: “*Evleniniz, çoğalınız, çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar edeceğim.*” Bekar kalmanın ilk önce yaratılışa aykırı olduğunu ve bu neslin tükenmesine yol açacağını bildirip evlenilmesini istemiştir. Hz. Peygamber, evlenmeyi sadece erkeğin kadından yararlanması için bir araç olarak görmeyip sağlam bir aile kurulması ve insanların çoğalması için gerekli bir kurum olarak kabul eder. Aynı zamanda Allah`a daha iyi kulluk yapabilmek için evlenmemenin evlenmekten daha uygun olacağını düşünen bazı sahabeye Hz. Peygamber ikazda bulunmuştur ve kulluğun aile içinde olacağını şu cümlelerle bildirmiştir: “*Sizi uyarıyorum! Ben sizin Allah`tan en çok korkanınız ve O`na en takvalı olanınızım. Fakat ben bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Benim sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir.*”³¹ Hadiste yer alan “benden

²⁸ Yazır, a.g.e., V, 301.

²⁹ Buhârî, *Nikâh*, 2; Müslim, *Nikâh*, 1; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 1.

³⁰ Serahsî, a.g.e., IV, 192.

³¹ Buhârî, *Nikâh*, 1; Müslim, *Nikâh*, 5.

değildir” ifadesinden yola çıkan Hanefî fakihleri “*Nikâh, ibadetlere daha yakındır. Evlenmek, ibadet niyetiyle bekar kalmaktan daha faziletlidir*” demişlerdir.³²

İnsan, evliliği yalnız cinsel tatmini meşrulaştıran bir vasıta olarak görmemelidir. Çünkü evliliğin hem sosyal hem ahlakî boyutları vardır. Aile her şeyden önce ahlakî temeller üzerine inşa edilmesi gereken sosyal bir müessesedir. Eşler bunu yürütecek ahlak koşullarını taşımıyorlarsa eğer aileyi yalnız kanun kurallarıyla ayakta tutmak mümkün görünmemektedir.³³ Aile, âyetlerde göreceğimiz gibi sadece nesillerin sürdürülmesi ve insanların himayesini hedefleyen bir müessese değildir. Aynı zamanda kişinin sükûnet bulabileceği bir yerdir. Bunu âyet-i kerimeler şu şekilde ifade etmektedir: “*Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O’dur...*”³⁴ ve “*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.*”³⁵

C. NİKÂHIN HÜKMÜ

Nikâhın meşruiyeti, Kitap, Sünnet ve İcmâ ile sabit olmuştur. Allah Teâlâ evlilik hakkında şöyle buyurmaktadır: “*İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları **evlendirin***”³⁶ ve “*Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder **nikâhlayın.***”³⁷ Hz. Peygamber de “**Evleniniz, çoğalınız,** çünkü ben kıyamet gününde sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar edeceğim”³⁸ ve “*Sizden kim gücü yetiyor ve cinsel ilişkiye muktedir ise **evlensin***”³⁹ buyuruyor. Bu âyetler ve hadislerdeki emir sîğalarının ibahaya, nedbe veya vucûba hamledilmesi konusunda İslâm hukukçular arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Şöyle ki, Cumhur naslarda zikredilen emirlerin nedbe delâlet ettiği ve nikâhın hükmünün de mendub (sünnet, müstehab) olduğu görüşünü savunmuşlardır. İbn Hazm ise bu emirlerin vucûba delalet ettiği ve nikâhın hükmünün

³² İbnu’l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi’l-Kadîr ale’l-Hidâye Şerhi Bidâyeti’l-Mubtedî*, thk. Abdurrezâk Gâlib el-Mehdi, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003, c. III, s. 175; Serahsî, a.g.e., IV, 193.

³³ Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Ailenin Çilesi Boşanma*, İstanbul: Çağdaş Yay., 1976, s. 21.

³⁴ el-Araf, 7/189.

³⁵ er-Rûm, 30/21.

³⁶ en-Nûr, 24/32.

³⁷ en-Nisâ, 4/3.

³⁸ İbn Mâce, *Nikâh* 8.

³⁹ Buhârî, *Nikâh*, 2,3; Müslim, *Nikâh*, 1.

farz olduğu fikrini savunmuştur.⁴⁰ Çünkü Zâhirîlere göre zinadan korunmak farz olup bu korunma ise ancak nikâhla olur. Hanefî fakihlerinden Serahsî (ö. 483/1090) ise, Hz. Peygamber, dinin farzlarını saydığı ve vacip olanları da açıklayıp bunlar içerisinde nikâhı saymadığı için nikâhın sünnet olduğuna dair Hanefîlerin görüşünü dile getirmektedir. Zira kişi zinadan nikâhla korunabileceği gibi oruç tutmakla da korunabilir. Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “*Ey genç topluluğu, evleniniz. Evlenmeye gücü yetmeyenler varsa oruç tutsun. Çünkü oruç onu korur.*”⁴¹

Kur`ân ve Sünnet`te evlenme hem tavsiye edilmiş hem de teşvik edilmiştir. Haramdan korunmak ve neslin devamını sağlamak için evlilik, nafile ibadetlerden daha faziletli olarak kabul edilmiştir. Hatta İbn Hümâm (ö. 861/1457) *Fethu`l-Kadîr* eserinde nikâh konusuna “*Nikâh, ibadetlere daha yakındır. Evlenmek, ibadet niyetiyle bekar kalmaktan daha faziletlidir*” gibi cümlelerle giriş yapmaktadır.⁴² Bazı sahâbîler evlenmeyi terk edip nafile ibadetlerle meşgul olacaklarını söyleyince Hz. Peygamber onları şu hadisle uyarmıştır: “*Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmez ise benden değildir.*”⁴³ İmam Şâfiî (ö. 204/819)`ye göre ise, evlilik işleriyle ilgilenmek yerine Allah`a ibadet etmek ve ilimle meşgul olmak daha faziletlidir. Allah Teâlâ Yahya peygamber hakkında “...*efendi ve iffetli*...”⁴⁴ diyerek onun efendi ve iffetli olduğu bildirerek övmüştür. Buradan yola çıkan İmam Şâfiî, evlenmeye gücü yettiği halde kadınlardan uzak durduğu için övülmüş olduğunu hüccet göstererek cinsel isteği mutedil olan kişinin evlenme veya evlenmeme konusunda serbest olduğunu savunmuştur.⁴⁵ Dolayısıyla kişilerin içinde bulundukları şartlara göre evlenmenin hükmü vacip, sünnet, mekruh veya haram olabilir. Bu sebeple evlenmenin hükmünü belirleme yetkisi bir nevi evlenecek olanların içtihadına bırakılmıştır. Eğer kişi hanımın mehir ve nafaka ihtiyaçlarını karşılayacak güce sahipse ve evlenmediği takdirde zinaya düşeceği kesin olarak biliyorsa evlenmesi farz; ekonomik güce sahip olup zinaya düşeceği endişesi varsa vacip; hanımına zulüm ve işkence yapacağı kesin olarak biliniyorsa haram; endişe ve korku bulunması halinde mekruh; evlenmemesi halinde zinaya

⁴⁰ Kâsânî, a.g.e., III, 309; İbn Rüşd, Ebû`l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetu`l-Müctehid ve Nihâyetu`l-Muktesid*, Kahire: Dâru`l-Hadis, 2004, c. II, s. 2; Şirbinî, a.g.e., III, 125; İbn Kudâme, a.g.e., VII, 4-5.

⁴¹ es-Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 193; Buhârî, *Nikâh*, 2; Müslim, *Nikâh*, 1; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 1.

⁴² İbnü`l-Hümâm, *Fethu`l-Kadîr*, c. III, s. 175.

⁴³ Buhârî, *Nikâh*, 1; Müslim, *Nikâh*, 5; İbn Mâce, *Nikâh*, 1.

⁴⁴ el-Âli İmrân, 3/39.

⁴⁵ es-Serahsî, a.g.e., IV, 194.

düşeceğinden endişesi bulunmayan ve cinsel bakımdan mutedil ise evlenmesi sünnettir.⁴⁶ Hz. Peygamber ve sahabiler evlenmişler ve onlara tâbi olanlar da bu sünneti sürdürmüşlerdir. Râcih olan görüşün de bu olduğu ifade edilmektedir.

D. NİKAH AKDİNİN UNSURLARI (RÜKÜNLERİ)

Rükün kelimesi sözlükte “*bir şeyin kendisiyle kuvvet bulduğu en sağlam yönü*”⁴⁷ anlamına gelmektedir. Bu kelime bir fıkıh terimi olarak “*bir şeyin mahiyetini teşkil eden ve o olmazsa olmaz kabilinden bulunan unsurdur*.”⁴⁸ Nikâhın rükünleri olmaksızın akdin meydana gelmesi mümkün değildir. Bu unsurlar mezhebe göre farklılık arz etmektedir. Şöyle ki Hanefî mezhebine göre nikâh akdinin rükünleri îcâb ve kabûl, Şâfiîlere göre, îcâb ve kabul, kadın, erkek, iki şahit ve veli, Mâlikîlere göre, îcâb ve kabul, kadın, erkek, veli ve mehir, Hanbelî mezhebine göre ise, îcâb ve kabul ve taraflardır.⁴⁹ Görüldüğü gibi Hanefîler diğer mezheplerden farklı olarak nikâhın rükünü olarak sadece îcâb ve kabûlü sayarlar; kadın ve erkeği ayrı olarak zikretmezler. Çünkü îcâb ve kabulün mevcudiyeti bunları yerine getirecek tarafları zorunlu olarak içine almış olmaktadır. Burada Hanefî mezhebinin kabul ettiği unsurlar hakkında bilgi verilecektir.

1. Taraflar

Geçerli bir nikâhın olabilmesi için akdin iki tarafının (erkek ve kadın) olması gerekir. Erkek âkil ve bâğli ise nikâh akdini kendisi yapabileceği gibi vekili aracılığıyla da gerçekleştirebilir. Ergen kız ise Hanefîlere göre âkil ve bâğli olması halinde velinin izni olmaksızın evlenebilir, nikâh akdinde taraf olabileceği gibi diğerlerini de veli ya da vekil olarak nikâhlandırabilir. Dolayısıyla velisiz akdedilecek nikâh sahih olmakla birlikte velinin rızasının alınması müstehaptır.⁵⁰ Diğer mezhepler ise Hz. Peygamber`in “*Kadın kadını evlendiremez. Kadın*

⁴⁶ Kâsânî, a.g.e., III, 310; İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetu'l-Müctehid*, II, 2; Şirbinî, a.g.e., III, 125; İbn Kudâme, a.g.e., VII, 4-5.

⁴⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 185-86.

⁴⁸ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 484.

⁴⁹ Kâsânî, a.g.e., III, 317; Şirbinî, a.g.e., III, 188; Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrebi'l-Mesâlik*, Kahire: Dâru'l-Ma'rife, ts. II, s. 351; Buhûtî, Mensûr b. Yunus b. İdrîs, *Keşşafu'l-Kinâ`an Metni'l-Iknâi*, Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1983, c. V, s. 37; Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar neş., 2017, s. 35-36.

⁵⁰ Köse, Safet, *İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet*, İHAD, c. 1, sy. 2, Ekim 2003, s. 112.

bizzat kendisini de evlendiremez”⁵¹ hadisine dayanarak kızın tek başına yapacağı nikâh akdini geçersiz sayarlar ve nikâhta kadının doğrudan taraf olamayacağı görüşünü savunurlar.⁵²

2. İcab ve Kabûl (İrade Beyanı)

Şifahi irade beyanı fıkıh kitaplarında icap ve kabul kelimeleriyle ifade edilir. İcâb, taraflardan birinin öncelikli olarak irade beyanında bulunduğunu gösteren sözdür. Kabûl ise, karşı tarafın icabı kabul ettiğini ifade etmek için söylediği sözdür.⁵³ Dolayısıyla tarafların akit konusundaki rızalarını gösteren karşılıklı ifadelerdir ki buna sîgatü’l-akd da denilmektedir.

Nikâh akdinde kullanılan lafızların kesinlik ifade etmesi sebebiyle mâzi sîgası ile ifade edilmesi bir prensip olarak kabul edilmiş, vaad ve istikbal manaları ifade eden lafızlar yani muzârî sîgası ve emir kipi geçerli sayılmamıştır. Taraflardan biri muzari sîgasıyla ya da emir kipiyle icapta bulunursa karşı tarafın mazi sîgasıyla kabul etmesi halinde akdin kurulacağı konusunda cevaz verilmiştir.⁵⁴ İslam hukukçularının akdin sîgası ile ilgili sözleri naslardan çıkarılmamış olup kendi yaşadıkları zamanın örf ve adetleri ile Arap dilinin özellikleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Buna göre her beldenin örf ve adetlerine uygun bir şekilde kişinin evlilik iradesini gösteren her türlü sözlerle yapılan akit İslam hukukunda muteber sayılır.⁵⁵

İslam hukukçuları icap ve kabul için kullanılacak lafızların üzerinde de durmuşlar. Şöyle ki inkâh (evlendirme) ve tezvîc (nikâhlama) sözleriyle yapılan akdinin sahih olacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak bu sözlerin dışındaki lafızlar konusunda ihtilaf etmişlerdir. Şâfiî, Malikî ve Hanbelî mezhepleri, Ahzab 37 ve Nisâ 22 âyetlerine dayanarak nikâh akdi inkâh ve tezvîc lafızların haricinde hiçbir lafızla gerçekleşmeyeceğini ifade etmişlerdir.⁵⁶

Hanefîler, mülkiyetin nakli sonucunu doğuran “satış”, “temlik”, “sadaka” ve “hibe” gibi kinayeli sözlerle evlenmenin kastedilmesi ve şahitlerin kastedileni anlaması şartı ile nikâhın gerçekleşeceğini görüşünü savunmaktadırlar.⁵⁷ Malikî mezhebi, mehrin belirlenmesi durumunda

⁵¹ İbn Mace, *Nikâh*, 15.

⁵² Buhûti, a.g.e, V, 37; Kâsânî, a.g.e., III, 323.

⁵³ Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, s. 37.

⁵⁴ Kâsânî, a.g.e., III, 322-323 Buhûti, *Keşşafu’l-Kinâ*, c. V, s. 37. el-Mevsîlî, a.g.e., III, s. 102.

⁵⁵ Acar, s.g.e., s. 37-38.

⁵⁶ Buhûti, *Keşşafu’l-Kinâ*, c. V, s. 38; Şirbinî, a.g.e., III, 190; Derdir, *eş-Şerhu’s-Sağîr*, II.

⁵⁷ Kâsânî, a.g.e., III, 317-319.

hibe kelimesiyle akit kurulabileceğini ifade etmişlerdir.⁵⁸ Ancak “rehin”, “kira”, “vedia”, “ibra” gibi lafızlar mülkiyetin naklini doğurmadıkları için bu lafızlarla nikâh akdi kurulamaz.⁵⁹

Nikâh meclisinde bulunan tarafların rızalarını sözlü olarak ifade etmeleri gerekir. Ancak taraflardan birinin mecliste bulunmaması halinde iki şahidin huzurunda mektup veya elçi aracılığıyla nikâh akdinin kurulmasına cevaz verilmiştir. İşitme ve konuşma engelli olanların kendi aralarında anlaşmak için kullandıkları özel işaretleri ile yaptıkları akit sahih olarak kabul edilmiştir.⁶⁰

Modern iletişim araçlarından telefon ve internet aracılığıyla yapılan icab ve kabulün geçerli olup olmadığı konusunda çağdaş İslam hukukçuları ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, nikâh akdinin önemini göz önünde bulundurarak evlenecek kişilerin sesini başkalarının taklit etmesi mümkün olduğu gerekçesiyle nikâh akdinin gerçekleşmeyeceği görüşünü savunmaktadırlar. Diğerler görüştekiler ise, iletişim zamanında şahitlerin bulunması ve evleneceklerin sözlerini duyması vb. nikâh akdin bütün şartlarını taşıması halinde tıpkı bir mektup vasıtasıyla nikâh akdin gerçekleştiği gibi bu akdin de gerçekleşeceğini ifade etmektedirler.⁶¹

E NİKÂH AKDİNİN ŞARTLARI

Şart kelimesinin çoğulu olan “şurût” kelimesi lügavî anlamında “*birisini bir şeyle yükümlü kılmak*”⁶² demektir. Bu kelime bir fıkıh terimi olarak ise “*bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olmakla birlikte, onun yapısından bir parça teşkil etmeyen, onun varlığına bir etki ya da sebep olmayan unsurdur.*”⁶³

Nikâh akdinin kurulabilmesi için akdin in`ikâd, sıhhat, nefâz ve lüzûm şartlarının bulunması ve bu şartların yerine getirilmesi gerekir. Hanefî mezhebinde bu şartların eksik olması durumunda farklı hukukî sonuçlar doğurur. Yani in`ikâd şartların eksik olması akde bâtıl, sıhhat şartları eksik olması akde fâsid, nefâz şartların eksik olması akde mevkûf ve lüzûm şartların eksik olması akde ise gayr-ı lâzım akit denir ve hukukî sonuçlar da farklıdır. Diğer üç mezhebe göre ise

⁵⁸ Derdîr, a.g.e., II, 223.

⁵⁹ Kâsânî, a.g.e., III, 317.

⁶⁰ Bilmen, a.g.e., II, 17-18.

⁶¹ Alpysbayev, Yergali, *İslam Aile Hukukunda Eşlerin Nikâh Akdinden Doğan Hak ve Sorumlulukları (Kazakistan Aile Hukuku ile Karşılaştırılmalı Olarak)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2019, s. 17.

⁶² İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, ts., c. VII, s. 329.

⁶³ Erdoğan, a.g.e., s. 519.

şartları eksik olup olmamasına göre nikâh akdi ya sahihtir ya da bâtıldır ve hiçbir hukukî sonuç doğurmaz.⁶⁴ Şartlar konusu bizim tezimizi doğrudan ilgilendirmedigi ve bu hususlarla ilgili eserlerde detaylı olarak işlendiği için biz burada sadece kısaca değineceğiz:

1. Nikâh Akdinin İn'ikâd (Kuruluş) Şartları

Evlenme akdinin hüküm ifade edebilmesi için nikâhın rükünlerine ve bu rükünlerle ilgili birtakım şartlara ihtiyaç duyulur. Nikâhın rükünleri daha önce gördüğümüz gibi nikâh akdinin taraflarından birinin evlilik teklifinde bulunması ve diğer tarafın ise bu teklifi kabul etmesidir. Nikâhın rükünlerinin yanında nikâhın hüküm ifade edebilmesi için bu rükünlerle ilgili birtakım şartlara ihtiyaç duyulmakta olup bu şartlar in'ikâd şartları olarak adlandırılmaktadır.⁶⁵

İn'ikâd şartları şunlardır: tarafların ehliyet sahibi olması, meclis birliği ve üzerinde ittifak edilen evlenme engellinin bulunmamasıdır. Nasıl ki nikâh akdinin rükünleri eksik olduğunda nikâh akdi bâtıl ise in'ikâd şartların da eksik olması durumunda nikâh akdi bâtıl olur. Eksik şartla yapılan bu tür evlilikler hiçbir hukukî sonuç doğurmaz. Dolayısıyla tarafların ayrılmaları gerekir ve ayrılmamaları durumunda hâkim onları cebren ayırır.⁶⁶

2. Nikâh Akdinin Sıhhat Şartları

Nikâh akdinin sahih bir şekilde yapılması ve hukukî sonuçlarını doğurabilmesi için Hanefî mezhebinde iki şart yani evlenme engelinin bulunmaması ve şahitler, diğer üç mezhepte ise üç şart yani evlenme engelinin bulunmaması, akit esnasında velinin bulunması ve şahitler veya ilan şartların bulunması gerekir. Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed'e göre îcâb ve kabûl esnasında iki şahidin bulunması şart koşarlar. Hanefîler hariç diğer üç mezhepte şahitlerin ikisinin erkek olması şarttır. Malikîlerde, iki şahidin akit esnasında bulunmasını mendub kabul etmişler ve akdin sıhhatinde bir şart olarak saymazlar. Bu şahitlerin, zifaktan önce bulunmaları ve düğünü ilan etmelerini gerekir. Şahitlerin akdi gizli tutmaları halinde nikâh akdi sahih olmaz ve tarafların arası ayrılır.⁶⁷

⁶⁴ Aslan, Mehmet Selim, *İslâm Aile Hukuku*, Bursa: Emin Yay., 2015, s. 90-91.

⁶⁵ Acar, a.g.e., s. 38.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Acar, a.g.e., s. 38-101; Aslan, a.g.e., s. 91-94; Görgülü, a.g.e., s. 68-70.

⁶⁷ Acar, a.g.e., s. 102; Aslan, a.g.e., s. 94-96; Görgülü, a.g.e., s. 71.

3. Nikâh Akdinin Nefâz (Yürürlük) Şartları

Tarafların nikâh akdini gerçekleştirebilmek için ehil olması gerekir. Bu yüzden ergenlik çağına gelen erkek ve kızının yapacağı nikâhı geçerlidir. Hanefîlerde ergenlik çağına gelme nefâz şartlarından sayılır. Dolayısıyla evlilik bu şartları taşıyorsa geçerli (nâfiz), taşımadığı halinde ise mevkuttur. Yani evlilik yürürlük kazanabilmesi için başkasının onaylaması gerekir. Velinin bu evliliği onayına kadar nikâh fasit hükmünde olup hiçbir hukukî sonuç doğurmaz. Şöyle ki velinin onaylaması halinde nikâh geçerli olur, onaylamadığı takdirde ise geçersiz olur. Dul bir kadının rızası olmaksızın velisi tarafından evlenmesi halinde nikâhı mevkuttur. Fuzûlî (yetkisiz temsilci) tarafından yapılan nikâh akdi Hanefî mezhebinde mevkuttur ve tarafların onayına bağlıdır. Şafîî ve Hanbelî mezhebinde ise fuzûlinin hiçbir yetkisi yoktur ve tasarrufları geçersizdir.⁶⁸

4. Nikâh Akdinin Lüzum (Bağlayıcılık) Şartları

Nikâhın bağlayıcı olabilmesi için lüzum şartları aranmıştır. Lüzum şartların bulunmaması durumunda evlenme akdini feshedilebilir konumuna sokar. Bu şartları taşımayan evlenme akdi akit olarak geçerlidir ancak tarafların ya da velilerin bu evliliği feshetme hakkına sahiptir. Fesih hakkı bulunulması halinde akit gayr-ı lazım olarak adlandırılır.⁶⁹ Mesela Hanefî mezhebinde velisi izin vermezse bile kızın âkil bâğli olması nikâh akdini bizzat kendisi yaparsa ve kocasının ona denk ve mehrinin de mehr-i misil olması durumunda akit bağlayıcı olarak kurulmuş olur. Aksine velisinin akdi feshettirebilir. Dolayısıyla tam ehliyetli olan bir kadın velisinin izni olmaksızın kendisine denk olmayan biriyle evlenmesi halinde, veli denkliğin yokluğunu ileri sürerek nikâhı feshedebilir.⁷⁰

⁶⁸ Acar, a.g.e., s. 112-113.

⁶⁹ Acar, a.g.e., s. 113; Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2014, c. I, s. 326.

⁷⁰ Aslan, a.g.e., s. 98.

E. NİKÂHLA ORTAYA ÇIKAN HAK VE SORUMLULUKLAR

Tarafların nikâh akdini gerçekleşmesiyle aralarında evlilik birliği kurulmuş olur ve bu evlilikten birçok hukukî sonuçlar doğar. Eşlerin sorunsuz bir evlilik hayatı geçirmek için karşılıklı hak ve sorumluluklara riâyet etmeleri gerekir. Aile hayatını sağlam ve sağlıklı temeller üzerine oturtabilmek için eşlerin birbirlerine karşı olan ödevleri ve hakları bilmeleri gerekir. Karı-koca arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde nasslar kadar örf ve adetin de büyük bir yeri vardır. Fakat haklar ve ödevler zamana, şartlara ve bölgelere göre farklılık gösterebilir. Dolayısıyla bunların bir kısmı naslara dayalı iken bazıları ise toplumsal kabullerle ilgilidir. İslâm sadece kadına kocasına karşı ödevler ve haklar yüklemeyip aynı şekilde erkeğe de yüklemektedir. Bu bağlamda Allah Teâlâ âyet-i kerîmede “*Kadınların erkekler üzerinde ma`rûfa göre hakları olduğu gibi erkeklerin de kadınlar üzerinde hakları vardır*”⁷¹ buyurmaktadır. Evlilikte karşılıklı hak ve sorumluluklara riâyet edilmemesi, nüşûz meselesinin temelini oluşturur. Kadının kocasına karşı hak ve ödevlerini bilmemesi onları ihmal etmesine yol açar. Bu bilgisizlik kadının kocasına isyan ve nüşûz etmesine neden olur. Erkeğin de eşine karşı bu ödevleri ve hakları bilmemesi aynı sonuçlara yol açar. Aile içerisinde kocanın ve kadının hangi haklara ve ödevlere sahip olduğu konusunu burada genel hatlarıyla belirtmeye çalışacağız:

1. Kocanın Eşine Karşı Ödevleri

a. Kadına Karşı İyi Davranmak

Koca kadına karşı iyi davranmakla yükümlüdür. Bu yalnız bir öğüt değil Kur`ân`nın bir emridir.⁷² Allah Teâlâ Nisâ Sûresi 19. âyetinde şöyle buyurmaktadır: وَعَايِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ “...Onlarla (kadınlar) iyi geçiniz...” Âyetinde yer alan *ma`rûf* kelimesi sözlükte “bilmek”, “tanımak” anlamına gelmekle birlikte dinin iyi gördüğü şeyi iyilik, ihsan, güzel fiiller manasında kullanılır. Kişinin aile ve diğer insanlarla güzel/iyi geçinmesi *ma`rûf* kelimesiyle ifade edilir.⁷³

⁷¹ el-Bakara, 2/228.

⁷² Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, İstanbul: Erenler Matbaası, 1983, s.321; Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlilik*, s. 176.

⁷³ İbn Manzûr, a.g.e., IX, s. 239.

Cassâs`a (ö. 370/981) göre, âyetteki iyi geçinmekten maksat; kocaların kadınları ile maruf üzere geçinmeleri gerektiği ile ilgili bir emir olup kadının nafaka ve mehir hakkının tam verilmesi, birden fazla kadınla evli ise onlar arasında oturma taksiminin adaletli bir şekilde yapılması, ona kötü ve kaba kelimelerle eziyet edilmemesi, hanımından yüz çevirerek diğer kadınlara meyledilmemesi, suçsuzken hanımına karşı surat asılıp, tavır alınmaması manalarını içermektedir.⁷⁴ Taberî (ö.310/923) ise, kocanın, Allah`ın kadınlar için üzerlerine farz kıldığı haklarını yerine getirip evliliği sürdürmesi ya da hanımını boşamak istiyorsa eğer onu iyilikle boşaması olduğu ifade eder.⁷⁵

Hanefî fakihlerinden olan Kâsânî (ö.587/1191), iyi geçinme ile neyi kastedildiği konusunda şunları söyler: Hz. Peygamber`in “*Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır*” hadisine göre kocanın hanımına söz, davranış ve ahlakî açıdan lütuf ve ihsanda bulunup evlilik birliğini devam ettirmesi mendubtur. Başka bir ifadeye göre maruf kelimesi; kocanın, hanımına yaptığı davranışın, takındığı tavrın kendisine yapıldığında karşı gelmeyeceği tam tersine benimseyip memnun olacağı ve razı olacağı şeylerle muamelede bulunmasıdır. Kadının da eşine karşı, onun kalbini hoş edecek şekilde güzel sözlerle iyilikte bulunup iyi geçinmesi menduptur.⁷⁶ Hanbelî fakihlerinden olan İbn Kudâme (ö.620/1223) ve Buhûtî (ö. 1051/1641) de iyi geçinmeyi aynı şekilde açıklamışlardır.⁷⁷

Hz. Peygamber`e de herhangi birimizin üzerinde eşinin hakkı nedir diye sorulduğunda bu şekilde cevap vermiştir: “*Yediğinden yedireceksin, kendine elbise aldığın zaman onu da giydireceksin, yüzüne vurmayacaksın, onu hor görmeyeceksin, kendi evinin dışında onu yalnız bırakmayacaksın.*”⁷⁸ Aynı zamanda Hz. Muhammed {s.a} de ailesiyle iyi davranıp kocalara da iyi davranmasını emreder: “*Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır,*”⁷⁹ ve “*Kadınlarınıza kötü bir söz söylemeyin. Ona ve yaptığı işlere çirkin demeyin. Sakın onların yüzüne vurmayın.*”⁸⁰ Kadınlara karşı iyi muamele edilmesi hususunda Hz. Peygamber şu ikazda da bulunmuştur: “*Kadınlar konusunda Allah`tan sakının. Zira siz onları Allah`tan bir emanet olarak*

⁷⁴ Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu`l-Kur`ân*, Beyrut: Dâru Ahyaî`l-Turâsî ve`l-Arabi, 1992, c. III, s. 47.

⁷⁵ et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu`l-Beyân fî Te`vîli`l-Kur`ân*, Beyrut: Dâru`l-Fikr, 1984, c. III, s. 414.

⁷⁶ Kâsânî, a.g.e., III, 614.

⁷⁷ İbn Kudâme, a.g.e., VII, 293; el-Buhûtî, a.g.e., V, 184.

⁷⁸ Ebû Dâvud, *Nikâh*, 42.

⁷⁹ Ebû Dâvud, *Sünnet*, 14; Tirmizî, *İman*, 6.

⁸⁰ Ebû Dâvud, *Nikâh*, 42; İbn Mâce, *Nikâh*, 3.

aldınız ve Allah'ın adıyla kendinize helal kıldınız."⁸¹ Kadınların hakları konusunda hassasiyet gösteren Hz. Peygamber, bu konuda hassasiyet göstermeyen sahabileri de uyarmıştır. Bunu en iyi bir şekilde Abdullah b. Ömer ifade etmektedir: "Hz. Peygamber zamanında biz kadınlara söz söylemek ve istediğimiz şekilde muamele etmekten hakkımızda vahiy gelir endişesiyle sakınırdık. Ancak Hz. Peygamber ölünce biz istediğimiz şekilde konuştuk ve davrandık."⁸²

Kadının kocası üzerindeki haklarından biri sözle ya da davranışla erkeğin eşine zarar vermemesidir. Çünkü Allah Teâla âyeti Kerîm'de: "... onları güzelce tutun veya onlardan güzelce ayrılın..."⁸³ buyurmaktadır.

b. Kadınlar Arasında Eşit Muâmele

Erkek birden fazla kadınla evli olması halinde kadınlarına eşit muamele etmek zorundadır. Bu adalet ilkesi şu âyette emredilmektedir: "...adaletli davranmamaktan korkarsanız bir tane alın...."⁸⁴ Bu adaletten kastedilen şey özellikle nafaka ve gecelerin kadınlar arasında eşit bir şekilde taksim edilmesidir. Eşler arasında adaletli olarak davranmayan koca hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurur: "İki hanımı olan bir adam, hanımlarından birine meylederse kıyamet gününde bir yanı eğik olarak gelir."⁸⁵ İnsanın kendi tabiatında yani elinde olmayan sebeplerden dolayı ister istemez duygularda adaletli davranamaz. Bu yüzden Kur'an -ı Kerim bu konuda "Âdil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyleyse birine büsbütün meylederek diğerini askıda kalmış kadın gibi bırakmayın..."⁸⁶ buyurmuştur.

b.a. Geceleri Eşit Olarak Paylaştırma

Koca, geceleri hanımları arasında eşit olarak paylaşması gerekir. Bu konuda âlimler arasında görüş ayrılığı yoktur. Kadınlar arasında paylaştırılacak gecelerin süresini ve eşlerin sırasını belirleme konusu kocaya bırakılmıştır.⁸⁷ Bütün hür kadınlar, bâkire veya saib olması, önce veya sonra evlenme, Müslim veya gayri müslim olması veya hastalık, gebelik, aybaşı, lohusalık

⁸¹ Müslim, Hac, 147.

⁸² Acar, Halil İbrahim, *İslâm Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*, İstanbul: Ensar Neş., 2021, s. 53.

⁸³ et-Talâk, 65/2.

⁸⁴ en-Nisâ, 4/3.

⁸⁵ Ebû Dâvud, *Nikâh* 38; İbn Mâce, *Nikâh* 47.

⁸⁶ en-Nisâ, 4/129.

⁸⁷ es-Sâğircî, Esad Muhammed Sâid, *el-Fıkhu'l-Hanefiyyu ve Edilletuhû*, Beyrut: Dâru'l-Feyhâ, 1999, c. I, s. 180; Şeyh Nizam ve Cemaatün min Ulemai'l-Hind, *el-Fetâvâ el-Hindiyye fî Mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân*, Beyrut: Dâru ehyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1980, c. I, s. 341.

vb. durumlar dikkate alınmadan gecelerin paylaşılması konusunda eşit muamele hakkına aynı derecede sahiptirler.⁸⁸

Yolculuk halinde ise koca hanımlarından istediğini alır. Fakat kura çekerse daha iyi olur. Çünkü yolculukta kadınların bu hususta eşleri üzerinde hakları yoktur. Koca yolculukta hiçbirini de almayabilir fakat eşlerin gönüllerini almak için aralarında kura çeker. Zira Hz. Peygamber'in böyle yaptığı rivâyet edilmiştir. Böylece erkek hanımlarından biri ile yolculuğa çıkarsa, diğerlerinin nöbetlerini kaza etmesi gerekmez. Çünkü seferde yanına aldığı hanımına bağışta bulunmuş olduğu için hakkını ifâ etmiş sayılmaz.⁸⁹

b.b. Nafaka

Hanefî mezhebinde nafakanın eşit muamele kapsamına girip girmeyeceği konusunda iki görüş vardır. Birinci görüş, nafakada kadınların değil, kocanın ekonomik durumunun esas alınması gerektiği görüşündedirler. Buna göre koca, yeme-içme, giyim ve mesken sağlama konularında eşler arasında eşitliğin sağlaması gerekir.⁹⁰ İkinci görüşe göre ise, nafaka miktarının tespitinde hem kadınların hem kocanın ekonomik durumları birlikte esas alınır ve kocanın mâlî gücüne göre hesaplanır sonra kadınların ekonomik durumuna göre paylaşır. Dolayısıyla bu görüşe göre koca nafaka konusunda bütün eşlerine eşit davranmak zorunda değildir. Hanefî mezhebinde mûtemed ve müftâ bih olan görüş budur.⁹¹

Kocanın iki hanımını rızaları olmadan bir evde oturtma yetkisi yoktur. Hak kadınlara ait olduğu için aynı evde oturmaya razı olurlarsa bu caiz olur. Aksine razı olmaksızın iki kumayı aynı evde bir arada tutması haramdır.⁹²

Koca kadınlar arasında adaletli davranma görevini ihmal ederse kadınlar bu durumda hâkime gidip şikâyet edebilirler. Hâkim ona adil olması için uyarıda bulunur. Koca buna rağmen hanımlarından birine veya birkaçına haksızlık etmeye devam ederse ta'zirle cezalandırılır. Fakat

⁸⁸ Kâsânî, *Bedâi'*, c. III, s. 610; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. II, s. 358.

⁸⁹ el-Kudûrî, Ebû'l-Huseyin Ahmed b. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, İstanbul: Beka yay. 2018, s.176; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, II, 359; Kâsânî, *Bedâi'*, III, 611.

⁹⁰ Kâsânî, *Bedâi'*, III, 608.

⁹¹ el-Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz, *Kitâbu'l-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erbe'a*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993, c. IV, s. 211-212.

⁹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. VII, s. 300-301; eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, c. III, s. 334; Şeyh Nizâm ve Cemaatu min Ulemai'l-Hind, *el-Fetâvâ el-Hindiyye*, I, 341.

hapse atılamaz.⁹³ Koca verilen bu cezaya rağmen eşleri arasında tekrar eşitliği sağlamaması ve bazılarına haksızlığa devam etmesi durumunda Hanefî mezhebinde nasıl bir müeyyide uygulanacağı konusu meçhuldür.⁹⁴ Malikî fıkıhçıları ise kocanın kadınlar arasında eşitliği sağlamadığı zaman kadının boşanma hakkına sahip olduğunu savunmuşlardır.⁹⁵

c. Zifafî Gerçekleştirme

Erkek zifafî gerçekleştirmeli ve kocalık görevini yerine getirmekten kaçınmamalıdır. Evlenme kocanın iktidarsızlığı sebebiyle amacına ulaşamamışsa kadının belli bir süre sonra evlenmeyi feshettirebilir.⁹⁶ Hanefîlerde bu süre bir yıldır. Konuyla ilgili Hz. Ömer'in tatbikatı vardır ve bu mesele ile ilgili olarak Kadı Şurayh'a bir mektup gönderdiğinden bahsedilir.⁹⁷ Evlilikte karı-kocanın cinsel hayatı hem evliliğin devamını sağlama hem de iyi geçime yardımcı olması bakımından dinî açıdan vacip görülmüştür.⁹⁸ Hz. Peygamber, hanımlara makattan yaklaşmayı yasaklamış ve öylelerini de lanetlemiştir. Aynı zamanda kadının izni olmaksızın azil yapmayı yasaklamıştır.⁹⁹

d. İkâmetgâhta Birlikte Oturma

Koca eşiyle aynı evde kalmalıdır. Kadın zifafa müsait ise koca onu kızın velisinden isteyip ikâmetgâhına götürmelidir. Kadının gelinlik çağına gelmesi ve kocasının onu talep etmemesi durumunda kocadan onu evine alması istenebilir. Ancak buluğ çağına gelmemiş olan küçüğün kocaya teslimi tâlip edilemez. Koca hanımını evine aldıktan sonra evde tek başına bırakamaz ve uzun bir süreliğine evini terk etmek hakkı yoktur. Bu uzaklaşma kısa süreli olması durumunda fazla tekrarlanmamalıdır.¹⁰⁰ Kocanın evden uzaklaşması iradenin dışında olduğunda mesela hapislik gibi Mâlikîler haricinde diğer üç mezhebe göre kadının boşanma talebinde bulunamaz. Konu hakkında da gerekçe olarak hapisten dolayı tefrika ilişkin herhangi bir delilin bulunmayışıdır.¹⁰¹ Günümüz İslam hukukçuları ise üç yıl ya da daha uzun bir süre söz konusu

⁹³ İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer, *Hâşiyetü İbn Âbidîn Reddû'l-Muhtâr 'alâ'd-Dürri'l-Muhtâr*, thk. Husamuddin b. Muhammed Salih Farfûr, Dimeşk: Dâru'l-Beşâir, 2000, c. IX, s. 18; Şeyh Nizâm ve Cemaatu min Ulemai'l-Hind, *el-Fetâvâ el-Hindiyye*, I, 341.

⁹⁴ Kâsânî, *Bedâi'*, III /611; İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer, *Reddû'l-Muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994, c. IV, s.383.

⁹⁵ Mağribî, Şemsüddin Ebû Abdillâh, *Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhtasar Halîl*, y.y.: Dâru'l-Fikr, 1992, c. V, s. 265.

⁹⁶ Cin, a.g.e., s. 181; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, ts., c. I, s. 373.

⁹⁷ Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, s. 270.

⁹⁸ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, s. 371.

⁹⁹ İbn Kudâme, a.g.e., VII, 298; Görgülü, *İslâm Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları*, s. 108.

¹⁰⁰ Cin, a.g.e., s. 182.

¹⁰¹ Vehbe, Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslamî ve Edilletuhu*, Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1985, c. VII, s. 534.

olduğunda mahkûmiyet kararından bir yıl sonra kadının tefrîk talebinde bulunabileceği belirtilir ve hâkim tarafları ayırır.¹⁰²

2. Kocanın Eşine Karşı Hakları

a. Konutu Seçme Hakkı

Koca birlikte oturacakları konutu tespit eder ve eşinin buraya yerleşmesini ister. Koca oturulacak evi seçme konusunda kadınla fikir alışverişinde bulunup diğer aile fertlerinin de sağlık, eğitim ve diğer ihtiyaçlarını da göz önünde bulunarak hareket etmelidir. Kadın, önceden ödenmesi kararlaştırılan mehri almadıkça bu konuta gitmeyi reddedebilir.

Kocanın eşini belli konutta oturmaya mecbur edebilmesi için ilk önce yerine getirilmesi gereken bazı şartlar vardır. Bunlardan biri olarak koca, eşini kendi ailesiyle aynı evde oturtamaz. Ancak önceki evlilikten doğan ve henüz ergenlik çağına gelmemiş çocukların eşiyile beraber kalmasında mahzur yoktur. Bunun aksine kadın önceki evliliğinden olan çocuklarını müşterek konutta barındıramaz.¹⁰³

Konutun rahat ve sükûnet sağlayacak nitelikte olmaması, ihtiyaç duyulan eşyaların olmaması ya da kötü komşuların bulunması, çok eşlilik durumunda diğer eşlerle birlikte oturmak da kocanın eşini müşterek konutta kalmaya zorlamasını engelleyen haller arasındadır.¹⁰⁴

Başlangıçta konut olarak tespit edilen konutta oturması şeref ve haysiyet ile uygun değilse, kadın buradan çıkmaya zorlanabilir veya koca, mesleği sebebiyle konutu değiştirmek zorunda kalırsa kadın kocasını takip etmesi gerekir.¹⁰⁵

¹⁰² Ebû Zehra, a.g.e., 367; Hallaf, Abdülvehhab, *Ahkâmu'l-Ahvâlî-i-Şahsiyye fî Ş-Şeriatî'l-İslamiyye*, Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1990, s. 165.

¹⁰³ el-Mevsılî, Abdullah b. Mahmud b. Mevûd, *Kitâbu'l-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Halid Abdurrahman el-Akk, Beyrut: Dâru'lMa'rife, 2007, c. IV, s. 8.

¹⁰⁴ el-Kudurî, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Muhammed, *el-Kitab maa Şarhihi el-Lubâb*, y.b., ts., c. II, s. 95; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtar maa Haşiyetih Reddu'l-Muhtar li İbni Âbidîn*, c. III, s. 602.

¹⁰⁵ Cin, a.g.e., s. 183-184.

b. Hanımını Başka Beldeye Götürme Hakkı

Koca eşine mehri muaccelini verip güvenilir ise hanımını yolculuk mesafesinden yakın olan bir yere götürebilir. Zira kadın bu durumda yabancılık çekmez. Sefer mesafesinden uzak olan beldelere kadının yerleşmek amacıyla götürülmesi konusunda ihtilaf vardır. Hanefî mezhebinin temel görüşüne göre, muaccel mehri ödenmiş kadın kocası hangi şehre giderse onu takibe mecburdur.¹⁰⁶ Fakat koca bu hakkı kötüye kullanması halinde sonraki muteahhirûn fukâhası kocanın, kadını evlendiği yerden başka bir yere rızâsı olmadan götüremeyeceği hükmünü benimsemişlerdir. İleri sürdükleri delil ise maslahattır. Çünkü kadın için uzak yerler güvenilir değildir. Geçmişte erkekler güzel ahlak sahibi oldukları için kadının hakları da gözetilmiş oluyordu. Günümüzde durum değiştiği için kadın uzak beldelede yalnız olup gerektiği zaman sığınacak kimse bulamaz.¹⁰⁷

Bu konuyla ilgili 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-u Kararnamesi şöyle der; “Kadın, peşin konuşulan mehri aldıktan sonra eşinin şer’i mesken niteliği taşıyan konutta oturmaya ve kocası başka bir beldeye gitmek istediğinde bir engel bulunmadığı takdirde birlikte gitmeye mecburdur.”¹⁰⁸

c. Kadına Vâris Olmak

Öncelikle miras hukukunda birisine vâris olabilmek için kan veya sahih bir nikâhın bulunması gerekmektedir. Evlilik de nikâh bağına dayandığı için hanımı ölen bir kişi doğal olarak ona mirasçı olma hakkına sahip olur. Bu hüküm: “*Eğer kadınlarınızın çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa bıraktıklarının, ettikleri vasiyetten yahut borçtan arta kalanın dörtte biri sizindir*”¹⁰⁹ âyetiyle belirlenmiştir.

¹⁰⁶ Mergînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, Kahire: Dâru's-Selâm, 2000, c. II, s.503.

¹⁰⁷ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, c. IV, s. 294-295

¹⁰⁸ H.A.K. mad: 71.

¹⁰⁹ en-Nisâ, 4/12.

d. Kadını Te`dib Hakkı

Kocanın haklarından biri de kadının kendisine nüşûz etmesi durumunda Kur`an`da belirtilen yolları takip etmek suretiyle onu te`dîb etmektir. Allah Te`âlâ Nisâ suresinin 34. Âyetinde şöyle buyurmuştur: “...Başkaldırmalarından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarda onları yalnız bırakın ve (bunlar fayda vermezse mecbur kalırsanız) dövün...” Yani eşine karşı sorumlulukları yerine getirmeyip ısrar etmesi halinde kadına uygulanacak müeyyide ilk önce erkek kadına ödevlerini hatırlatacak, bu fayda etmemişse yatakta yalnız bırakacak, bu tedbir eğer sonuç vermezse o zaman koca eşini hafifçe dövebilecektir. Unutulmamalıdır ki kocanın bu yetkisi sadece bir disiplin cezası anlamındadır. Dolayısıyla erkek, aile reisi olarak bu hakkını meşru sınırlar içinde ve te`dib kapsamında kullanmalıdır. Bu konuyu son bölümde daha ayrıntılı olarak ele alacağız.

3. Kadının Kocasına Karşı Ödevleri

Kadının kocasına karşı ödevleri ve hakları, onun nüşûz sayılan davranışlarının belirlenmesi ile doğrudan irtibatlı olduğundan daha sonra teferruatlı bir şekilde anlatacağımız için burada bunlara sadece kısaca değineceğiz.

a. Kocaya İtaat Etme

Kocanın hanımı üzerindeki haklarından birisi, kadının kendisine itaat etmesidir. Allah Te`âlâ Nisâ sûresinin 34. âyetinde erkeklerin hanımların yöneticisi ve koruyucusu oldukları hükmünü getirir ve peşinden “...Sâliha kadınlar itaatkardır...” buyurarak eşlerine itaat etmelerini emreder. Dolayısıyla kadının kocasına itaat etmesi âyette geçen “kavvâm” ve “kânitât” kelimeleri ile ilişkilendirilmiştir.

Kavvam kelimesi “bir şeyin üzerinde duran, hâkim olan, özen gösteren, onunla yakından ilgilenen”¹¹⁰ anlamına gelmekle birlikte kocaların eşler üzerinde yönetici, onları koruyan, ailesinin ihtiyaçlarından sorumlu olan, ailenin reisi olan kimseler oldukları şeklinde de manalar yüklenmiştir. Buna göre erkeklerin çalışıp kazandıkları, ailenin geçimi için harcamada bulundukları, kadın ve çocukların bakımı sorumlu oldukları sebebiyle erkekler eşlerin koruyucusudur.¹¹¹

¹¹⁰ Heyet, *Kur`ân Yolu*, c. II, s. 59.

¹¹¹ Acar, Halil İbrahim, *İslâm Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*, s. 74.

Yukarıdaki âyette *itaatkâr* olarak tercüme ettiğimiz lafız ise “قَانِتَاتٌ” kelimesidir. Kânitât kelimesi k-n-t kökünden gelip sözlük anlamı “*alçakgönüllü, mütevazı, itaatten ayrılmama, itaati sürdürme*”¹¹² manasına gelmektedir. Dolayısıyla “kânite” kelimesi “kadının bu itaat eyleminin korkudan değil de içinden gelerek, isteyerek, severek yerine getirmesini” ifade eder.¹¹³ Sâliha kadınlar eşlerine itaat edenlerdir ifadesinden hareketle, kadınların kocalarına itaat etmesinin zorunlu olduğu anlaşılır.

Kur`ân, kocalara itaati iyi/saliha kadınların eylemi olarak ifade etmektedir. Ancak bu itaat hem yöneticiyi hem yönetileni sınırlamaktadır. Yani kadının itaat sorumluluğu varsa kocanın da hak etme sorumluluğu vardır. Böyle bir durumda itaat tabiidir zıddı ise isyandır.¹¹⁴

Hz. Peygamber de hadislerinde kocanın itaat hakkı konusunu ayrıntılı bir şekilde açıklar ve Kur`ân-ın bununla ilgili getirdiği hükmü teyit eder. Mesela; Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Eğer bir kimsenin bir kimseye secde etmesini emretseydim, kadının kocasına secde etmesin emrederdim”;<sup>115</sup> “Kocaya itaat etmek Allah`ın rızasını celbeder”;¹¹⁶ “Bir kadın kocası kendisinden razı olduğu halde ölürse, cennete girer.”¹¹⁷ Kadının itaatini doğrudan ifade eden bu hadislerin yanında kadının bazı hareketlerinin kocanın iznine bağlı olduğunu ifade eden rivâyetlerin- kocanın izni bulunmaksızın kadının evden çıkmaması, onun izni olmadan nafile oruç tutmaması, kocasının izin vermediği kişileri eve almaması, cinsel isteklerine cevap vermesi- bulunması kadının kocasına dolaylı anlamda itaatin zorunluluğuna işaret etmektedir. Bu durumları ikinci bölümde detaylı bir şekilde ele alacağımız için burada sadece zikretmekle yetineceğiz.

Koca, eşinden Allah`ın dinine muhalif olan bir şey isterse o zaman kadının bu durumda itaat vecibesi ortadan kalkar. Bir Müslümanın başka birine itaat etmesi konusunda sabit olan bir hadis şöyledir: “*Allah`a isyân noktasında kula itaat yoktur.*” Yani itaat Allah`a isyan ederek değil, marufa itaat ederek gerçekleşir.<sup>118</sup> Meşhur hadis âlimi Buhârî (ö.256/869), *el-Câmi`u`s-Sahîh* eserinde bir örnekten yola çıkarak nikâh bölümünün 94. bab başlığını “لا تطيع المرأة زوجها في معصية” *Ma`siyet ifade eden taleplerinde kadının kocasına itaat etmez* şeklinde açmıştır. İbn Hacer el-

¹¹² el-İsfahânî, a.g.e, s. 684.

¹¹³ Köse, Saffet, *Kavvam-İtaat İlişkisi Bağlamında Karı-Koca Münasebetlerine Bakış- Nisâ(4),34. Çerçevesinde Bir Değerlendirme-*, BÜİF Dergisi, c. 2, sy. 2, 2015, s. 99.

¹¹⁴ Köse, a.g.m., s. 98.

¹¹⁵ Ebû Dâvud, *Nikâh*, 40; Tirmizi, *Radâ*, 10.

¹¹⁶ Tirmizi, *Nikâh*, 10; İbn Mâce, *Nikâh*, 4.

¹¹⁷ İbn Mâce, *Nikâh*, 4; Tirmizi, *Radâ*, 10.

¹¹⁸ Zeydân, Abdulkarîm, *el-Mufassal fî Ahkâmî'l-Mer`e ve'l-Beyti'l-Muslim*, Beyrut: Muessesetu`r Risâle, 1993, c. VII, s. 281.

Askalanî bu hadisin şerhinde, kadının kocasına itaatin ma'siyet olmaması şartına bağlı olduğunu, genel manada kocaya itaati emreden nasların bununla tahsis edildiğini ve kocası tarafından ma'siyete çağırılan kadının bundan kaçınması gerektiğini söyler.¹¹⁹ Dolayısıyla kadının kocasına itaat hakkı mutlak, sınırsız, kölelik ve kayıtsız teslimiyet değildir. Bu itaat, nikâhla birlikte ortaya çıkan sorumlulukları çerçevesinde kadını borçlu kılar. İtaat ferde olmayıp kuraladır ve bu ancak isteğin marufâ uygun olması durumunda gereklidir.¹²⁰

b. Müşterek Konutta Birlikte Oturmak

Kocanın tespit ettiği konutta oturmak ve izin almadan konutu terk etmemek de kadının ödevleri arasındadır. Evli bir kadın özel durumlar hariç, kocanın evinden ayrı bir ev seçemez. Kadının mehri muacceli alması ve koca tarafından nafaka sağlanması kocasıyla birlikte oturması gerekir. Kadının kocasına kendi evinde oturma şartını ileri sürüp koca kabul etse bile şart geçersizdir. Koca hanımını istediği zaman kendi belirleyeceği konuta yerleşebilir.¹²¹ Buna göre kadının mehri muaccelini alıp kocasının evine gelmemesi, kendini ona teslim etmekten kaçınması halinde daha sonra da göreceğimiz gibi kadın nâşize sayılacaktır ve nafaka alma hakkı düşecektir.¹²² Ancak kadının mehri muacceli almaması veya başka meşru sebeplerin bulunması kadının kocasının tespit ettiği konuta yerleşmemesi halinde nâşize sayılmayacaktır.¹²³

c. Evin ve Eşin Mallarını Korumaya Özen Göstermesi

Kadının ödevlerinden biri de kocanın malını muhafaza etmesi ve onu israf etmemesi veya haksız bir şekilde tasarrufta bulunmamasıdır. Bu hakkın delili bu ayet-i kerîmedir: *“İyi/saliha kadınlar itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sebebiyle gaybı korurlar.”*¹²⁴ Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: *“Kadınların en hayırlısı, yüzüne baktığın zaman seni sevindiren, emrettiğin zaman sana itaat eden, gıyabında malını ve kendini koruyan kadındır.”*¹²⁵ Dolayısıyla kadın, kocanın evde bulunmadığında ilk önce kendi namusunu muhafaza eder sonra evine ve eşinin mallarına iyi bakarak korumak zorundadır. Kadın, kocanın malından onun izni olmaksızın tasarrufta bulunamaz. Ancak kocanın, eşinin ve çocuklarının geçimini temin etmekle

¹¹⁹ Köse, a.g.m., s.100.

¹²⁰ Köse, a.g.m., s. 103.

¹²¹ Döndüren, a.g.e., 367-368.

¹²² İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. IV, s. 341.

¹²³ Zeydân, a.g.e., VII, 158-159; Buhûtî, Mensûr b. Yunus b. İdrîs, *Keşşafu'l-Kinâ`an Metni'l-İknâi*, Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1983, c. V, s. 185.

¹²⁴ en-Nisâ 4/34.

¹²⁵ Ebû Dâvud, *Zekât*, 32; İbn Mâce, *Nikâh*, 5.

mükellef olduğundan dolayı görevini yerine getirmediğinde kadın, kendisine yetecek miktarda kocasının malından izinsiz alabilir. Çünkü kocasının kendisine nafaka vermediğinden dolayı şikâyetle bulunan Hind'e, Hz. Peygamber (sav) şöyle demiştir: “*Sana ve çocuğuna örfe göre yetecek miktarda al.*”¹²⁶

4. Kadının Kocaya Karşı Hakları

Kocanın ödevi olan şeyler kadının haklarına tekabül eder. Bundan dolayı kocanın ödevini izah ederken kadının haklarını da bir taraftan anlatmış olduk. Bu haklar arasında kadının kendine iyi davranılmasını istemek, geceleri kadınlar arasında eşit olarak paylaşılmasını istemek, eşine vâris olmak, nafaka ve mehir istemek yer alır. Bunlardan ilk ikisini yukarıda izah etmiş olduğumuz için burada ise sadece kadının kocasına vâris olmak ve kadın açısından mehir ve nafaka isteme hakkı önemli olduğu için daha teferruatlı ele alacağız.

a. Kocasına Vâris Olmak

Kocası ölen kadın miras hukuku hükümleri çerçevesinde kocasına vâris olur. Bununla ilgili Nisâ Sûresinin 12. âyetinde Allah buyuruyor ki: “...*Eğer çocuğunuz yoksa bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa bıraktıklarının, ettikleri vasiyetten yahut borçtan arta kalanın sekizde biri onlarındır...*” Ric'i talak ile boşanan kadının, iddetini tamamlamadan kocası ölürse ona mirasçı olacağı kabul edilmiştir.¹²⁷ Ancak ölüm hastalığında (maraz-ı mevt) olan kocanın hanımı boşamasıyla kadının vâris olup olamayacağı meselesi hakkında farklı görüşler söz konusudur. Maraz-ı mevte kocanın hanımını ric'i talakla boşadığında kadının iddet sırasında kocası ölürse, cumhura göre aralarında karı-kocalık bağı hükmen devam ettiği için kadın, kocasına vâris olur. Cumhur bunu *sedd-i zerayi* yoluyla açıklamıştır. Şöyle ki koca, hastalık durumunda hanımını mirastan mahrum bırakmak amacıyla boşuyor ise bu, hakkın kötüye kullanılması anlamına gelir. Dayandıkları delil ise, Hz. Osman zamanında Abdurrahman b. Avf ölüm hastalığındayken eşini boşamıştı ve Hz. Osman kadının ona vâris olacağına hükmetmiştir.¹²⁸

Kocanın ölüm hastalığındayken hanımını bâin talakla boşaması halinde Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî'nin eski görüşü ve Ahmed b. Hanbel'den nakledilen bir rivâyete göre, iddetten önce koca

¹²⁶ Alpaslan Alkış, Mahmut Bilik, *Hz. Aişe'nin Aile Hukuku Alanındaki Rivayet ve İçtihatları*, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, c.15 S.1 (2018), s. 125.

¹²⁷ Kâsânî, a.g.e., III, 608.

¹²⁸ Serahsî, *Mebsût*, VI, 155-156.

vefat ederse kadın eşine vâris olur. Çünkü kocanın bu durumda iken hanımını boşaması ancak mirastan mahrum bırakmak kastıyla olur. Ancak kadının iddeti bitikten sonra ölmesi kadın vâris olmaz. İmam Malik'e göre ise, kocanın ölümü ne zaman olacağı fark edilmeksizin kadın ona vâris olur. Kadın aynı zamanda başka biriyle evlenmesi halinde yine kocasına vâris olur. İmam Ahmed'e göre, kadın başka biriyle evlenmediği takdirde kocası iddeten sonra ölmesi halinde kadın eşine yine vâris olur.¹²⁹ İmam Şâfiî'nin yeni görüşe göre ise, koca kadının ister iddetten önce ister iddetten sonra ölsün aralarında karı-kocalık bağı kalmadığı için kadın eşine mirasçı olmaz.¹³⁰ Koca, hanımın talebi üzerine onu boşarsa kadın, hakkının sâkit olmasını kendisi kabul ettiği için kocası o iddet beklerken bile vefat etse eşine vâris olamaz.¹³¹

Görüldüğü gibi fakihler ölüm hastalığında bulunan kimsenin hanımını boşaması durumunda bunun geçerli olduğunu söylemişlerdir. Ancak aralarındaki ihtilaf sebebi sedd-i zerayı prensibini kabul edip etmemelerinden kaynaklanır. Sedd-i zerayı prensibini kabul edenler kadının vâris olacağına, kabul etmeyenler ise vâris olmayacağına hükmetmişlerdir.

b. Mehir ve Nafaka İstemek

b.a. Mehir

Mehir, nikâh akdinin bir sonucu olarak kocanın eşine ödemek zorunda olduğu meblağa denir.¹³² Mehir manasında sâdak, ecr, nihle, ukr, ferîdâ, alâik gibi pek çok kelime kullanılmıştır.¹³³ Kur'ân-ı Kerîm'de mehrin vacip olduğunu bildiren birçok ayet bulunmaktadır. Nisâ sûresi 4. Âyeti “Nikâhladığınız kadınların mehirlerini cömertçe verin...” başta olmak üzere mehirle ilgili âyetler¹³⁴ gereğince müçtehitler mehrin meşruiyeti üzerinde ittifak etmişlerdir.¹³⁵

Hiz. Peygamber'in de konuyla ilgili birçok hadis bulunmaktadır. Onlardan bir tanesi Hiz. Peygamber'in, evlenmek isteyen fakat mehir verecek bir şey bulamayan birisine: “*Demir bir yüzük bile olsa bul ve getir*”¹³⁶ emretmesi mehrin vacip olduğunu delâlet etmektedir. Erkeğin hanımının mehrini nikâh anında (mehri muaccel) veya evliliğin devam sırasında veya evliliğin sona ermesi halinde vermesi (mehri müeccel) mümkün ve caizdir. Tarafların nikâh esnasında ya da akitten

¹²⁹ Serahsî, a.g.e., VI, 154; İbn Rüşd, a.g.e., III, 156-158.

¹³⁰ Şirbinî, a.g.e., III, 388.

¹³¹ Serahsî, a.g.e., VI, 156.

¹³² Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 359.

¹³³ Bilmen, a.g.e., II, 10.

¹³⁴ bkz. el-Bakara 2/236-237; en-Nisâ 4/4, 20-21, 24-25; el-Mâide 5/5; el-Ahzab 33/50.

¹³⁵ Mevsili, *el-İhtiyar*, III, 127.

¹³⁶ Buhârî, *Nikâh*, 15; Ebû Dâvud, *Nikâh*, 31.

sonra karşılıklı olarak belirledikleri mehre “*mehri müsemma*” denir. Ancak mehri nikâh esnasında belirlemedikleri zaman kadının baba tarafından olan emsallerine göre mehir tespit edilir. Buna da “mehri misli” denir.¹³⁷

Zifaf yahut halvet-i sahiha vuku bulduğunda veya zifaktan önce koca ölürse kadın mehrin tamamını almayı hakkı kazanmış olur.¹³⁸ Fakat birleşme ya da sahih halvetten önce kocanın isteğiyle boşama meydana gelmişse kadın mehrin yarısını alır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısını ödemek size borçtur...*”¹³⁹ Ancak boşanmaya kadın sebep olmuş ise bu durumda mehir alma hakkı yoktur. Mehir nikâh akdi esnasında belirlenmemiş ve ayrılık eşlerin rızasıyla cinsel ilişkiden ya da sahih halvetten önce meydana gelmişse kadına bu durumda mehir gerekmez. Ancak kadın bir miktar mal mut’a almayı hak kazanır.¹⁴⁰ Bu konuda hüccet şu âyet-i kerimedir: “*Kadınları boşarsanız, onlarla birleşmemiş ve mehir de belirlememiş olursanız malî bir sorumluluğunuz yoktur. Zengin gücü yettiği kadar, eli darda olan da gücü yettiği kadar olmak üzere, onlara mâkul, gönül alıcı bir şeyler verin; iyiler için bu bir borçtur.*”¹⁴¹

Mehir kadının hakkı olduğu için onun rızası olmadan hiçbir kimsenin müdahale edemeyeceği âyetle¹⁴² sabittir. Kadın kendisine verilen mehir ile çeyiz hazırlamak zorunda olmayıp dilediği gibi tasarruf edebilir. Dolayısıyla mehir, kadının kendi malı olup üzerinde her türlü tasarruf hakkı bulunmaktadır.¹⁴³

Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnâmesi, mehrin kadının öz malı olduğunu kanunlaştırmıştır. Buna göre kızın baba, kardeş gibi akrabaları mehre mahsuben veya başka ad altında kocadan bir şey alamazlar, kadın da mehrinden çeyiz yapmaya zorlanamaz.¹⁴⁴

¹³⁷ Bilmen, a.g.e., II, 10.

¹³⁸ Kâsânî, a.g.e., II, 291.

¹³⁹ el-Bakara, 2/237.

¹⁴⁰ Bilmen, a.g.e., II, 142.

¹⁴¹ Bakara, 2/236.

¹⁴² en-Nisâ 4/4, 20-21.

¹⁴³ Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, s. 155-156.

¹⁴⁴ H.A.K. Mad. 89-90.

b.b. Nafaka

Nafaka kelimesi sözlükte ihtiyaçların karşılanması niyetiyle harcanan para ve maddi değerler anlamına gelir.¹⁴⁵ Bir fıkıh terimi olarak ise nafaka, yiyecek, giyecek ve meskeni ile bunlara tâbi olan şeylerden ibarettir.¹⁴⁶

Kadın için nafakanın meşru oluşu Kur'ân, sünnet ve icmâ delillerine dayanır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *“Eli geniş olan, nafakayı elinin genişliğine göre versin. Rızkı daralmış olan da Allah'ın ona verdiğinden versin...,”*¹⁴⁷ *“Onların (annelerin) örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi babaya aittir...”*¹⁴⁸ Hz. Peygamber'in hadislerinden de rivayet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e gelerek kadının kocası üzerindeki hakkı nedir diye sorduğunda şöyle bir cevap vermiş: *“Kocanın yediği zaman ona yedirmesi, giyindiği zaman onu da giydirmesidir...”*¹⁴⁹

İslâm hukukunda koca, hanımın geçimini sağlamakla yükümlüdür. Bu nafaka kapsamına giyecek, yiyecek ve mesken giderleri girer.¹⁵⁰ Kocanın doktor ve ilaç masraflarını karşılama yükümlüğü olup olmadığı konusunda klasik dönem fakihleri kocanın böyle bir yükümlülüğü olmadığı görüşündedirler.¹⁵¹ Ancak günümüz İslam hukukçuları kocanın yükümlü olduğu kanaatindedirler.¹⁵² Koca ister fakir olsun ister zengin olsun eşine bakmakla yükümlüdür. Kadının zengin olması durumunda dahi kocası ona nafaka temin etmek zorundadır.¹⁵³ Kadının nafakası konusunda kocanın mali durumunu mu yoksa hem kocanın hem de kadının mali durumunu mu dikkate alınması konusunda iki görüş söz konusudur. Birinci görüşe göre kocanın mali durumu dikkate alınır. İkinci görüşe göre ise hem kocanın hem de kadının mali, sosyal konumları ve aynı zamanda örf ve adetler göz önünde bulundurulur. Bu görüşe göre kadının, mali ve sosyal konumuna göre hizmetçi gerektiriyor ise kocanın bu durumda mali gücü yetiyorsa hizmetçi tutmak gerekir.¹⁵⁴

¹⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, X, 358.

¹⁴⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, II, 444.

¹⁴⁷ et-Talâk, 65/7.

¹⁴⁸ el-Bakara, 2/233.

¹⁴⁹ Ebû Dâvud, *Nikâh*, 42; İbn Mâce, *Nikâh*, 3.

¹⁵⁰ el-Mevsîlî, a.g.e., IV, 3,4; İbn Kudame, a.g.e., IX, s. 348.

¹⁵¹ ed-Derdîr, a.g.e., II, s. 478; İbn Kudame, a.g.e., IX, s. 354.

¹⁵² ez-Zuhaylî, a.g.e., VII, s. 794.

¹⁵³ es-Serahsî, a.g.e., V, s. 223.

¹⁵⁴ es-Serahsî, a.g.e., V, 182; ed-Derdîr, a.g.e., II, s. 478; İbn Kudame, a.g.e., XI, s. 347, 348.

İslam Hukukçuları nafakanın nikâh akdinin hukukî sonuçlarından olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Koca bir özü bulunmaksızın nafakayı temin etmekten kaçınırsa Allah katında günah işlemiş olur. Kadının nafakasını ödemez veya eksik öderse, kadın hâkime müracaat edebilir.¹⁵⁵ Fakat hâkim onları birbirinden ayıramaz. Ancak kadına, kocasının adına borçlanmayı emreder.¹⁵⁶

c. Kadının Kocasından Cinsi Temas Açısından Yararlanması

İslâm, evliliği birçok gaye sebebiyle meşru hale getirmiştir. Bu gayelerin en önemlileri tarafların iffetlerini muhafaza etmesi, çocuk sahibi olma ve cinsel açıdan birbirlerinden yararlanmalarıdır. Bu yüzden cinsel temas kocanın hakkı olduğu gibi kadının da hakkıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Âdil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyleyse birine büsbütün meylederek diğerini askıda kalmış kadın gibi bırakmayın...*”¹⁵⁷ Hz. Peygamber de Abdullah b. Amr'ın gündüzleri oruçlu, geceleri ise ibadetle geçirdiğini duyunca onu ikaz edip hem ibadet yapmasını hem de hanımıyla ilgilenmesini emretmiştir.¹⁵⁸ Fakihler, cinsi temasın kadının hakkı olduğu ve kocanın üzerine vacip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Şöyle ki Mâlikîlere göre, bir özrün bulunmadığı takdirde cinsî temasta bulunma kadın için kocasının üzerine vaciptir. Şafiîlere göre, erkeğin hakkı olduğu için cinsel ilişkide bulunma sadece bir defa vaciptir bunun dışında vacip değildir. Fakat fesada karşı emin olmak için münasebeti terk etmemek müstehaptır. Hanbelîler ise, kocanın bir özür yoksa her dört ayda bir defa hanımıyla cinsî temasta bulunmasının vacip olduğunu savunmuşlardır. Vacip olmasaydı erkeğin cinsî teması terk etmeye îlâ yemini nedeniyle vacip olmazdı. Bilindiği gibi nikâh hem kadını hem de erkeği zarardan korumak için ve ikisinin maslahat ve faydası dikkate alınarak meşru kılınmıştır. Nasıl ki erkek şehvetin zararından kadın sebebiyle kurtuluyorsa kadın da aynı şekilde kocası vasıtasıyla bu zarardan kurtulur. Böylece her ikisi için müşterek bir hak olmaktadır. Dört ayın bitiminden sonra erkek ilişkiden imtina ederse ve bir özür de söz konusu değilse araları tefrik edilir.¹⁵⁹

Görüldüğü gibi evlilik kadın ve kocaya karşılıklı hak ve sorumluluklar yüklemektedir. Eşler arasındaki hak ve sorumluluk ilişkilerinde değişen şartlar da göz önünde bulundurularak

¹⁵⁵ eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 343; Şeyh Nizâm ve Cemaatu min Ulemai'l-Hind, *el-Fetâvâ el-Hindiyye*, I, 546.

¹⁵⁶ Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, III, 373.

¹⁵⁷ en-Nisâ, 4/129.

¹⁵⁸ Buhârî, *Nikâh*, 89; Müslim, *Siyam*, 181.

¹⁵⁹ el-Buhûtî, *Keşşafu'l-Kinâ*, c. V, 354; bn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 142-143; Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 623; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 270.

hakkaniyet ve adalet ilkeleri çerçevesinde düzenlemeler yapılabilir. Bu çerçevede eşlerin yaşadıkları çağa, sosyal ve iktisadi şartlara bağılı olarak bu hak ve sorumluluklar değişiklik gösterilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

NÜŞÛZUN MAHİYETİ VE NÜŞUZ SAYILAN HALLER

A. Nüşûz Kelimesinin Lugavî ve Istilahî Anlamı

1. Lugavî Anlamı

Arapça bir kelime olan nüşûz kelimesi n-ş-z kökünden türemiştir ve farklı manalarda kullanılmıştır. Bu kelime sözlükte “yerin yüksek kısmı”, “yükseklik”, “yükselmek”, “ayağa kalkmak”, “kadın kocasına isyan etti”, “ondan nefret etti”, “koca karısına sert davrandı”, “ona zarar verdi”, manalarının yanı sıra, kalp için sıfat olarak kullanıldığı zaman {قلب ناشز} “*korkudan dolayı uzaklaşmak*” anlamına gelmektedir. Ebû İshâk “Nüşûz eşler arasında olur. Yani eşlerden herhangi birinin diğerinden hoşlanmamasıdır. Kelimenin kökü “n-ş-z”dir. Kadın kocasına nüşûz etti, ona baş kaldırdı, ona isyan etti, itaatinden çıktı gibi anlamlarına gelir” demektedir.¹⁶⁰ Râgıb el-İsfahânî “Kadının kocasına buğzetmesi, ondan nefret edip itaat etmekten vazgeçmesi ve gözünü ondan başkasına çevirmesi” diye açıklamıştır.¹⁶¹ Türkçe meallerin çoğunda Nisâ sûresinin 34. âyetinde geçen nüşûz kelimesine; başkaldırma,¹⁶² kadının kocasına isyan etme, şirretlikte bulunması, serkeşlikte bulunması, dik başlılık etmesi, sadakatsizlik ve iffetsizlik¹⁶³ gibi anlamlar verilmiştir.

2. Istilahî Anlamı

“Nüşûz” kelimesi Kur`an`da hem kadına hem erkeğe nispet edilip bizim konumuz nâşize kadın ile ilgili olduğu için ilk önce kadına nispet edilen nüşûz kelimesine ne tür izahlar yapıldığına bakacağız; daha sonra ise daha anlaşılır olması açısından erkeğe nispet edilen nüşûz kelimesine de kısaca değineceğiz.

Kadının nüşûzu ile ilgili Nisâ Sûresinin 34. âyetinde geçen “نُشُوزُهُنَّ” kelimesinden yola çıkarak kadının hangi hususlarda nâşize sayılacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Öncelikle âyette nâşize, sâliha kelimesinin zıddı olarak zikredildiği için sâliha kadından ne kastedildiği üzerinde de durmak gerekir. Sâliha kadın, sorumluluklarını yerine getiren, kocasının

¹⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. V, s. 417-418.

¹⁶¹ er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur`an*, Beyrût: Dâru'ş-Şâmiyyeti, 2002, s. 806.

¹⁶² Heyet, *Kur`an Yolu*, Ankara DİB: Yay.,2003, c. II, s. 41.

¹⁶³ Yıldırım, Suat, *Kuran`ı-Kerîm ve Açıklamalı Meal*, İstanbul-1998; *Yazır, Hak Dini Kur`an Dili*, II, s. 623; Ateş, Süleyman, *Kur`an-ı Kerîm ve Yüce Meal*, Ankara: Kılıç Kitabevi Yayın ve Dağıtım, ts.; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur`an`ı-Kerîm`in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, Ankara: Akçağ yay., 1991, c. II, s.585; Öztürk, Yaşar Nuri, *Surelerin İnîş Sirasına Göre Kur`an`ı-Kerîm Meali*, İstanbul: Yeni Boyut, 1994, s. 485.

evde bulunduğu zamanlarda veya bulunmadığında korumakla yükümlü olduğu şeyleri koruyan, namusunu yabancılara karşı muhafaza eden, sırlarını koruyan, evine kocasının istemediği kişileri almayan, aileye ihanet etmeyen, şerefine leke sürmeyen, Allah'ın koyduğu ve toplumun benimsediği kuralların dışına çıkmayan kadındır.¹⁶⁴ Elmalılı H. Yazır ise, sâliha kadınları şu şekilde izah etmektedir: “Sâliha kadınlar Allah'a itaat ederler. Kocaların haklarına riayet ederler. Kocaların yanlarında bulunmadıkları zamanda nefis, mal, namus, haysiyet ve esrar-ı aile gibi sır olarak saklanması gereken özel mevzuları kimseyle paylaşmazlar.”¹⁶⁵ Sâliha kadın hakkında bu açıklamalar, nâşize kadının nitelikleri hakkında ipuçları vermektedir. Nâşize kadın konusunda müfessirler ve fakihler farklı açıklamalar yapmışlardır. İlk olarak müfessirlerin daha sonra ise fakihlerin tariflerini ele alacağız.

Hanefî fakihi ve müfessiri el-Cessâs (ö. 370/981) *Ahkâmu'l-Kur'an* eserinde kadının nüşûzunu “kadının eşine itaat etmesi gereken hususlarda itaat etmeyip isyan etmesi”¹⁶⁶ olarak tanımlarken Taberî (ö. 310/923) “kadının kocasına karşı itaatsiz olması ve ona buğz etmesi,”¹⁶⁷ Zemahşerî (ö. 1144) “kadının kocasına isyan etmesi ve onunla tatmin olmaması,”¹⁶⁸ İbn Kesîr (ö. 774/1373), “Kocasına karşı gelen, onun emirlerine uymayan, ona yüz çeviren ve kocasından nefret eden kadındır,”¹⁶⁹ şeklinde açıklamaktadır.

Çağdaş tefsirlerde ise kadının nüşûzu şu şekilde tarif edilmiştir: Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1942) “kadının kocasına isyan etmesi, kocasından hoşlanmaması, kocasını nefisinden menetmesi, koku sürünmemesi, kocasının meskeni şer'i olarak belirttiği ikametgâhta birlikte oturmaktan kaçınıp onun istemediği bir yerde oturması,”¹⁷⁰ Ömer Nasuhi Bilmen (ö.1971) “kocasına karşı kafa tutan, isyankârâne bir harekette bulunan, kocanın nezdinde bulunmayı terk eden kadındır,”¹⁷¹ Muhammed Esed'e göre ise nüşûz “kötü niyet” demektir. Günümüzde bu terim `ruhsal baskı` olarak tanımlanan durumu içine alan, kadının kocasına veya kocanın karısına karşı her türlü bilinçli kötü davranışını ifade eder. Bu terim, koca ile ilgili olarak kocanın karısına

¹⁶⁴ Ateş, a.g.e., 83, Öztürk, a.g.e., 86, Bilmen, a.g.e., 586, Heyet, a.g.e., II, 45.

¹⁶⁵ Elmalılı, a.g.e., c. II, s. 623.

¹⁶⁶ el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru Ahya'î't-Turasi ve'l-Arabi, 1992, c. III, s. 149.

¹⁶⁷ et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984, c. V, s. 62.

¹⁶⁸ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî t-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, çev., Heyet, İstanbul: TYEKB, 2017, c. II, s. 124.

¹⁶⁹ İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmâîl b. Ömer, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, Riyâd: Dâru Tayyibe, 1999, c. II, s. 294.

¹⁷⁰ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Zehraveyn Yay., 2007, c. II, s.624.

¹⁷¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, a.g.e., c. II, s. 585.

fiziksel anlamda kötü muamelesini gösterir. Kadının bu bağlamda *kötü niyeti* evlilik sorumluluğunu sürekli ve kasıtlı olarak ihmal etmesine delalet eder.¹⁷² Kur`ân Yolu tefsirinde ise nâşize kadın, “Bazı davranış ve tavırları sebebiyle yoldan çıkan, hukuka baş kaldıran”¹⁷³ olarak tarif edilmiştir. Dolayısıyla müfessirlerin kadının nüşûzu ile ilgili izahları birbirilerine yakındır. Yani nâşize kadın, kocasının emirlerine isyan eden, ondan nefret eden ve zevcenin itaatinden çıkan kadındır.

Şimdi ise İslâm hukukçularının tanımına geçebiliriz. Hanefî fıkıhçılarından olan Haskefî nüşûzu, “haklı bir sebep bulunmaksızın kadının kocasının evinden çıkması,”¹⁷⁴ Zeylaî ve İbn Nüceym, “kadının kocasının izni olmadan evden çıkması, kocasını nefisinden menetmesi,”¹⁷⁵ Serahsî ise, “Meşru bir gerekçe olmaksızın kocasına itaat etmemesi”¹⁷⁶ olarak tanımlamaktadırlar.

Mâlikî fakihlerinden olan Derdîr “kocasının cinsel ilişkilerine cevap vermekten kaçınarak itaatinden çıkması, eşinin bir yere gitmesine izin vermeyeceği bildiği halde oraya izinsiz gitmesi, Allah`ın haklarını terk etmesi (temizlik, namaz gibi), kendi nefsi veya adamın malına ihanet etmesi,”¹⁷⁷ olarak izah etmektedir.

Şâfiilerde nüşûz ise, “kadının eşine itaat etmemesi, isyan etmesidir. Mesela, kocasından izinsiz veya mazereti olmadan evinden çıkması, eşinden izin almadan ve rızası olmadan sefere çıkması veya kocasına evine girme müsaade vermemesi veya herhangi bir mazeretin bulunmaması halinde kocasının cinsel ilişkilerine cevap vermekten kaçınmasıdır.”¹⁷⁸

Hanbelî fakihlerinden olan İbn Kudâme *el-Muğni* eserinde nüşûzu: “Allah`ın kadına farz kıldığı kocaya itaat etme emrine kadının âsi olması ve ona itaat etmemesidir” olarak tarif eder. Dolayısıyla kocasının meşru isteklerine cevap vermekten kaçınan, kocasının izni bulunmaksızın

¹⁷² Esed, Muhammed, *Kur`an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 1999, c. I, s.143.

¹⁷³ Heyet, *Kur`ân Yolu*, II, 41.

¹⁷⁴ Haskefî, Muhammed Alauddîn, *ed-Durru`l-Muhtâr Şerhu Tenvîru`l-Ebsâr*, İstanbul: Kahraman yayınları, ts., c. III, s. 576.

¹⁷⁵ Zeylaî, Fahrüddîn Osmân b. Alî, *Tebyînu`l-Hakâik Şerhu Kenzi`l-Dekâik*, Kahire: Dâru`l-Kitabi`l-İslamî, ts., c. III, s. 52; İbn Nüceym, Zeynuddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-Bahru`r-Râik Şerhu Kenzu`d-Dekâik*, Beyrût: Dâru`l-Kutubi`l-İlmiyye, 1997, c. IV, s.303.

¹⁷⁶ es-Serahsî, *el-Mebsût*, V, s. 186.

¹⁷⁷ Derdîr, *eş-Şerhu`s-Sağîr alâ Akrebi`l-Mesâlik*, II, 511.

¹⁷⁸ Mustafa el-Hin, Mustafa el-Buğa, Ali eş-Şerbecî, *el-Fıkhu`l-Minhecî*, IV, s. 107; Mâverdî, Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Hâvî`l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru`l-Kutub`u-İlmiyye, 1999, c. IX, s. 595; Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn b. Şeref, *Kitabu`l-Mecmu Şerhu`l-Muhezzabi li Şirazi*, Cidde: Mektebetu`l-İrşâd, ts., c. XVIII, s. 136-137.

evden çıkan, kocasının taşındığı eve gitmekten ya da onunla sefere çıkmaktan imtina eden kadın nâşize sayılır.¹⁷⁹

Nisâ Sûresinin 128. âyetinde geçen nüşûz kelimesi ise erkeğe izafe edilmektedir:

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

“Eğer bir kadın kocasının kendisine **kötü muamelesinden** yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara bir günah yoktur.” Erkeğin nüşûzu klasik tefsirlerde “kocasının hanımına yakınlık göstermemesi, ondan uzaklaşması, nafakasını ve ihtiyaçlarını yerine getirmemesi, döverek eza ve cefada bulunması,¹⁸⁰ “kocanın hanımına üstten bakması ve baskı uygulaması”¹⁸¹ olarak tanımlamıştır. Çağdaş müfessirler ise “kadından nefret etmesi ve yüz çevirmesi,”¹⁸² “kocanın hanımından hoşlanmadığı için geçimsizlik etmesi ve yüz çevirmesi,”¹⁸³ “sadakatsizlik, sırt çevirmek,”¹⁸⁴ “fiziksel anlamda kocasının hanımına kötü muamelesi”¹⁸⁵ olarak izah etmişlerdir.

Eşlerin nüşûzu ise “karı-kocanın her birinin diğerlerinden nefret etmesidir.”¹⁸⁶ Bu, Nisâ sûresinin 35. Âyet-i kerimesinde:

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

“Eğer karı-kocanın arasının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin” **şikâk** kelimesi ile işaret edilmektedir.

Zikredilen bu manalar çerçevesinde görüldüğü gibi nüşûz kelimesine ortak noktaları bulunan fakat çok geniş yelpazede anlamlar yüklenmiştir. Bunun sebebi de yoruma açık olan bu ifadenin müfessirlerin ve fakihlerin yaşadığı coğrafya, görenek, adet ve anlayışlara göre farklı anlayışlara imkân vermesidir. Bu yorumun muhatapların durumuna göre yeniden değerlendirilmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla bazıları hakkında bu kelimenin

¹⁷⁹ İbn Kudâme, el-Muğnî, VIII, 236.

¹⁸⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., II, 284.

¹⁸¹ Cessas, a.g.e., V, 269.

¹⁸² Bilmen, a.g.e., 678.

¹⁸³ Ateş, a.g.e., 98.

¹⁸⁴ Öztürk, a.g.e., 98.

¹⁸⁵ Esed, a.g.e., I, 143.

¹⁸⁶ İbn Nuceym, el-Bahru'r-Râik, c. IV, s. 303.

en hafifinden dik başlılık anlamı öne çıkar ıken, bazıları hakkında ise kadının kocasına karşı irtikâb edeceği en ağır suç anlamına gelebilir. Zira, bu anlayış tamamen örf, adet, anlayış ve alışkanlıklarla şekillenir.¹⁸⁷

Burada dikkat çekilen bir başka husus da kadının nüşûzu¹⁸⁸ ile erkeğin nüşûzu¹⁸⁹ tarif edilirken “nüşûz” kelimesi aynı kökten gelmesine rağmen farklı manalar yüklenmiş olmasıdır. Her iki tarafın nüşûzunu da kapsayabilecek bir yorumun daha isabetli olacağı söylenebilir. Dolayısıyla “nüşûz” kelimesini her iki taraf açısından düşünmek ve “evlilik hukukuna riâyet etmemek, evlilikten beklenen amaca uygun davranmamak” şeklinde izah etmenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

B. Nisâ Sûresinin 34. Âyetin Nüzûl Sebebi ve Bağlamı

الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾

“Allah’ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah’a itaatkârdır; Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”

Nisâ Sûresinin 34. âyetin nuzûl sebebi ile ilgili olarak tefsirlerde birbirine yakın çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivâyete göre, Ensar’dan olan Sâd b. Rebîa hanımını tokatlayınca onun babası onu alıp Resûlullah’a {s.a.} götürerek durumu şikâyet etmiş ve bunun üzerine Hz. Peygamber kısas yapılmasını emretmişti. Ardından **“Erkekler kadınlar üzerine kavvâmdırlar...”** şeklinde âyeti kerîm indi ve Efendimiz ilk verdiği kısas hükmünü kaldırdı. Bazı rivayetlere göre Peygamber Efendimiz: **“Biz bir şey irade ettik, Allah da başka bir şey irade etti. Şüphe yok ki**

¹⁸⁷ Eren, A. Cüneyt, *Cennetten Süzülen Nâzenin İzdüşüm Kadın (Kur’ân Perspektifinden Kadın)*, İstanbul: Rağbet Yay., 2016, s. 127-128.

¹⁸⁸ en-Nisâ, 4/34.

¹⁸⁹ en-Nisâ, 4/128.

Allah'ın istediği daha hayırlıdır” buyurdu. Böylece ilk verilen kısas hükmü de bozulmuş oldu.¹⁹⁰ Hasan'dan nakledilen başka bir rivayete göre, bir erkek hanımın yüzüne bir tokat vurmuştu ve bunun üzerine kadın Hz. Peygamber'e gidip şikâyet etmişti. Hz. Peygamber de ona kısas uygulamam gerektiğini buyurunca Allah Teâlâ “...*Sana vahyi tamamlanmadan Kur'an'ı okumada aceleci davranma...*”¹⁹¹ âyeti kerimeyi indirmişti. Hz. Peygamber de “...*erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar...*” âyeti inene kadar hüküm vermemişti.¹⁹² Hz. Peygamber'in rivayet içerisindeki “***Biz bir şey irade ettik, Allah da başka bir şey irade etti. Şüphe yok ki Allah'ın istediği daha hayırlıdır***” ifadesi hakkında şöyle yorumlanmıştır: “Ben her ne kadar kısasa hükmettiysem de, Allah'ın iradesi sizin durumunuza ve fitratınıza daha uygundur.” O günün Müslüman toplumunda kısasın önü açılsaydı ne olurdu sorusunu de düşünmek gerekir. Bu durumda dayaktan şikayetçi olan onlarca kadın Hz. Peygamber'in evine gelip iş sonunda Resulullah'ın tebliğ görevini aksatacak düzeye varabilirdi. Zira o günün Arabistan'ında dayak yaygın bir adet halinde olduğunu birçok rivayetten ve farklı olaylardan anlarız.¹⁹³ Böylece kısasın reddedilmesi, Hz. Peygamber'in risâlet vazifesini aksatma olmaksızın yürütmesi amacına hizmet etmiştir diyebiliriz.¹⁹⁴

Çağdaş müfessirlerden olan Derveze (1404/1984) bu âyetin nüzulü ile zikredilen bu rivâyetin Nisâ 34. âyetle anlamının ve hedefinin bağlantılı olmadığını ifade etmektedir. Ona göre bu âyet önceki âyetlerden kopuk değildir ve önceki âyetlerin devamıdır. Çünkü geçen âyetler kadının mâlî ve evlilik hakkındaki haklarını yücelterek teyit eder. Böylece bunların itiraf edilip onlara saygı duyulması istenilir. Dolayısıyla Derveze'ye göre bu âyet erkeklerin kadınlar üzerindeki haklarını düzeltmek için nâzil olmuştur.¹⁹⁵

Âyetin nüzulü ile ilgili birden fazla rivayetin bulunmasına rağmen görüldüğü gibi rivâyetlerin ortak noktası kocanın hanımını dövmüş olması, bunun üzerine Hz. Peygamber'e şikâyet edip âyetin nâzil olması şeklindedir.

¹⁹⁰ Şihâbuddin, Ebü'l-Fadl, *el-Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb*, Dammam: Dâru İbni'l-Cevzi, 1997, c. II, s. 869; Cessâs, a.g.e., III, 148; Taberî, a.g.e., V, 58; Kurtûbî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2006, c. VI, s. 278.

¹⁹¹ et-Tâhâ, 20/114.

¹⁹² Cessâs, a.g.e., III, 148; Kurtubî, a.g.e., VI, 278; Taberî, a.g.e., V, 58.

¹⁹³ Savaş, Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza Yay., 1991, s. 178.

¹⁹⁴ Erdal, Mesut, *Kur'an'da "Nüşûz" Kavramı*, DÜİF Dergisi, Diyarbakır, 2001, c. III, sy., 2, s. 43.

¹⁹⁵ Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, çev. Mustafa Altınkaya, İstanbul: Ekin Yay., 1997, c. VI, s. 122.

Bazı müfessirler ise bu âyetin nüzulünün Nisâ Sûresi 32. âyet ile ilintili olduğunu ifade etmektedirler. Şöyle ki kadınlar, miras hususunda erkeklerin üstün kılınışından kendi aralarında konuşmuşlar ve bunun üzerine “Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah’ın lütfundan isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir” âyeti kerim nâzil olmuştur. Allah Teâlâ daha sonra Nisâ Sûresinin 34. âyeti indirerek erkekleri, miras hususunda erkeklerin üstün kılmasının nedeninin mehir vermek ve nafaka sağlamak gibi görevleri olduğunu açıklamıştır.¹⁹⁶

C. NÜŞÛZ SAYILAN HALLER

1. Kadının Kocasının Nikâh Akdinden Doğan Haklarına Riâyet Etmemesi

Fakihler, kadının kocasının nikâh akdinden doğan haklarına riayet etmemesi durumunda nâşize sayılacağı için ona te`dib veya ta`zir müeyyidesi uygulanacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Şimdi bu kısımda kadının hangi durumlarda nâşize sayılıp sayılmayacağı konusunu tafsilatlı bir şekilde ele alacağız:

1.1. Kadının Kocasının Cinsel İsteklerine Cevap Vermekten Kaçınması

Kocanın sahih nikâh akdinin gereği olarak hanımı üzerindeki haklarından biri de cinsel ilişki ve başka şekillerde hanımından faydalanmasıdır. Hz. Peygamber`in, kadınların kocalarının cinsel ilişki çağrısına cevap vermeleri ve bu görevden kaçınmamaları konusunda uyarılarda bulunduğunu görmekteyiz: “Koca, hanımını yatağına çağırır da kadın gelmekten imtina eder ve koca da kızgın gecelerse melekler sabah oluncaya kadar o kadına lânet ederler.”¹⁹⁷ Ancak Hz. Peygamber aynı şekilde bu konuda kendini ibadete verip kadınlarını ihmal eden erkek sahabileri de uyarmıştır. Gündüzleri oruçla geceleri de namazla geçiren Abdullah b. Amr`ı Hz. Peygamber bu şekilde ikaz etmiştir: “Bazı günler oruç tut bazen ye. Gecelerin bir bölümünde namaz kıl, bir bölümünde uyu. Çünkü vücudunun, gözünün, hanımın, senin üzerinde hakkı vardır.”¹⁹⁸

Bir kadın evlendiği zaman eğer cima yapmaya elverişli ise kocanın istemesi durumunda akitle birlikte kendini ona teslim etmesi vaciptir. Aynı şekilde kadının da istemesi halinde kocanın

¹⁹⁶ Kurtubî, a.g.e., VI, 278; İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed, *Tefsîru`l-Tahrîr ve`l-Tenvîr*, y.y: y.b., ts., c. III (V. cüz) s. 37.

¹⁹⁷ Buhârî, *Bed`u`u-Halk*, 7; Müslim, *Nikâh*, 122.

¹⁹⁸ Buhârî, *Nikâh*, 89; Müslim, *Siyam*, 181.

kabul etmesi vaciptir. Ancak kadın cima yapmaya elverişli değilse (kadın cinsel ilişkiye dayanamayacak kadar küçük olması, hasta olması, arızî bir sebepten dolayı kadının zayıf olması vs.) durumunu düzeltmek için iki ya da üç gün âdet olan bir süre kadar mühlet verilir. Bu bir kadın için tabîî ihtiyacıdır. Kocanın bu süreyi eşine vermemesi kadın için bir zorluğa sebep olacağından dolayı ona kolaylık tanımak bakımından kocaya eşine mühlet vermesi vacip olur. Bu süre ise örfে dayalıdır yani örf belirler.¹⁹⁹ Kadının bir sebebi bulunup bulunmaması açısından kendisini kocasına teslim etmekten kaçınması ile ilgili iki durum söz konusudur:

a. Kadının Kendi Evinde Münâsebetten İmtina Etmesi

Kadına mehri muacceli ödenmediği durumunda kocasının evine geçmekten imtina edip kendini ona teslim etmekten kaçınması,²⁰⁰ koca hanımını gasp edilmiş bir eve götürmesi,²⁰¹ kadının kocasından kendi evinin haricinde bir ev hazırlamasını talep edip koca başka bir ev almaması ve kadın için hukuken hazırlanmış olması gereken bir konutun hazırlanmış olmaması durumlarında kadının kocasına kendini teslim etmekten imtina etmesi halinde meşru sebepler bulunduğu için kadının nâşize sayılmayacağı söylenmiştir.²⁰² Ancak saydığımız bu meşru sebepler bulunmadığı halde kadın imtina ederse nâşize sayılır. Dolayısıyla kadının mehri muaccelini alıp kocasının evine gelmemesi veya başka bir ev kiralamasını istemeden, kendine ait olan konuta kocasının girmesine izin vermemesi gibi hallerde kadın nâşize sayılacaktır.²⁰³

b. Kadının Kocasının Evinde Münâsebetten İmtina Etmesi

Kadının makul bir mazeret bulunmaksızın kocasının evinde kendini teslim etmekten (cinsî münasebetten) imtina etmesi halinde iki görüş söz konusudur:

1. Cumhura (Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî) göre, aynı evde oturmalarına rağmen kadın imtina ederse nâşize sayılır ve nafakası düşer. Şöyle ki bu mezhepler, kadının cinsel ilişkinin öncüllerinden olan davranışları ve yahut dayanılamayacak nitelikte bir özrü bulunmaksızın cinsî teması reddetmesini nüşûz kapsamında değerlendirmişlerdir.²⁰⁴

¹⁹⁹ Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmiyye*, VII, 334-335.

²⁰⁰ Kâsânî, *Bedâi'*, IV, 19; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 604.

²⁰¹ Kâsânî, *Bedâi'*, IV, 19.

²⁰² Zeydân, a.g.e., VII, 158-159; Buhûtî, *Keşşafu'l-Kinâ*, V, s. 185.

²⁰³ İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-Kadîr*, c. IV, s. 341.

²⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 318; Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, V, 168; Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, III, 511.

2. Hanefilere göre ise, kadın kocasıyla birlikte aynı evde kaldığı müddetçe nâşize sayılmaz ve nafakası da düşmez. Çünkü bu durumda nafakanın vacip olmasını gerektiren teslim vardır ve kadının rızası olsun veya olmasın birliktelik imkanının varlığı göz önünde bulundurularak kadının evde bulunması nüşûz halini kaldırmaktadır.²⁰⁵ Hânefilere kadının, cinsel ilişkinin öncülleri olan yakınlaşma davranışlarına engel olması konusunda herhangi bir görüş belirtmemişlerdir.

Genel olarak kadın hayız ya da nifas nedeniyle kendini eşinden menedemez. Zira koca, cinsel temasın dışında kadından yararlanabilir. Fakat erkek kadının hayızlı olduğu zamanlarda cinsel ilişkiye davet edip kadın imtina ederse nâşize sayılmaz. Çünkü hayızlı kadınla cinsel ilişki haram kılınmıştır.²⁰⁶

1.2. Kadının Kocasıyla Birlikte Sefere Çıkmaktan veya Başka Şehre Taşınmaktan

Kaçınması

Kocasıyla sefere çıkmaktan veya kocanın istediği şehre taşınmaktan imtina eden kadının nâşize sayılıp sayılamayacağı konusunda iki durum söz konusudur:

1. Koca hanımına mehri muacceli ödememiş, aldığı evi gasp etmiş veya zarar veremeyeceği hususunda güvenilir bir kişi değil ise kadının imtina etmesi durumunda nâşize sayılmaz. Çünkü bu imtina makul bir gerekçeye dayandığı için kadının kendisini kocasına teslim emesi gerekmez.²⁰⁷ Allah Teâla Kur`ân-ı Kerîme`de: “...Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın...”²⁰⁸ buyurmaktadır.

2. Koca hanımına mehri muacceli ödemiş, taşınmak istediği mesken de bütün şartları taşıyor ve kişi güvenilir biri ise, başka bir yerde çalışma ya da ticaret amacıyla gibi gerekçeleri bulunması halinde hanımını gideceği yere götürebilir. Bu şartlardaki kadın kocasıyla sefere çıkmaktan ve kocasının yaşayacağı şehre taşınmaktan kaçınıyorsa mezheplere göre nâşize sayılır.²⁰⁹

Tarafların nikâh akdinde akit esnasında ileri sürdükleri şartları ile ilgili İslam hukukçuları Kur`an ve Sünnete aykırı olan her türlü şartın geçersiz olduğu konusunda ittifak etmişler. Ancak

²⁰⁵ Kâsânî, a.g.e., IV, 22; el-Mergînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, thk, Sâid Bekdâşi, Medîne Munevvere: Dâru's-Sirâc, 2019, c. III, s. 369.

²⁰⁶ Bk. el-Bakara, 2/222.

²⁰⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, V, 129; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 733; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 308.

²⁰⁸ et-Talak, 65/6.

²⁰⁹ Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza, *Nihâyetu'l-Minhâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru İhyâi ve't-Turâsi'l-Arabî, ts., c. VII, s. 206; Buhûfî, *Keşşafu'l-Kinâ*, c. V, s. 187; Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, II, 511; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 186-187.

ileri sürdükleri şartların akde etkisi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hanefî mezhebinde taraflardan birisi için menfaat sağlayan fakat akdin gereği olmayan şartlar geçersiz, nikâh akdi ise geçerli olur. Mesela, kadının başka şehre götürülmemek şeklinde bir şart koşarsa Hanefîlere göre nikâh geçerli fakat şart geçersizdir. Çünkü böyle bir şart fasit olarak kabul edildiği için nikâh akdi de fasit şartlarla geçersiz hâle gelmez.²¹⁰ Şâfiî ve bazı Mâlikîler evliliğin doğasında olan şartların geçerli, başka şehre taşınmama veya başka bir eve çıkarılmama gibi şartların geçersiz olduğunu savunmuşlardır.²¹¹ Hanbelîlere göre ise, taraflardan birine menfaat sağlayan ve Şâri tarafından yasaklanmayan bir şartın öne sürülmesi durumunda bu şartlar tarafları bağlar ve nikâh akdi geçerli olur. Mesela, kadının başka şehre götürülmemek veya başka eve çıkarılmamak şeklinde kocasına ileri sürdüğü şartları koca riayet etmek zorundadır. Bu şartlara koca uymayarak eşini başka bir şehre götürürse kadın için muhayyerlik söz konusudur. Yani kadın bu durumda evliliği devam ettirebileceği gibi mahkemeye başvurarak evliliğin feshini de talep etme hakkı vardır.²¹²

Nikâh akdinde koşulan şartların yerine getirilmesi konusunda Hanbelî mezhebinin görüşü daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü hem kadının hakkını korumaktadır hem de kocanın istediği şekilde davranmasının sınırları daraltmaktadır. Hanbelî mezhebin bu konuyla ilgili delil olarak gösterdikleri hadisleri de bu görüşü daha çok pekiştirmektedir.²¹³ Nitekim 1917 Aile Hukuku Kararnamesi de “üzerine evlenmeme şartının geçerli sayılması” bağlamında Hanbelî mezhebinin bu görüşüne meyletmiştir.²¹⁴

Günümüzde çalışan erkeklerin iş gereği başka şehirlere gitmesi ve orada uzun yıllar kalması durumunda kocanın güvenilir olması ve eşini haramdan koruyacak kişiliğe sahip olunması şartıyla kadının nikâh akdi sırasında şart koşmadıkça kocasını takibe mecbur olduğu ifade edilmektedir.²¹⁵ Kadın hâkime, kocasıyla seyahat etmenin kendisine zarar vereceğini ve yahut

²¹⁰ Şelebi, Muhammed Mustafa, *Ahkâmu'l-Usre fî'l-İslâm*, Beyrut: Dâru'l-Câmî, 1983, s.174.

²¹¹ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s.124-125.

²¹² ez-Zerkâî, Mustafa Ahmed, *el-Medhelu'l-Fıkhiyyu'l-Âm*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1998, c. I, s. 560; Buhûf, *Keşşafu'l-Kinâ*, c.V, s. 187.

²¹³ “Bir adam bir kadınla evlenip ona onun {kadının} evinde kalmasını şart koşar. Bir süre sonra adam karısını başka bir eve götürmek ister. Kadın muhalefet ettiği için adam Hz. Ömer’e gidip sordu. Hz. Ömer de “şart kadının lehindedir” dedi. Adam sonra bizi boşa dedi. Hz. Ömer de bunun üzerine ona bu sözüyle karşılık verdi: “Haklar şart koşulduğunda kesinleşir. Senin görevin de bu şartları yerine getirmendir.” Bir diğer hadisi de “Yerine getirilmesi en layık olan şartlar evlenirken öne sürdüğünüz şartlardır.”

²¹⁴ H.A.K. madd. 38.

²¹⁵ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 368-369.

yolculuğu engelleyecek bir hastalığının bulunduğunu veya kocanın bu seferle ona zarar vermek istediğini kanıtlarsa bu yolculuğu reddetmesi durumunda nâşize sayılmaz.²¹⁶

1.3. Kadının Kocasının İzni Olmaksızın Meskenden Ayrılması

Kadının evde kalmasının kocanın hakkı olduğu “*Evlerinizde oturun...*,”²¹⁷ “*Onları evlerinden çıkarmayınız, kendileri de çıkmasınlar...*,”²¹⁸ “*Kadınları, gücünüz nispetinde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun...*”²¹⁹ âyetleri ile temellendirilmektedir.²²⁰

Klasik tefsirlerde, Ahzâb Sûresi`nin 33. âyetinde geçen “*Evlerinizde oturun...*” emrinin bağlayıcılığı konusunda Hz. Peygamber`in zevceleri ile diğer mümin kadınlar arasında herhangi bir ayırma gidilmemiştir. Yani bütün kadınların bundan sorumlu olduğu kabul edilmiştir. Mesela Kurtûbî, âyette emrin muhatabının hem Hz. Peygamber`in zevcelerini hem de mana itibariyle diğer kadınları da kapsadığını ifade etmektedir. Çünkü şeriat, kadının evde oturması ve zaruret olmadıkça dışarı çıkmaması konuları üzerinde hassasiyetle durmaktadır. Metinde yer alan “*evlerinizde oturun*” anlamına gelen “vekarne” kelimesi “karar” masdarından türetilmiş olup bu kelimedeki “kaf” harfini Medine kıraat imamı ve Âsım fetha ile okumuşlardır. Buna göre ayetin manası “*evlerinizde oturun, orada kalın*” dır. Kûfe ve Basralı kıraat imamlarının çoğu ise bu kelimeyi “vekirne” şeklinde kesre ile okumuşlardır. Kesre ile okunması halinde âyet “*evlerinizde vakarlı olun ve huzurla yaşayın*” anlamını içerir.²²¹

İbn Aşûr *Tefsiru`l-Tahrîr* tefsirinde âyette geçen bu emrin Hz. Peygamber`in zevcelerine özgü vâcib bir emir olduğunu diğer mümin kadınların bu emri yerine getirmelerinin ise faziletli bir amel olacağını belirtmektedir.²²² Elmalılı H. Yazır ise, bir önceki ayette yer alan “*Ey Peygamber`in hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz*”<sup>223</sup> şeklindeki ifade gereğince Hz. Peygamber`in eşlerine hitaben geldiği ve âyetin içerdiği hükmün de onlara yönelik olduğunu

²¹⁶ Sihâm Bûrizk, *Nûşûzu`z-Zevceti Dirasetu Mukareneti Beyne`i- Şeriatil-İslamiyye ve`l-Kanûn*, Muhammed Bûdiyâf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016-2017, s. 19.

²¹⁷ el-Ahzâb, 33/33.

²¹⁸ et-Talâk, 65/1.

²¹⁹ et-Talâk, 65/6.

²²⁰ Kâsânî, a.g.e., III, 607; Zeydân, a.g.e., VII, 288-290.

²²¹ Kurtûbî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi`u li-Ahkâmi`l-Kur`ân*, Beyrut: Muessestetü`r-Risâle, 2006, c. XVII, s.141.

²²² İbn Aşûr, *Tefsiru`l-Tahrîr ve`l-Tenvîr*, XI (XXII. Cüz), s.10.

²²³ el-Ahzâb, 33/32.

söylemektedir. Hatta bu emirler Hz. Peygamber`in kızlarının da aile fertleri olması hasebiyle onları da kapsamaktadır.²²⁴

Hz. Ömer de bu emrin, Hz. Peygamber`in eşlerine özel bir hüküm ifade ettiği, onların zamanın çoğunu evlerinde geçirmeleri gerektiği ve bu âyetin diğer mümin kadınları kapsamadığı düşüncesiyle evlerinden çıkan Hz. Peygamber`in hanımlarına ikazda bulunmuştur. Rivâyete göre örtünme âyeti indikten sonra Hz. Ömer, Hz. Sevde`yi ihtiyaç için evden dışarı çıktığını görünce itiraz etmiş ve “Ey Sevde sen bizce tanınmamış değilsin. Sen ne cesaretle dışarıya çıkıyorsun” demiştir. Bunun üzerine Sevde evine gidip “Ey Allah`ın elçisi, ben bazı ihtiyaçları karşılamak için evden çıktım, Ömer beni gördü ve şöyle şöyle diyerek bana itiraz etti” demiş ve bunun üzerine Hz. Muhammed`e vahiy gelmiş ve Sevde`ye: “*Allah size ihtiyaçlarınız için evinizden çıkmanıza izin verdi*”²²⁵ buyurmuştur.²²⁶

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber`in hanımları aynı zamanda müminlerin anneleri²²⁷ konumunda oldukları için sadece onları ile ilgili birçok özel hüküm belirlemiştir. Böylece fitneye imkân verilmemesi açısından ihtiyaç dışında evden çıkmamalarını ve çıktıklarında ağır başlı biçimde konuşmalarını emretmiştir.²²⁸ Onların diğer kadınlara kıyasla yaptıkları hataların cezası ve iyiliklerin mükâfatı şu âyetle iki katına çıkarılmıştır.²²⁹ “*Ey Peygamber`in hanımları! İçinizden kim apaçık bir hayâsızlık yaparsa, onun azabı iki kat verilir. Bu Allah`a göre kolaydır. Sizlerden kim Allah`a ve Peygamberine itaat eder ve salih amel işlerse, ona mükafatını iki kat veririz. Ona bereketli bir rızık hazırlamışızdır.*”²³⁰

Biz de âyette geçen “*Evlerinizde oturun*” hitabının Hz. Peygamber`in hanımlarına yönelik olduğu görüşünü isabetli buluyoruz. Nitekim Ahzâb Sûresi 33. âyeti 32. âyetin devamıdır ve 33. âyette hitap doğrudan Hz. Peygamber`in hanımlarına yöneltilmiştir. Kadının evden çıkışı kocanın iznine bağlı kalması, onu eve hapsedilmesi ile ilgili herhangi bir delil bulunmamaktadır.

²²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur`an Dili*, VI, 325.

²²⁵ Buhârî, *Vudu*, 13, *Nikâh*, 116; Müslim, *Selâm*, 17.

²²⁶ Acar, Halil İbrahim, *Kur`an`a göre Kadın ve Siyaset*, s.35.

²²⁷ “*Onun {Hz. Peygamber`in} eşleri müminlerin analarıdır...*” Ahzab, 6.

²²⁸ “*Ey Peygamber`in hanımları, siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah`a karşı gelmekten sakınıyorsanız, {yabancı erkeklerle konuşurken} sözü yumuşak bir eda ile konuşmayın ki kalbi bozuk olan kimse ümide kapılmasın. Güzel ve doğru söz söyleyin.*” Ahzab, 32.

²²⁹ Acar, Halil İbrahim, *Kur`an`a göre Kadın ve Siyaset*, s.35.

²³⁰ el-Ahzab, 33/30-31.

İslâm hukukçuları hangi hallerde kocadan izinsiz çıkan kadının nâşize sayılacağı hususunda farklı görüşler ortaya koymaktadırlar:

a. Meşru Bir Gerekçe Olmaksızın Kadının Kocasının İzni Olmadan Meskenden Ayrılması

Fukâha, kadının meşru bir gerekçe veya ihtiyaç olmaksızın kocasının izni olmadan evden dışarı çıkması durumunda nâşize sayılacağı konusunda ittifak etmişlerdir.²³¹ Bu durumda kadın dönünceye kadar nafaka alma hakkını kaybeder.²³²

Hanefî fukahâsından İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) *Hâşiyetu Reddu'l-Muhtâr* eserinde, kadının meşru bir özür bulunmaması halinde izinsiz evden çıkmasının nüşûz sayılacağını ifade etmektedir.²³³ Şâfiîler, kocanın mescide gitmek için dahi olsa kadının dışarı çıkmasını engelleme hakkı olduğunu ifade etmektedirler.²³⁴ Hanbelîler ise, açık bir şekilde kadının kocasının izni olmadan dışarı çıkmasının haram olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla kadına kocasından izinsiz evden çıkması haramdır. Çünkü kocanın hakkına uymak farzdır. Bu sebeple farz olmayan bir nedenden dolayı bu hakkı terk etmek caiz değildir.²³⁵

Fukahânın bu konuda dayandıkları delilleri ise: “İbn Abbas’tan rivâyet edildiğine göre: Has’am kabilesinden bir kadın Hz. Peygamber’e gelerek, Ey Allah’ın Rasulü! Kocanın kadın üzerindeki hakkını bana haber ver, ben dul bir kadıyım. Bu hakları yerine getirmeye muktedir olursam evlenirim, gücüm yetmezse dul olarak otururum” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Kocanın kadın üzerindeki hakkı kocası onu istediğinde kendisi deve hörgücünün üzerinde bile olsa ona engel olmamasıdır. Bir diğer hakkı ise, kocanın izni olmaksızın nafile oruç tutmamasıdır. Eğer kadın bu durumda oruç tutarsa aç ve susuz kalmış olur ve tuttuğu orucu kabul edilmez. Yine kadın, evinden ancak kocasının izniyle çıkabilir. Şayet çıkarsa, gökteki melekler, rahmet melekleri ve azab melekleri dönünceye kadar ona lânet eder*” buyurdu. Bunun üzerine kadın “Şüphesiz ebedî olarak evlenmeyeceğim” dedi.²³⁶ Diğer delil de, İbn Ömer’in şöyle dediği

²³¹ İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, V, 82; Kişnâvî, Ebû Bekr b. Hasan, *Eshelu'l-Medârik Şerhu İrşâdi's-Sâlik fî Fıkhi İmâmi'l-Eimmeti Mâlik*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts, c. II, s. 131; Remlî, *Nihâyetul'l-Muhtâc*, VII, s. 206; İbn Kudâme, Ebî Muhammed Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, Kahire: Mektebetu'l-Kahire, 1969, c. VIII, s. 236.

²³² Şirbinî, *Muğni'l-Muhtâc*, V, 168-169.

²³³ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Hâşiyetu Reddu'l-Muhtâr ala` Durri'l-Muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-Sâdir, ts., c. III, s. 576.

²³⁴ Nevevî, *el-Mecmû`*, XVIII, 139.

²³⁵ Buhutî, *Keşşafu'l-Kinâ`*, V, 197.

²³⁶ Haysemî, Nuruddîn Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994, c. IV, s. 563.

rivayetidir: Bir kadın Hz. Peygamber'e gelip: "Ey Allah'ın Rasûlü! Kocanın kadını üzerindeki hakkı nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "...Kocanın üzerindeki hakkı, **onun izni olmadan kadının dışarı çıkmamasıdır**. Şayet çıkarsa rahmet melekleri ve azab melekleri tevbe edinceye veya dönünceye kadar ona lanet eder." Hz. Peygamber'e: "Koca zâlim olsa bile mi?" denildi. Hz. Peygamber de: "Zâlim olsa bile" karşılık verdi"²³⁷ hadisidir.

Zikredilen hadisler senet açısından tenkit edilmiştir.²³⁸ İbn Hazm da ikinci rivayet için Hz. Peygamber'in zulmü mübah karşılama söz konusu olmadığını, hadiste yer alan son cümlelerin uydurma olduğunu söyler.²³⁹ Dolayısıyla delil olarak kullanılan her iki rivâyet kendisiyle hüküm konamayacak derecede zayıf olduğu için hüccet olarak da kullanılmasının doğru olmadığı ifade edilmiştir.²⁴⁰

Kadının kocasının izni olmaksızın evden çıkması ile ilgili zayıf rivâyetlerin delil olarak gösterilmesi yerine Nisâ sûresi 34. âyette geçen erkeğin "kavvam" oluşunun, kadına konuttan çıkma konusunda izin verip vermemesini de kapsadığını söylemenin daha doğru olacağını kanaatindeyiz.

b. Meşru Bir Gerekçe Sebebiyle Kadının Kocasının İzni Olmadan Meskenden Ayrılması

Kadın ihtiyaç duyduğunda evin dışına çıkacaktır ve meşru ihtiyaçlar için her çıkışında kocasından izin alma zorunluluğu söz konusu değildir. Bu hususla ilgili Hz. Peygamber zevcesi Sevede bint Zem'a'ya şöyle demiştir: "*Allah size ihtiyaçlarınız için evinizden çıkmanıza izin verildi.*"²⁴¹ Hz. Peygamber'in hanımları ve sahâbî kadınları ihtiyaç duydukları zaman dışarı çıkmışlar ve bu konuda gelen vahyi sebebiyle kendilerine herhangi bir yasaklama getirilmemiştir. Bu, kadınların ihtiyaç durumunda değişik maksatlarla evlerinden çıkmalarının caiz olduğuna işaret etmektedir.²⁴²

²³⁷ Beyhakî, Ebî Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdikâdir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3.bs., 2003, c. VII, s. 477 (14713).

²³⁸ Demirdöven, Necla Yasdıman, *Kocanın Hakları Bağlamında "Kadının İzinsiz Evden Çıkamayışı" ile İlgili Hadislerin Tahlili ve Mezhep İmamlarının Anlayışları*, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 18, Sy: 60 (Yaz 2014), s. 424; İbn Hibbân, Ebu Hatim Muhammed b. Ahmed, *el-Mecrûhîn min el-Muhaddisîne ve'd-Duafa ve'l-Metrükîn*, thk., Mahmud İbrahim Zahid, Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396, c. II, s. 231.

²³⁹ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ*, Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, t.y., c. X, s. 332.

²⁴⁰ Ayrıntılı bkz., Demirdöven, a.g.m., s. 426.

²⁴¹ Buhârî, *Vudu*, 13, *Nikâh*, 116; Müslim, *Selam*, 17.

²⁴² Konuyla ilgili Kassâs Sûresi'nin 23. âyeti de delil teşkil eder: "*Medyen suyuna vardığında orada hayvanlarını sulayan bir grup insanla karşılaştı. Onların biraz ötesinde de (hayvanlarının suya gelmesini) engelleyen iki kadın gördü. Onlara, "Meseleniz nedir?" diye sordu. "Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (hayvanlarımızı) sulayamayız; babamız da çok yaşlı" dediler.*"

Hanbelî mezhebinde koca, kadının yerine getirilmesi lazım olan ihtiyaçlarını sağladığı zaman, kadının kocasından izinsiz evden çıkması haramdır. Fakat koca, kadının lazım olan ihtiyaçlarını dışarıdan sağlamıyorsa, zaruret kabilinden olduğu için kocasının izni olsa da olmasa da kadın kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere dışarı çıkabilir.²⁴³ Kadınların kocalarının izni olmaksızın hangi durumlarda çıkabileceği konusunda fıkıh kaynaklarında şu hususlar zikredilir: Anne, baba ve yakın akrabaları ziyaret etmek, anne-babayı hastalığında ziyaret etmek, vefat ettiklerinde cenaze merasimlerine iştirak etmek, kendisine farz-ı ayn olan zorunlu bilgileri öğrenmek, kadının ebe ve gassâle olma durumu, başkasından alacağı hakkı varsa veya başkasının onda alacağı hakkı varsa, hac farızasını yerine getirme söz konusu olduğunda koca kadına ister izin versin ister vermesin kadın çıkabilir.²⁴⁴ Bunun yanında kadının haklarını savunmak için hâkime başvurmak, kocasının yokluğunda veya yoksul düştüğünde kendi geçimini sağlamak için çalışmak, örfün gerektirdiği mutat ihtiyaçlarını görmek gibi durumlarda bir kadın kocadan izinsiz olarak koca evinden çıktığında nâşize sayılmaz.²⁴⁵ Şimdi bunlardan bazılarını tafsilatlı bir şekilde ele alacağız:

b.a. Kadının Anne-Babasını ve Yakın Akrabalarını Ziyaret Etmesi

Şafîî ve Hanbelî mezheplerine göre, kocanın hakkı öncelikli ve vacip olduğu için ana-baba veya akrabalarını ziyaret ya da onların hastalıkları ve cenazeleri için kadına çıkış izni vermeme hakkı vardır.²⁴⁶ İmam Ahmed (ö.241/855), kocası yanında olduğu halde hasta olan annesine gitmek isteyen kadının kocasına itaat etmesinin öncelikli görevi olduğunu, kocasının da bu tür ziyaretlere mani olmasının mekruh olduğunu, böyle bir davranışın onların aralarındaki sıla-i rahimi kesme ve kadının da buna muhalefet etmeye sevk etme tehlikesinin varlığını ifade etmiştir.²⁴⁷ Hanbelîler Enes b. Mâlik`ten rivâyet edilen bu hadisi delil olarak göstermişlerdir: “Bir adam yolculuğa çıktı. Onun eşi üst katta, kadının babası ise alt katta oturuyordu. Koca, kadının evinden çıkmamasını emretti. Çok vakit geçmeden kadının babası durumdan şikayetçi oldu. Kadın Resulullah`a haber gönderip onun durumu ile ilgili haber verdi ve izin istedi (babasının yanına gitmek için). Resulullah da ona haber gönderip “*Allah`tan kork ve kocana itaat et*” dedi. Sonra

²⁴³ Buhûfî, *Keşşâfu`l-Kinâ*, V, 197.

²⁴⁴ İbn Nuceym, *el-Bahru`r-Râik*, IV, 331; İbnu`l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi`l-Kadîr ale`l-Hidâye Şerhi Bidâyeti`l-Mubtedî*, thk. Abdurrezâk Gâlib el-Mehdi, Beyrut: Dâru`l-Kutubi`l-İlmiyye, 2003, c. IV, s. 358.

²⁴⁵ İbn Nuceym, *a.g.e.*, IV, 331; Şirbînî, *Muğni`l-Muhtâc*, III, 573.

²⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, Riyad: Mektebetu`r-Riyâdi`l-Hadîse, ts., c. VII, s. 20; Şirbînî, *Muğni`l-Muhtâc*, V, 171.

²⁴⁷ İbn Kudâme, *a.g.e.*, VII, 295.

babası öldü. Kadın tekrar Resulullah'a haber gönderip izin istedi ve olanı ona haber verdi. Yine Hz. Peygamber buna cevaben “*Allah'tan kork ve kocana itaat et*” dedi. Hz. Peygamber çıkıp kadının babasına cenaze namazını kıldı ve ona “*Allah, baban sebebiyle kocana itaat ettiğin için seni bağışladı*” dedi.²⁴⁸

Hanefîler, kocanın eşinin ana-babasını haftada bir diğer akrabalarını ise yılda bir ziyaret etmesine engel olmaması gerektiği görüşündedirler. Ebû Yusuf, kadının evine ana-babasının gelememeleri durumunda böyle olduğunu, fakat onların gelmesinin daha güzel olduğunu belirtmektedir. Hanefî fukahası da, Ebû Yusuf'un bu sözlerini naklettikten sonra bunun daha doğru olduğunu, ana-babanın gelmemeleri durumunda o zaman kocanın örfe uygun ara sıra hanımının ana-babasını ziyaretine izin vermesi gerektiğini ifade ederler. Ziyaretin her Cuma şeklinde kayıtlanması gerekmediğini, örfe göre ara sıra olması yeterli olduğunu, özellikle kadın genç ise ana-babasının aksine dışarıya fazla çıkışı fitne kapısının açılması anlamına geldiğini söylerler. Onlara göre, Müslüman veya gayr-i müslim baba, yatalak ve kızının bakımına ihtiyacı varsa kocanın, kadının bu ziyaretine mâni olma hakkı yoktur. Böyle bir yasaklama söz konusu olduğunda kadının buna karşı gelmesi ve kocasını dinlememesi gerekir.²⁴⁹

Malikîler diğerlerinden farklı olarak ana-baba iyi ve güvenilir kişiler ise herhangi bir kısıtlamaya gitmemişlerdir. Fakat güvensizlik bulunması halinde- kötülüklerinin dokunması ve hanımı ifsat etme ihtimalleri varsa- güvenilir kimse eşliğinde hanımın haftada bir ana baba ziyareti gerçekleştirebileceğini ifade etmişlerdir. Kadının kocası yanında bulunmadığında erkek ya da kız kardeşi veya annesi hastalansa onlara bakmak için yanlarında bulunmak istese gitmesinde bir sakınca yoktur.²⁵⁰

Sonuç olarak Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre, kocanın kadına ana-baba ve akrabaları ziyaret etmek konusunda izin vermeme hakkı olduğu için kadının izinsiz evden çıkması durumunda nâşize sayılır. Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre ise, kocanın kadını ana-baba ve akrabaları ziyaret etme konusunda engelleme hakkı olmadığı için kadının izinsiz evden çıkması nâşize sayılmaz.

²⁴⁸ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 573; İbn Kudâme, a.g.e., VII, 20-21.

²⁴⁹ İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, IV, 330-331; İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 358; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Riyad: Dâru'l-Âlimi'l-Kutub, 2003, c. V, s. 323-324.

²⁵⁰ Desûkî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *Hâşiyetu'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, y.y., ts., c. II, s. 512.

Fakihlerin görüldüğü gibi görüşleri herhangi bir âyet ya da sahih hadislerden çıkarılmış olmayıp mevcut toplumun örf ve şartları dikkate alarak bir sonuca varmışlardır. Hanbelî mezhebinin delil olarak ileri sürdüğü Enes hadisi hakkında, Necla Yasdıman hadisin sıhhati hakkındaki değerlendirmelerini yaptıktan sonra bu hadisin “Kur`an ve sahih hadislerin ifadelerine göre tamamen zıt ve uydurma olan bir hadis” olduğunu söylemektedir.²⁵¹ Aynı şekilde Ali Osman Ateş hadisin uydurma olduğunu belirtmektedir.²⁵²

Şafîiler de bu hadisin metin olarak sahih olmadığını ve metnin ittifak edilen hususlarla çeliştiğini belirtmişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ Kur`ân-ı Kerîme`de “*Anne babaya iyilik yapınız*”²⁵³ buyurmaktadır. Babasının kadın üzerinde sayılmayacak kadar hakkı vardır. Bu sebepten dolayı da Şafîiler kadının babasına bakması ve tedavi etmesine kocanın mâni olmasını mekruh görmüşlerdir.²⁵⁴

Allah Teâlâ Kur`ân-ı Kerîme`de: “*Biz, insana ana-babasına karşı iyilik etmesini emrettik,*”²⁵⁵ “*Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik,*”²⁵⁶ “*Rabbin, kendisinden başkasına asla kulluk etmemenizi, anne-babaya iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti,*”²⁵⁷ “*Allah`a kulluk edin ve O`na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş, yolcuya ve elinizin altındakilere iyilik edin. Allah kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez*”²⁵⁸ buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de birçok hadislerinde insana, anne-babasına iyilik yapıp saygı göstermelerini emrederek²⁵⁹ onlara isyan edilmesini, kötü muamele yapılmasını yasaklamıştır.²⁶⁰ Aynı zamanda sıla-i rahmi, akrabalık bağlarının gözetilerek onlara iyilik ve ihsanda bulunulmasını emredip dost ve yakınlarla bağlarını koparılmasını da yasaklamıştır.²⁶¹ Görüldüğü gibi şer`i naslarda ana-babaya iyilik yapma, sıla-i rahimin farziyeti evli kadının kocasının iznine bağlanmamıştır. Koca kadının ailesiyle görüşmek istemiyorsa ya da aralarında herhangi bir sorun varsa kadının görüşmesine mâni olmamak kaydıyla onlarla samimi olmak zorunda değildir. Çünkü delil olarak gösterilen zayıf rivayetler farz emirleri

²⁵¹ Demirdöven, a.g.m., s. 438.

²⁵² Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul: Beyan Yay., 2.bs., 2006, s. 287-290.

²⁵³ en-Nisâ, 4/19.

²⁵⁴ Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Yahya, *el-Mecmû` Şerhu`l-Mühezzeb*, Dâru`l-Fikr, ty., by., c. XV, s. 569-570.

²⁵⁵ el- Ankebût, 29/8.

²⁵⁶ el-Ahkâf, 46/15.

²⁵⁷ el-İsrâ, 17/23.

²⁵⁸ en-Nisâ, 4/36.

²⁵⁹ bkz. Buhâri, *Mevakıt*, 5; Muslim, *İmân*, 137; Ebû Dâvud, *Edeb*, 120; Tirmizi, *Salât*, 13.

²⁶⁰ Buhâri, *Edeb*, 6; Muslim, *İmân*, 143; Ebû Dâvud, *Vasâ'yâ*, 10; Tirmizi, *Birr*, 4.

²⁶¹ Buhâri, *Edeb*, 8, 12,13; Müslim, *Zekât*, 62, *İmân*, 12; Tirmizi, *Birr*, 9; İbn Mâce, *Zühd*, 23.

düşürmez. Bu yüzden kocanın kadını ailesiyle görüştürmemesini mekruh olarak görmek Kur`ân-ın âyetlerini ve Hz. Peygamber`in sahih hadislerini ihmal etmek anlamına gelir.²⁶²

Evlilik akdi ile tarafların yani erkeklerin ve kadınların birbirlerine karşı birtakım hakları ve yükümlülükleri doğar. Bu hak ve yükümlülüklerin bir kısmı Kur`an ve Sünnet tarafından belirlenmiştir. Bir kısım ise toplumun örfün ve adetine bağlı olarak ortaya konmuştur ve bu “ma`ruf” kavramı ile ifade edilmiştir. Allah Teâlâ’nın “*Onlarla iyi {kadınlarla} iyi geçinin*”²⁶³ emri vardır. Hz. Peygamber de “*Allah, ihtiyaçlarınızdan dolayı çıkmanız size izin verdi*” buyurmuştur. Diğer taraftan da Allah kendisine kulluk etmemizi emrettikten sonra anne-babaya iyilikte bulunmamızı emretmiştir.²⁶⁴ İnsanın yakınlarını görmesi, ziyaret etmesi hem dinin hem fitratın gereği olan bir davranıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bir aile reisinin herhangi bir sebep yokken buna engel olmaması, hanımının ailesine saygı göstermesi, hanımının akrabalık ilişkilerini sürdürmesine yardımcı olması yukarıdaki zikrettiğimiz âyet ve hadislerin gereği olduğu gibi aile huzurunun devamı açısından da mühimdir.

Tedaviye muhtaç veya hasta olan anne-babasını bakmak isteyen kadına kocasının izin vermemesi ve bu yüzden de nafaka ödemeyeceği yönünde bir davranış sergilemesi ilk önce ana-babaya öf demeyi yasaklayan âyete ters düşmektedir. Ayrıca kendisine karşı kıskırılmadığı ve ailenin iç işlerine karışılmadığı sürece kocanın eşlik görevlerini yerine getiren hanımını bu gibi ziyaretlerden alıkoyması aynı zamanda eşler arasındaki saygı ve sevgi bağlarını zayıflatacak ve onların arasında nefrete ve sonunda boşanmaya götürecek olaylara sebebiyet verebilecektir.²⁶⁵

Hanefî mezhebinde hanımın anne-babasının yanına gitmesi için haftada bir diğer akrabaların yanına gitmesi için ise senede bir olarak süre belirlenmiştir. Fakat bu süreler nasla değil zamanın örfü ile sabit olduğu için her yerin örfüne göre değişebilir. Anne-baba ve sıla-i rahime iyilik gerçekleşmiş olabilmesi için kadın anne ve babasını örfün belirlediği sınırlar içerisinde belli aralıklarla ve belirli bir süre ile sınırlandırılmaksızın ziyaret etme hakkına sahiptir. Bu ziyaret düzeni, örfe ve kadının vaktine, anne- babanın ziyarete olan ihtiyacına, oturdukları yerin kadının evine olan uzaklık ve yakınlık derecesine göre belirlenecektir. Koca, makul bir gerekçe olmaksızın hanımını engelliyorsa ve kocanın kadını üzerindeki yetkisini kötüye kullanması

²⁶² Demirdöven, a.g.m., s. 439.

²⁶³ en-Nisâ, 4/19.

²⁶⁴ el-İsrâ, 17/23.

²⁶⁵ Dirik, Mehmet, *İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller*, İHAD, sayı: 25, 2015, s. 148.

durumunda kadının bu konuda kocasına karşı gelmesi ve ona itaat etmemesi caizdir ve kadın da bu hususta nâşize sayılmaz.

b.b. Kadının Camiye Gitmek için İzin Alması Meselesi

İlk olarak kadınların vakit namazlarının camide cemaatle kılınması gerekli değildir. İslam hukukçuları kadınların cemaate iştirak etmelerinin gerekli olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.²⁶⁶ Bununla birlikte Hz. Peygamber döneminde kadınlar hem vakit namazları hem de Cuma ve bayram namazlarında camide cemaatle kılmışlardır. Bu konuda Peygamber (s.a.s.) tarafından farklı rivâyetler nakledilmiştir. Bu rivâyetlerden bazıları fitratları ve toplumsal rolleri göz önünde bulundurularak kadınların evlerinde vakit namazlarını kılmalarının daha faziletli olduğunu göstermektedir. Mesela, Hz. Peygamber *“Kadınların camilere gitmesine mâni olmayın. Fakat evleri onlar{kadınlar} için daha hayırlıdır,”*²⁶⁷ *“Kadının evinin özel odasında kılmış olduğu namaz oturma odasında kılmış olduğu namazdan, odasının gizli bir köşesinde kılmış olduğu namaz odasında kılmış olduğu namazdan daha hayırlıdır”*²⁶⁸ buyurmaktadır. Bazı rivâyetlerde ise kadınların camide cemaatle kılmaları teşvik edilmektedir ve kadınlara bu konuda yasaklama getirilmemesi istenmektedir. Mesela, Hz. Peygamber erkekleri uyarak kadınların cemaate iştirak etmeleri konusunda şöyle buyurmuştur: *“Birinizin hanımı mescide gitmek için izin isterse ona engel olmasın”*²⁶⁹ ve *“Kadınlarınız gece camiye gitmek için sizden izin talep ettiklerinde onlara izin verin.”*²⁷⁰ Fakat İslam fıkıh ekolleri Hz. Peygamber`den sonra toplumda meydana gelen bazı değişiklikler yüzünden fitne ve fesâdu`z-zaman olgusunu da dikkate alarak kadınların cemaate iştirak etmeleri konusunda erkeklerden farklı hükümlere tabi tutmuşlardır.²⁷¹ Şöyle ki; Hanefîlere göre fitne korkusu olduğu için genç kadınların cemaatle namaz kılmak için mescide gitmeleri mekruhtur. Yaşlı kadınların ise Ebu Hanife`ye göre -gündüz fitne ihtimalinden dolayı- öğle ve ikinci namazları hariç diğer namazları için cemaatle namaza çıkabilirler. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise yaşlı kadınlar için bütün vakitlerde cemaate iştirak etmelerine kendilerinde ilgi az olacağı için fitne bulunmaz diye buna cevaz vermişlerdir. Ancak Hanefî mezhebinin müteahhirîn âlimleri ise zamanın bozulması ve fâsıklık açığa çıkması sebebiyle Cuma, vaaz ve bayram için de

²⁶⁶ Şîrbîni, a.g.e., I, 351; İbn Kudâme, a.g.e., III, 38-39; İbn Hazm, a.g.e., III, 125.

²⁶⁷ Ebû Dâvud, *Salât*, 52.

²⁶⁸ Ebû Dâvud, *Salât*, 53.

²⁶⁹ Buhârî, *Ezan*, 166; Mülsim, *Salât*, 134.

²⁷⁰ Buhârî, *Salât*, 477.

²⁷¹ Kâsânî, a.g.e., I, 663.

olsa kadınların genel olarak cemaatle namaza iştirak etmeleri mekruhtur demişlerdir.²⁷² Malikî mezhebine göre, fitneye sebep olmasından korkulan kadınlar için ister yaşlı ister genç olsun mutlak olarak cemaate iştirak için çıkmaları caiz değildir.²⁷³ Şafîî ve Hanbelî mezheplere göre ise, ister genç ister yaşlı olsun güzel ve gösterişli olan kadınların mescide gitmeleri mekruhtur. Çünkü bunlar fitneye sebebiyet verecek olan kadınlardır. Böyle kadınlar evlerine kılmalıdırlar. Ancak kocasının izni bulunmak, koku sürünmemek kaydıyla çekici olmayan kadınların mescide gitmeleri mubahtır. Fakat evlerinde kılmaları kendileri için daha hayırlıdır. Çünkü Hz. Muhammed şöyle buyurmaktadır: “*Kadınların camilere gitmesine mâni olmayın. Fakat evleri onlar{kadınlar} için daha hayırlıdır.*”²⁷⁴

Kadınların camide cemaatle namazlarını kılmaları hususunda hükümleri zikrettikten sonra kadının kocasının izni olmaksızın camiye gidip gitmemesi meselesini ele alacağız.

Yukarıda zikretmiş olduğumuz rivâyetlerde Hz. Peygamber (s.a.s.) kadınların mescide gitmek istediklerinde kocalarının mâni olmamasını istemiştir. Fakat Hz. Peygamber`in bu konuda erkekleri hanımlarına izin vermemekten engellemesi, kadınların camiye gitmelerine izin vermelerinin vacip olduğu anlamını da taşımamaktadır. Şayet bu anlamı taşısaydı o zaman rivâyetlerde ifade edilen kadınların kocalarından veya velilerinden izin talep etmelerinin bir anlamı olamazdı. Dolayısıyla kadınlara izin verilmesi ile ilgili emri vucûb değil nedb ve istihbâb ifade eder.²⁷⁵ Buna göre kadın mescide gitmek için izin talep istediği zaman izin verilmesi durumunda müstehap, verilmemesi ise tenzihen mekruh sayılır.²⁷⁶ Öte yandan kocanın ve velinin izin vermesi ile ilgili rivâyetlerde geçen “sizden izin isterlerse” ifadesi aynı zamanda kadınların namaz için câmiye gitmelerinin kocalarının veya velilerinin iznine bağlı olduğunu da göstermektedir.²⁷⁷

Cumhur, kadının camiye gitmek için kocanın iznine bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Koca fitneden emin olduğu zaman hanımına izin vermesi müstehaptır.²⁷⁸ Kadın kocası ona çıkmasına engelleyip çıkarsa nâşize sayılır.²⁷⁹ Dolayısıyla mescitte cemaatle kılmak için mescide

²⁷² İbn Humâm, *Fethu`l-Kadîr*, I, 529; Kâsânî, a.g.e., I, 663.

²⁷³ Derdîr, *eş-Şerhu`s-Sağîr*, I, 446.

²⁷⁴ Şîrbînî, a.g.e., I, 230; İbn Kudâme, a.g.e., II, 202.

²⁷⁵ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylu`l-Evtâr*, Kahire: Dâru İbn Kayyim, 2005, c. IV, s. 81.

²⁷⁶ Şevkânî, a.g.e., IV, 81.

²⁷⁷ Şevkânî, a.g.e., IV, 81.

²⁷⁸ Derdîr, *eş-Şerhu`s-Sağîr*, I, 447; Maverdî, *el-Hâvî`l-Kebîr*, XI, 445; Buhûtî, *Keşşafu`l-Kinâ*, I, 456.

²⁷⁹ en-Nevevî, *el-Mecmuû*, IV, 199.

gitmek isteyen kadın ilk önce kocasından izin istemesi gerekir. Koca fitne ve fesat emniyeti olduğu halde kadını gitmekten menederse, Şafîilere göre kocanın menetmesi haram değildir. Bunun illetini ise bu şekilde açıklamışlardır: hadisteki kadınların menedilmesinin yasaklanması tenzihen mekruhtur. Diğer taraftan kadının evde bulunması kocanın hakkı olduğu gibi kadının da görevidir. Cemaatin faziletinden dolayı hanımının kocanın hakkını ihlal etmesi ise câiz değildir.²⁸⁰

Hiz. Peygamber`in “*Birinizin hanımı mescide gitmek için izin isterse ona engel olmasın*” hadisi ile ilgili Şafîî, bu hadisla sadece Mescidi-i Haram kastedildiğini diğer mescitlere genelleştirilemeyeceğini ve kocanın hanımını diğer mescitlere gitmekten engelleme hakkına sahip olduğunu belirtir.²⁸¹ İbn Abdilber (ö.463/1071), bu hadis kocanın iyi bulduğu yerlere hanımını irsal etmesinin müstehap olduğunu belirtmektedir.²⁸² Münâvî (ö. 952/1609) ise, kadın için fitneden emin olunduğunda izin verilmesinin müstehap fakat kendi döneminin buna çok müsait olmadığını ifade eder.²⁸³ Nevevî (ö. 676/1277) ve Askalânî (ö. 852/1448) bu hadislerin kadınların cemaatle kılmaktan menedilmeyeceğini ve umum ifade ettiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte rivayetleri bir bütün olarak değerlendiren İslâm alimleri, kadınların câmiye gitmeleri için bazı şartlarının olduğunu söylemektedirler.²⁸⁴ Nevevî`nin zikrettiği şartlar bunlardır: Süslenmemek ve güzel koku sürünmemek, gösterişli elbise giymemek, erkeklerle karışmamak, kendisiyle fitneye düşmeye sebep olacak biçimde genç ve güzel olmamak, yolda mefsedet/bozukluk korkusu bulunmamak vs..²⁸⁵ Bu şartlar çerçevesinde kadınların câmilere gitmelerine mâni olmak caiz değildir. Ancak fitne ve fesâdu`z-zaman endişesi bulunduğu zaman hüküm değişecektir.<sup>286</sup> Böylece kadınların vakit namazlarını cemaatle kılmaları konusunda yasaklamayı gerektirecek fitne ve mefsedet bulunmaması halinde erkekler için kadınlara izin verilmesi müstehap olur. Öte yandan Hiz. Peygamber`in “*Kadınların camilere gitmesine mâni olmayın. Fakat evleri onlar{kadınlar} için daha hayırlıdır*” hadisi kadınların vakit namazlarını evlerinde kılmalarının daha faziletli olduğunu ifade etmektedir.

²⁸⁰ en-Nevevî, el-Mecmuû, IV, 199.

²⁸¹ Şafîî, Ebu Abdillâh b. İdris, *İhtilâfu`l-Hadîs*, thk., Amir Ahmet Haydar, Beyrut: Muessesetu`l-Kutubi`s-Sakafiyye, 1.bs., 1985, s. 141.

²⁸² İbn Abdilber, Ebu Amr Yusuf b. Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd Limâ fî`l-Muvatta mine`l-Meânî ve`l-Mesânîd*, thk. Mustafa b. Ahmet el-Alevî, Muhammed Abdulkebir el-Bukrâ, Mağrib: Vizaratu`l-Umûmi`l-Evkaf ve`ş-Şuûni`l-İslamiyye, 1387, c. X, s. 223.

²⁸³ Münâvî, Muhammed Abdîrauf, *Feyzu`l-Kadîr Şerhu`l-Câmiî`s-Sağîr*, Mısır: el-Mektebetu`t-Ticariyyetu`l-Kubra, 1.bs., 1356, c. I, s. 274.

²⁸⁴ Nevevî, Ebu Zekerîyya Muhyiddîn, *Sahîh-i Muslim bi şerhi`n-Nevevî*, Mısır: el-Matbaatu`l-Mısıriyye bi`l-Ezher, 1929, c. IV, s. 161-162; Askalânî, İbn Hacer, *Fethu`l-Bârî bi Şerhi Sahîhi`l-Buhârî*, Riyad: y.b., 2001, c. II, s. 406-407.

²⁸⁵ Nevevî, *Sahîh-i Muslim bi şerhi`n-Nevevî*, IV, s.161-162; Şevkânî, a.g.e., IV, 84-85.

²⁸⁶ Nevevî, a.g.e., IV, s.162.

Hz. Aîşe asr-ı saâdet sonrası kadınların câmiye gitmelerini eleştirmiş ve şöyle demiştir: “Şayet Rasûlullah kendisinden sonra kadınların neler ihdas ettiklerini {gösterişli giyim, ziynet, süslenme, koku sürünme, yollarda alımlı-çalımlı yürüme vs.} görseydi İsrâiloğulları kadınların mescitlerden engellediği gibi o da sahabe kadınlarının mescide gitmelerini yasaklardı.”²⁸⁷ Görüldüğü gibi Hz. Aîşe kadınların cemaate katılmalarını mutlak olarak engellemekten ziyade, illetin değişmesinden dolayı hükmün de değişebileceğini işaret etmiştir.²⁸⁸ Hz. Aîşe'nin görüşlerinden hareketle fakihlerin ve hadis şârihlerinin dikkat çektiği önemli bir husus da genel ahlakın değişmesine bağlı olarak kadınların evden çıkıp sadece mescide gitmeleri değil, aynı zamanda çarşı-pazara ve başka yerlere gitmeleri için de aynı durumun geçerli olmasıdır. Nitekim genel ahlakın bozulduğu zamanlarda, kadınların çarşı-pazara gitmelerinin yasaklanmasının câmiye gitmelerine göre daha evla olduğu söylenebilir. Buna karşılık Hz. Aîşe'nin kadınların cemaate katılmaları ile ilgili gündeme getirdiği yasaklayıcı ve sınırlandırıcı görüşün tüm kadınlar değil sadece teberrüc ederek erkeklerin dikkatlerini çeken ve fitneye sebebiyet veren kadınlar için söz konusu olduğunu belirtmek gerekir.²⁸⁹

b.c. Kadının Kocasından İzin Almadan İlim Öğrenmek için Evden Çıkması

Kadının ilim öğrenmek için kocadan izinsiz evden çıkması nüşûz kapsamında değerlendirilmiştir.²⁹⁰

İbnu'l-Humâm *Fethu'l-Kadîr* eserinde şöyle izah etmektedir: “Kadının eşinin izni olmadan ilim meclislerine katılması caiz değildir. Zira kadının sorması gereken bir soru bulunması durumunda kocası bir ilim adamına sorar ve ona haber verir kadın da çıkmaz. Fakat kocası sormaktan kaçınırsa o takdirde kadın, kocasının rızası olmadan çıkar.”²⁹¹ İbnu'l-Humâm'ın yaklaşımı, kadının dini öğrenme hakkının sınırlanması sonucunu doğurabilir. Oysa ki, “Oku”²⁹² emrinin muhatabı sadece erkekler değil, kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın bütün müslümanlardır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîme'de bilenleri bilmeyenlerden üstün tutar,²⁹³ bilinmeyen konuların

²⁸⁷ Buhârî, *Ezân*, 162; Müslim, *Salât*, 144; Ebû Dâvud, *Salât*, 53.

²⁸⁸ Kahraman, Abdullah, *Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü*, Marife, sy., 2, 2004, s. 69-71.

²⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Yılmaz, İbrahim, *Fıkıhta Kadın-Cami İlişkisi-Cemaatle Namaza İştirak Etme Bağlamında*, Ankara: Fecr Yay., 2021.

²⁹⁰ İbn Nuceym, a.g.e., IV, 331; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, V, 325.

²⁹¹ İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 358.

²⁹² el-Alâk, 96/1.

²⁹³ ez-Zümer, 39/9. “...Hiç bilenler ile bilmeyenler bir olur mu?”

bilenlere sorulup öğrenilmesini tavsiye eder.²⁹⁴ Hz. Peygamber de o günün şartlarında ilim faaliyetlerinin yapıldığı mescitlere gitmek isteyen kadınlara, yakınlarının engel olmaması için bazı uyarı ve tavsiyelerde bulunmuştur.²⁹⁵

Hz. Peygamber`in kadınların, eğitim ve öğretimlerine erkekler kadar önem verdiği hadis kaynaklarından görülmektedir. Resûlallah`ın zamanında kadınlar beş vakit namaz için mescide gidip erkeklerle birlikte namaz kılıyorlardı ve aynı zamanda Peygamber`in tavsiye ve öğütlerinden faydalanma imkanına sahip oluyorlardı. Hatta Hz. Peygamber haftanın bir gününü sadece kadınlara ayırarak onların sordukları sorularını cevaplamış ve farklı konular hakkında onları bilgilendirmiştir.<sup>296</sup> Kadınlar Hz. Peygamber`in yanına gidip kendi özel halleri ile ilgili meseleleri rahatlıkla dile getirdikleri için Hz. Âişe onlar hakkında: “*Ensar kadınları ne güzel kadınlardır, hayaları dinlerini öğrenmelerine engel olmamıştır*”²⁹⁷ demiştir. Hz. Peygamber, kadınların okuma ve yazmayı öğrenmelerini istemiş ve teşvik etmiştir. Kendi hanımı Hafsa`nın Şifâ bint Abdillâh isimli sahabiyeden yazı yazmasını öğrenmesini sağlamıştır.<sup>298</sup> Zira sahabiler öğrenmek istedikleri bir konu olduğu zaman Hz. Peygamber`in hanımlarına gidip bilgi alıyorlardı.²⁹⁹

Çağdaş eserlerinde kadınların kendilerine farz olan ilimleri alım-satım, vekâlet, kiralama, hibe, evlenme, boşanma vs. gibi hukukî tasarrufları evlerinde öğrenme imkanları olmaması durumunda, öğrenmek üzere çıkma hakları vardır. Gerekli olan miktarında kocanın buna mâni olma hakkı yoktur.³⁰⁰ Fakat kadının eğitim için dışarı çıkması ilk önce kocasına ve evine karşı olan sorumlulukları ile tezat teşkil etmemeli, amacını gerçekleştirecek bir şekilde düzenlenmeli ve dînen sakıncalı görünen herhangi bir durum ortaya çıkarmamalıdır. Dolayısıyla ailedeki vazifelerini ihmal etmeden sâliha bir kadının kendisini geliştirmek için okuması, bilgilerini geliştirmesi, nafaka ödememe tehdidiyle menedilmemesi, aksine bu gibi faaliyetleri teşvik ve takdir edilmesi gerekir.

²⁹⁴ en-Nahl, 16/43. “...Eğer siz bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun...”

²⁹⁵ Müslim, *Salât*, 136; “Allah`ın hanım kullarını mescitlerden engellemeyiniz.”

²⁹⁶ Buhârî, *İlim*, 35.

²⁹⁷ Buhârî, *İlim*, 50; Müslim, *Hayz*, 61.

²⁹⁸ Ebû Dâvud, *Tip*, 18; Hz. Peygamber, Şifa bint Abdillâh`a: “*Hafsa`ya yazmayı öğrettiğin gibi nemle rukyesini de öğretsene*” demiştir.

²⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Eskicioğlu, Osman, *İslâm`da Kadının Yeri*, D.E.Ü. İlahiyat Dergisi, Sayı: 8, İzmir 1994, s. 93-97.

³⁰⁰ Beşer, Faruk, *İslâm`da Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenlik*, İstanbul: Nûn Yay., 6.bs., 2016, s. 108.

b.d. Kadının Kocasının İzni Olmaksızın Farz veya Nafile İbadetleri Yerine Getirmesi

Fukaha, kadının kocası izin ile yanında mahremi bulunması şartıyla sefere çıkması durumunda nâşize sayılmayacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Ebû Hureyre`den rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Allah`a ve ahiret gününe inanan hiçbir kadının yanında mahremi olmaksızın sefer müddeti yola çıkması helâl olmaz.”³⁰¹ Ancak kadının, kocasının izni bulunmaksızın mahrem biriyle farz veya nafile haccı yerine getirmesi veya başka bir amaçla yolculuk yapması halinde nâşize sayılıp sayılmayacağı hususunda farklı görüşler söz konusudur. Hanefilere göre kadın, kocasının evine geçmeden önce, mahremi veya kocası yanında bulunmadan farz hacca giderse nâşize sayılır. Fakat kocası ile değil de başka bir mahremiyle giderse Hanefîlerin tamamına göre kadına nafaka verilmez. Çünkü kadın gerektirdiği halde kendini teslim etmediği için nâşize gibi olmuştur. Kocasının evine geçtikten sonra koca izni bulunmadan başka bir mahremiyle hacca giden kadın Ebû Yûsuf, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kadın nâşize sayılmaz. Çünkü kadın üzerine farz olan bir emri yerine getirmektedir. Dolayısıyla tıpkı Ramazan orucu tutması gibi değerlendirildiği için bu gidişi de nüşûz olarak değerlendirilmez. Fakat kadın, kocasının izni olmaksızın nafile haccı veya umreyi yapmak ya da kendi ihtiyaçlarını karşılamak veya gezi, ticaret amacıyla yola çıkarsa nâşize sayılır. Çünkü kadın bu halde kocasının kendisinden faydalanma hakkını kaybettirmiştir.³⁰² Hanefîler`den İmâm Muhammed ve bazı Şâfiîler`e göre, kadının kocasının izni olmaksızın ister farz veya nafile haccı ister umre için yola çıksın nâşize sayılır. Çünkü böyle bir durumda kocanın hakkı olan ihtibas/faydalanma ortadan kalkmaktadır.³⁰³

Kadının, koca izni konusundan bağımsız olarak, mahremsiz olarak hacca veya başka uzun yolculuklara çıkıp çıkamayacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kadının mahremsiz yolculuğu ile ilgili görüşleri ve delilleri kısaca şu şekildedir: Hanefîlere göre, kadın hac da dâhil hiçbir yolculuk mahremsiz üç günlük ve daha fazla mesafeye yolculuk yapamaz.³⁰⁴ Delili de İbn Ömer rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber “Hiçbir kadın, yanında mahremi bulunmaksızın üç günlük mesafeye yolculuk yapmasın”³⁰⁵ buyurmuştur. Kadının hacca mahremsiz gidemeyeceği

³⁰¹ Buharî, *Salat*, 4; Müslim, *Hac*, 413; Ebû Dâvud, *Menâsık*, 2; Tirmizi, *Radâ* 15.

³⁰² Kasânî, *Bedâi`*, V, 143; Buhûtî, *Keşşafu`l-Kinâ*, V, 474.

³⁰³ Kasânî, *Bedâi`*, V, 143; Şirbinî, *Muğni`l-Muhtâc*, V, 171.

³⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 110-111.

³⁰⁵ Müslim, *Hac*, 74.

konusunda da Hz. Peygamber`in “*Mahremi olmadan kadın haccetmesin*”<sup>306</sup> hadisi delil olarak getirilmiştir. Şâfiîler, Mâlikîler ile bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel`e göre ise, ortamın güvenli olması halinde kadının mahremsiz sadece farz hac yolculuğu yapması caizdir.³⁰⁷ Bunların dayandıkları delillere ise, Âl-i İmran Sûresi 97. Âyetteki hac emrinin mutlak ifadesidir: “...*Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi Allah`ın insanlar üzerinde bir hakkıdır...*” Görüldüğü gibi kadına hac için mahrem şartı koşmak haccın farziyeti konusunda inmiş olan bu ayete aykırı olur.³⁰⁸ Zira ayet, erkek-kadın ayrımı yapmaksızın genel bir hüküm içermektedir. Yine sahih yolla gelen bir rivayete göre Adiy b.Hâtim Hz. Peygamber`in yanındayken biri girdi ve fakirlikten şikâyet etti. Sonra başka biri geldi ve o eşkıyalardan şikâyet etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber Adiy`e, Hîre`yi hiç gördün mü diye sordu. Adiy de görmediğini ve duymadığını söyledi. Hz. Peygamber de “*Eğer ömrün olursa göreceksin ki kadın Hîre`den yola çıkacak ve gelip Kâbe`yi tavafe edecek. Allah`tan başka kimseden korkusu olmayacak*” buyurdu. Sonra Adiy “*Doğrusu ben bu hakikati gözlerimle gördüm*” demişti.³⁰⁹ Bu hadiste kadının tek başına emniyet halinde yapacağı hac yolculuğundan bahsedilmiştir. Kadının mahremsiz sefer mesafesi yolculuk yapmasını yasaklayan hadisler, yol emniyetinin bulunmadığı ortamlarda kadının güvenliğinin sağlanması amacına yöneliktir. Günümüzde ise Hayreddin Karaman,³¹⁰ Yunus Vehbi Yavuz,³¹¹ Mehmet Erdoğan,³¹² Yusuf Karadâvî`nin³¹³ vs. aralarında bulunduğu birçok İslam hukukçusu kadının yanında mahremi bulunmaksızın yolun güvenli olması, emniyet faktörlerin bulunması halinde meşru olan her türlü yolculuk yapabileceği görüşündedirler.

Günümüzde ulaşım imkanlarının geldiği seviye göz önüne alınarak kadının mahremsiz eğitim, ziyaret gibi amaçlarla seyahat edebileceği gibi güvenilir bir organizasyon/grup ile hac veya umre yolculuğuna da çıkmasına bir sakınca olmayacağı ifade edilmektedir.³¹⁴ Hatta hac ibadetini yerine getirmek isteyen bir kadının kocasının ona eşlik etmesi, kendisi gidemeyecekse bile hanımına izin vermesi, dinin eşler arasında emrettiği güzel geçimin, merhametin, sevgin bir gereğidir. Ayrıca tüm şartları taşıyan bir kadının farz olan haccı eda etmesine kocanın mâni olma

³⁰⁶ Dârakutnî, Ali b. Ömer, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut ve diğerleri, Beyrut: Muessesetu`r-Risale, 2004, c. III, s. 227.

³⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 237; Desûkî, *Hâşiyetu`d-Desûkî*, II, 8-9.

³⁰⁸ Karâfî, Ahmed b. İdriz, *ez-Zahîra*, thk. Muhammed Hacci, Dâru`l-Garbi`l-İslâm, y.y., 1994, c. III, s. 179.

³⁰⁹ Buhârî, *Menâkıb*, 25.

³¹⁰ Karaman, Hayreddin, “Seferîlik Hükümleri”, *Seferîlik ve Hükümleri*, İstanbul: Ensar Neş., 1997, s. 458.

³¹¹ Yavuz, Yunus Vehbi, “Seferîlik Şartları”, *Seferîlik ve Hükümleri*, İstanbul: Ensar Neş., 1997, s. 310.

³¹² Erdoğan, Mehmet, “Sefer Hükümleri ve Ahkâmın Değişmesi”, *Seferîlik ve Hükümleri*, İstanbul: Ensar Neş., 1997, s. 417.

³¹³ Karadâvî, Yusuf, *Keyfe Neteâmelu mea`s-Sünneti`n-Nebeviyye*, Kahire: Dâru`ş-Şurûk, 2002, s. 149.

³¹⁴ Keleş, Ekrem, “Hacda Kadınların Durumu”, *Türkiye`de Hac Organizasyonu Sempozyumu*, Ankara: DİB Yay., 2007, s. 205.

hakkı bulunmamaktadır. Ancak umre farz olmadığı için kadının yanında mahremi olsa bile kocasının izni olmadan umreye gidemez.³¹⁵

Ramazan orucu farz ibadetlerden olduğu için koca izni aranmaksızın yerine getirilmesi gerekmektedir. Çünkü bu ibadet sadece bu ayda ifa edilir. Yani farz bir oruç olduğu için kocanın hanımına mâni olma hakkı yoktur. Şayet koca mâni olmaya çalışırsa kadının ona karşı gelmesi gerekir. Kadının böyle bir davranışı, Allah'ın emrini yerine getirildiği için nüşûz olarak değerlendirilmemiştir. Çünkü Allah'a isyan noktasında kula itaat yoktur.

Nafile ibadetlerin yapılmasına gelince, burada koca izni istenmiş ve koca izni bulunmadan yapılan nafile ibadetler nüşûz olarak değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber hadislerinde şöyle buyurmaktadır: “*Kadının kocası yanında bulunduğu sırada onun izni olmadan oruç tutması helal olmaz,*”³¹⁶ ve “*Bir kadının Ramazan dışında bir günde kocası yanında bulunduğu anda onun izni olmadan oruç tutması helal değildir.*”³¹⁷ Hadislerden de anlaşıldığı gibi koca eşini nafile oruç tutmaktan engelleyebilir ve kadının da ona itaat etmesi gerekir. Bu kocanın evde bulunduğu zamanlarda geçerlidir. Koca onun yanında değilse kadın nafile oruç tutabilir. Fakat kadın, kocasının istememesine rağmen nafile oruç tutar veya başka bir zamanda yapılabilecek bir farzı yerine getirirse nâşize sayılır.³¹⁸ Çünkü kadın oruçlu olduğu zaman orucunu bozmamak için kocası ile cinsel ilişkiye girmekten kaçınmak zorunda kalacak ve sonunda onun oruç tutması bir ibadet olsa bile kocanın hakkının mâni olmasına sebep olacaktır. Zira kocanın hakkı nafile ibadetlerden ve farz-ı kifâyeden önce gelir. Şayet kadın nafile oruç tutmaya başlamışsa koca orucu bozdurabilir.³¹⁹

³¹⁵ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, *Fetvalar*, İzmir: DİB Yay., 2018, s.338.

³¹⁶ Buhârî, *Nikâh*, 84; Ebû Dâvud, *Savm*, 74; Tirmizî, *Savm*, 65.

³¹⁷ Ebû Dâvud, *Sünen*, VII, 148; Tirmizi, *Câmi*, III, 495.

³¹⁸ Şirbinî, a.g.e., V, 172.

³¹⁹ Şirbinî, a.g.e., V, 172; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 112.

b.e. Kadının Ev Haricinde Meslek İcra Etmesi

Kur`ân-ı Kerîm'de birçok âyette erkek-kadın ayrımı yapılmaksızın çalışmak teşvik edilmektedir.³²⁰ Hz. Peygamber döneminde de kadınların çalıştıklarına dair pek çok örnek bulunmaktadır: Hz. Hatice'nin ticaretle meşgul olması,³²¹ çarşı pazarı dolaşp ticaret erbabını kontrol etmek için Şifa bint. Abdillâh'ı görevlendirilmesi,³²² pek çok kadının (Rufeyde el-Ensârî, Ummu Atiyye, Ummu Eymen, Kuaybe bint. Sa'd, Esmâ bint Umeys vs.) sağlık hizmetlerinde bulunmasında³²³ olduğu gibi kadınlar ev haricinde çalışmışlar ve bu konuda Resûlullah herhangi bir müdâhelede bulunmamıştır.³²⁴

İslâm hukuku, kadını kendisini ve ailesini geçindirmek için sorumlu tutmayarak nafaka sistemi ile bu sorunu çözmeyi hedeflemiştir. Şöyle ki, kız evleninceye kadar onun geçiminden babası, evlendikten sonra kocası, kocasının ölümünden sonra tekrar babası, babası hayatta değilse erkek kardeşi, erkek kardeşi yoksa yakın akrabaları sorumlu tutulmuştur. Kadının tabiatına uygun bir işte çalışmasını dinen yasaklayıcı bir nas bulunmamakla birlikte, kadının nafakasını temin etmekle koca sorumlu olduğu için ve koca bu görevi yerine getirmesi şartıyla zorlayıcı şartlar bulunmadığı zaman hanımının çalışmasını istememe hakkı verilmiştir. Kadının bir meslekle meşgul olması için evini terk etmesi gerekeceğinden ve aynı zamanda kocasının hakkını engelleyeceğinden dolayı onun çalışabilmesi için kocanın izni gerekli görülmüştür.

Günümüzde kadınların çalışma arzusu aile ekonomisine katkıda bulunmak, ekonomik bağımsızlığa kavuşmak, sosyal statü kazanmak, boş zamanlarını değerlendirmek, can sıkıntısını gidermek, aile baskısı, dışarıdaki hayata özlem gibi sebeplere dayandırılabilir. Diğer taraftan da ülke ekonomisinin durumu nedeniyle erkeğin evdeki ihtiyaçları karşılayamaması kadının aile ekonomisine katkıda bulunmasını, farklı alanlarda iş hayatına katılmasını zorunlu hale getirmiştir. İslâm'da kadının öncelikli yaşam alanının evi olduğunu bildirilmiş ise de uygun şartlarda farklı faaliyetlere katılma hakkı elinden alınmamıştır. Bunun aksine yapacağı her türlü sosyal faaliyetler onu toplumun faydalı bir elemanı durumuna getirir.³²⁵

³²⁰ el- Bakara, 2/62; el-Âl-i İmrân, 3/30; en-Necm, 53/39; en-Nisâ, 4/32.

³²¹ İbnü'l-Esîr, İzzeddîn, *Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, Kahire: Matbaatu's-Şa'b, 1970, c. VII, s. 121.

³²² Yeniçeri, Celal, *Asr-ı Saadette Devlet Bütçesi*, İstanbul: Beyan Yay., 1995, c. III, s. 454.

³²³ Birekul, Mehmet, *Peygamber Günlerinde Kadın: Sosyolojik Bir İnceleme*, Konya: Yediveren Kitap, 2004, s. 11,12.

³²⁴ Ayrıntılara bkz. Edt., Emine Ögük, *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihî, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler*, Ankara: İlahiyât Yay., 2018, s. 210-214.

³²⁵ bkz., Orum, Ali Osman, *İslam'da Kadın ve Aile Hukuku*, s. 27, 57-58; Beşer, Faruk, *İslam'da Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenliği*, 31-51.

Kur`ân`a göre ailenin reisi kocadır: “*Erkekler, gözetme, (yönetme ve koruma hususunda) hanımlar üzerine kaim kılınmışlardır (sorumludurlar). Çünkü Allah, onların bir kısmını diğer kısmına karşı fazladan (farklı özelliklerle) donatmıştır.*”³²⁶ Fakat erkeğin aile reis olarak kadınlara karşı sorumlu, kollayıcı ve gözetici olması ailenin hayatını bir düzen ve disiplin içine koyması demektir, yoksa kadın üzerinde mutlak hâkim veya despot olup onu haklarından mahrum bırakacağı anlamına gelmez. Dolayısıyla erkeklerin kadınların makul isteklerine karşı gelmemeleri gerekir.³²⁷ Bu hassasiyet kadının çalışmak istemesi konusunda da geçerli olmalıdır.

Fakihler, kadının farz-ı kifaye olan bir mesleğini kocasının izni olmadan icra edip edemeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürmektedirler. *Fethu`l-Kadîr* eserinde *Mecmû`n-Nevâzil`* den rivayet edildiğine göre, ölü yıkayıcı (gassâle) veya ebe (kâbile) olan bir kadının kocasının ister izni olsun ister olmasın bu işlerden dolayı evinden çıkabileceğini ifade edilmiştir.<sup>328</sup> Fakat *el-Hâniye`* de ise kadının bu durumda kocasının rızasının olması şartıyla evinden çıkabileceği belirtilmiştir ve kadının kocasının izin vermemesine rağmen çıkarsa nâşize sayılacağı ifade edilmiştir. Çünkü kadının evinden çıkması kocasına zarar vermiş olabilir ve onun hakkını engellemiş olur. Halbuki kocanın hakkı farz-ı kifayeden önce gelir.³²⁹ Gassâle veya kâbile olan kadının, kocasının izni olmaksızın meskenden çıkabileceği görüşünü savunan bazı âlimler, onun bu işleri ile uğraşacak ya da yerine getirecek başka birinin bulunmadığı yani farz-ı ayn derecesine gelen durumlara hamledilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Görüldüğü gibi fakihler zikretmiş oldukları mesleklerde hükümlerin değişmesine sebep olan zaman, coğrafya, örf gibi durumları dikkate alarak ve bir belde bu mesleklere duyulan ihtiyacın genel zorunluluk halini alması doğrultusunda kadınların kocalarından izin almadan çıkabileceklerine dair bu sonuca/ fetvaya varmış olabilir. Bu açıdan günümüzde de toplumun ihtiyacı nedeniyle kadının sağlık alanında çalışması özellikle kadın hastalıkları ve doğum alanı, hasta bakıcılığı, ebelik, anaokulu ve ilkokul öğretmenliği, danışmanlık, psikologluk gibi başkaları tarafından yerinin doldurulması mümkün olmayan mesleklerde, kadının kocasının iznine bağlı olmaksızın çalışabileceği söylenebilir. Diğer taraftan Beşer`in de belirttiğine göre, bir kadının sürekli evde durması ve yapacak bir işi olmaması stres, depresyon, can sıkıntısı gibi ciddi

³²⁶ *Fıkhın Aydınlığında İbadet ve Hayat* eserinde Kemal Yıldız`ın bu tercümesini daha uygun bulduk.

³²⁷ Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *Kadın Konusunda Kur`an`a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler*, İAD, c. 5, Sayı:4, Ekim 1991, s. 272-273.

³²⁸ İbnu`l-Humâm, *Fethu`l-Kadîr*, IV, 358.

³²⁹ İbn Nuceym, *el-Bahru`r-Raîk*, c. IV, s. 331.

rahatsızlıklara sebebiyet verebilir. Psikiyatristler bile bu durumda farklı ortamlarda bulunmayı ve yer değiştirmeyi önermektedirler. Yani, Hz. Peygamber'in "*Allah size ihtiyaçlarınızı gidermek için çıkmanıza izin verdi*" sözünden yola çıkarak bunun kadınlar için ciddi bir ihtiyaç haline geldiğini söyleyebiliriz.³³⁰ Dolayısıyla kadın evdeki işlerini aksatmayıp kocasının haklarını da ihmal etmiyorsa, onun tabiatına uygun bir işte kocasının iznine bağlı olmaksızın çalışabileceği kanaatindeyiz.

Çağdaş âlimlerinden Zeydân'a göre, meslek sahibi bir kadının kocası evden çıkmasını engeller ve evde kalmasını emretmesine rağmen çıkarsa nâşize sayılmaktadır. Çünkü kadın bu durumda kendini kocasına teslim etmesi eksik kalmış ve aynı zamanda kocanın eşi üzerindeki alıkoyma hakkı tam olmamış olur.³³¹ İbn Âbidîn *Reddu'l-Muhtâr* adlı eserinde çalışan kadın hakkında şu açıklamayı yapmaktadır; gündüzleri eve geleceği saatlerde, geceleyin evde kaldığı zamanlarda koca, hanımının evden çıkmasına izin vermezse ya da istediği saatlerde meskende bulunmakla birlikte çalışmaktan doğan yorgunluk nedeniyle ruhî ve fizikî formasyonunu veya güzelliğini yitirmemesi için çalışmasına müsaade vermez ise ve bütün bunlara rağmen kendisi eşine karşı olan sorumluluklarını yerine getirirse kadının çalışma hakkı kalmaz. Kadın bu durumda gündüzleri kendi başına bir iş tuttuğu takdirde artık kocasından nafaka isteyemez.³³²

Bu tür olumsuzluğa fırsat vermemek için kadının evlilik öncesinde çalışıyor olması, bulunduğu yerde evlilik süresince de iş hayatına devam etmek istemesi durumunda daha sonra anlaşmazlığa düşmemek için evleneceği şahsa önceden olduğu gibi evlilik hayatında da işini devam ettireceği şartını ileri sürebilir.³³³ Dolayısıyla erkek kadını engellemek isteyip de kadın da kaçınmasa nikâh akdinde koştuğu şarta binaen evin haricindeki işine gitmek için çıkmakla nâşize sayılmaz. Diğer taraftan erkek vazifeli ya da ev haricinde bir mesleği olduğunu bilerek bir kadınla evlenir ve susup işinden ayrılmasını şart koşarsa, kadın da işine engel olunmamasını şart koşarsa bu susma ne kocanın hanımının ev haricinde çalışmasına razı olduğu anlamına gelir ne de kadının işine engel olunmamasını şart koşması olarak değerlendirilir. Bu çerçevede koca hanımını ev haricindeki vazifesine gitmekten engelleme hakkına sahiptir. Şayet kocaya karşı gelir ise cumhura

³³⁰ Beşer, a.g.e., s. 150.

³³¹ Zeydân, *el-Mufasssal*, VII, 165-166.

³³² İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, III, 577.

³³³ Acar, *İslâm Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*, s. 93; Fadlullah, Muhammed Hüseyin, *İslâmî Açıdan Kadın Sorunu*, çev. Ali Kaya, İstanbul: Ağaç Yay., 2005, s. 49.

göre kadın nâşize sayılır.³³⁴ Ancak Hanefîlerden olan İbn Âbidîn kadının bu durumda nâşize sayılmayacağını belirtmektedir. Çünkü koca evleneceği kadının çalışan biri olduğunu bilse ve görevini bırakmasını ona belirtmese bu durum evliliğe kalkışması durumunda kendisinin alıkoymadaki hakkının kısmen kısıtlanmasına rıza gösterdiğini ifade etmektedir.³³⁵ Fakat çalışmayan bir kadın evlendikten sonra çalışmak istemesi halinde kocasıyla istişare ederek ve onun rızasını alarak ailenin huzurunu sağlamış olur.³³⁶

Bazı Müslüman ülkelerin şer'î mahkemelerinde çağımızda kadının çalışmasının zaruret ve umumi örf halini aldığı gerekçesiyle bir erkeğin çalışan bir kadınla bilerek evlendiğinde kadının mesleğinden dolayı dışarı çıkmasının nafaka hakkını düşüren bir sebep olarak görülmeyeceği kararını alıp tatbik sahasına sokulduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla bir erkeğin çalışan bir kadınla çalıştığını bilerek evlenmesi kendisinin alıkoyma hakkının kısmen kısıtlanmasına rıza gösterdiğine karine olarak kabul edilir. Bununla birlikte çağdaş araştırmacılardan olan Abdul Fettah Amr, bu konu ile ilgili değerlendirmeleri yaparken hem adalet hem de şeriata uygun olması bakımından alınan bu yargı kararının özel veya genel zaruretin yahut zorunlu ihtiyacın bahis mevzusu olduğu durumlar ile sınırlandırılması gerektiğine dikkat çekmektedir.³³⁷

Kadının evde çalışma meselesine gelince; mezheplere göre, kadın güzelliğine zarar vermeyecek ve kendisini zayıf düşürmeyecek ise evde bir meslekle meşgul olabilir. Ancak koca, zararlı olacak bir şeyden onu çalışmaktan menedebilir.³³⁸ Kadının kocasının izni olmaksızın mesken içinde bir meslekle meşgul olması kocanın hakkını engelleyecekse bile nafaka hakkına tesir etmez. Çünkü evi terk etmediği zaman kadının nafaka hakkı düşmez.³³⁹ Dolayısıyla kadının evinde çalışması halinde nüşûzun meydana gelmeyeceği söylenebilir.

Netice olarak diyebiliriz ki; kadın evinin haricinde çalışmak istediğinde bu durum kocasını ve genel olarak ailesini az ya da çok etkileyeceği için, ailenin huzurunu bozmamak ve ileride oluşacak sorunların önüne geçmek adına kocası ile istişare etmeli ve onun rızasını almalıdır. Bunun dışında işyerindeki şartların gayr-i meşru olmamasına itina etmelidir. Kadın aynı zamanda

³³⁴ İbn Hümâm, a.g.e., IV, 196; Desûkî, a.g.e., II, 343; Buhutî, a.g.e., V, 209; Zeydân, *el-Mufasssal*, VII, 166.

³³⁵ İbn Âbidîn, a.g.e., VIII, s. 485.

³³⁶ Acar, a.g.e., s. 93.

³³⁷ Amr, Abdülfettah, *es-Siyâsetu's-Şer'iyye fi'l-Ahvali's-Şahsiyye*, Amman: Daru'n-Nefais, 1998, s. 92-94.

³³⁸ Zuhaylî, a.g.e., c. X, 98.

³³⁹ İbn Abidin, a.g.e., X, 496.

annelik ve eşlik vazifelerini de ihmal etmemesine dikkat etmeli ve sağlığına zarar verecek işlerden uzak durmalıdır.

1.4. Kadının Kocasının İzin Vermediği Kimseleri Eve Alması

Kadın eşinin izin vermediği kişileri eve alamaz³⁴⁰ ve bu bütün fıkıhçılar tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Çünkü İslam aile hukukunun sisteminde ev kocanıdır ve oraya kimlerin girebilir giremeyeceğini tayin yetkisi kocanıdır. Bunun delili de Hz. Peygamber`in şu hadisidir: “...*Kadın, kocasının izni olmaksızın kadın evine hiç kimsenin girmesine izin veremez.*”³⁴¹ Hadisin kapsamına sadece erkekler değil kadınlar da girmektedir. Yani eve girmek isteyen kadınlara izin verebilmesi için kadının kocasından izin alması gerekir. Koca bu durumda izin vermemişse kadının onları içeriye alması caiz değildir. Bu hükmün kapsamına kadının mahremi olmayan akrabaları da girmektedir. Dolayısıyla kocanın izni olmaksızın kadının bu kişileri içeriye alması caiz değildir. Şayet koca evde bulunuyorsa o zaman koca isterse izin verir ve onları karşılar. Bu durumda koca evde bulunduğu için kadın ile olan haram halvet gerçekleşmez.³⁴²

Kadının kocasının evine girmesini istemediği veya hoşlanmadığı veya uygun görmediği kimseleri kocasının izni olmadan evine ağırlayamaması, şu hadisle de temellendirilmiştir: “*Kadınlarınızın sizin üzerinizde hakları bulunduğu gibi sizin de onlar üzerinde hakkınız vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız sizden başka bir erkeğe döşeginizi çiğnetmemeleri ve sizin hoşlanmadığınız herhangi bir kimseyi izniniz olmaksızın evlerinize sokmamaları ve açık bir ahlaksızlık (فاحشة مبینة) yapmamalarıdır. Eğer bunu yaparlarsa onları yataklarda yalnız bırakın ve zarar vermeyecek şekilde dövin...*”³⁴³ Hadiste geçen “...sizden başka bir erkeğe döşeginizi çiğnetmemeleri ve sizin hoşlanmadığınız herhangi bir kimseyi izniniz olmaksızın evlerinize sokmamaları ...” ifadesi klasik dönemde kocanın istemeyeceği kimselerle kadının tek başına kalmaması ve onlarla görüşmemesi olarak yorumlanmıştır. İbn Manzûr, Araplarda kadının yabancı erkeklerle tek başına konuşması normal karşılanıp daha sonra hicâb âyeti ile yasaklandığını, bu yüzden ifadenin kadının yabancı erkekle tek başına konuşmaması olarak anlaşılması gerektiğini söyler.³⁴⁴ Müslim şârihi olan Mazerî (ö. 536/1141) de bu ifadenin, zina kastı bulunmazsa bile

³⁴⁰ Buhârî, *Keşşafu'l-Kınâ*, V, 188.

³⁴¹ Buhârî, *Nikâh*, 86; Müslim, *Zekât*, 84; Ebû Dâvûd, *Savm*, 73; Tirmizî, *Savm*, 64; İbni Mâce, *Sıyâm*, 53.

³⁴² Zeydanî, *el-Mufasssal*, VII, 297-298.

³⁴³ Müslim, *Hac*, 19; Tirmizî, *Radâ*, 11; İbni Mâce, *Nikâh*, 3; Heyet, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, Kuveyt: Vizâretu'l-Evkâfi ve`ş-Şuûni'l-İslamiyye, c. XLI, s. 314.

³⁴⁴ İbn Manzûr, a.g.e., XV, s. 333.

kadının yabancı bir erkekle tek başına kalmaması anlamına geldiğini söyler. Çünkü zina, haddi gerektiren bir eylemdir.³⁴⁵ Nevevî, hadisteki ifadenin kadının yanında olmasını kocanın istemeyeceği herkesi kapsadığını belirtmektedir. Ona göre, yabancı erkekler, kadının mahremeleri ve diğer kadınlar aynı hükme tabidir.³⁴⁶ Kurtubî, hadiste yer alan “(فاحشة مبينة)- açık bir ahlaksızlık” ifadesinin kadının eşinden nefret etmesi ve onun istemediği kişileri eve alması anlamında olduğunu ifade eder. Bununla zina kastedilmemiştir. Çünkü zina haramdır ve haddi gerektirir.³⁴⁷ Çağdaş müfessirlerden Ateş ise, Hz. Peygamber’in söylediği bu sözleri ortam ve şartlara göre değerlendirmek gerektiğini söyler. Çünkü kadına eşine karşı cevap verme özgürlüğünü tanımayan bir ortamda Hz. Peygamber, kadınlara iyi davranılmasını emretmiştir. Kadının, kocası izni olmaksızın yabancı bir erkeği eve alması ve eşinin yatağında yatırmış olması halinde namus meselesi olup büyük bir suç sayılır. İslâm’dan önce de suç olarak kabul ediliyordu ve koca hanımını uzvunu sakatlayıncaya kadar döverdi. Bu yüzden Hz. Peygamber kadınlar böyle bir şey yaptıklarında onları merhametsizce değil hafifçe dövülmesine izin vermiş olabilir.³⁴⁸

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu gibi hallerin, aile içerisinde pek çok kavgalara veya huzursuzluklara sebebiyet vermesi mümkündür. Bu yüzden bir kadın, kocasının izin verdiği kişileri dışında hiç kimseyi kocası evinde bulunmadığında evine alamaz. Ancak eve almaması gerekenler sadece yabancı erkekler değil aynı zamanda kocasının istemediği kadınlardır.

Yukarıdaki deliller çerçevesinde fıkıh âlimleri, kadının genel olarak eve alabileceği kimseler konusunda kocanın iznine tabi olduğunu söylemişlerdir. Hanefî fıkıhçılarından olan Mergînânî’ye göre, ev kocanın mülkü olduğu için koca, eşinin ana ve babasına, önceki evlilikten olan erkek çocuklarına ve diğer akrabalarına evine girmeyi yasaklayabilir. Ancak evin dışında onlarla konuşmasına engelleyemez.³⁴⁹ Mâlikîlere göre ise koca, kadının anne ve babası ile önceki evlilikten olan erkek çocuğunun onun yanına girmesini engelleyemez. Aynı zamanda kadının nesepten dede, torun ve kardeşlerini de engelleyemez. Fakat sütten olan anne ve babayı ile onlardan sonra gelenleri engelleme hakkına sahiptir. Aynı zamanda kocanın, kadının ailesinden anne ve babanın dışındakileri de (kadının erkek kardeşi, dayısı, amcası, erkek ve kız kardeşinin

³⁴⁵ el-Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkî, *el-Mu`lim bi Fevâi`di Müslim*, Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslami, 1992, c. II, s. 57.

³⁴⁶ en-Nevevî, *Sahihu Muslim*, II, s. 184.

³⁴⁷ Kurtubî, a.g.e., VI, 286.

³⁴⁸ Ateş, Süleyman, *İslâm’ın Kadına Getirdiği Haklar*, İslamî Araştırmalar Dergisi, c. V, Sy., 4, Ekim 1991, s. 322.

³⁴⁹ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 378-379.

oğulları) engelleme hakkı vardır.³⁵⁰ Kocanın, kadını nüşûza sevk ederek onu kendi aleyhine kışkırtmalarından endişe etmek gibi makul bir sebep bulunmadığı zaman onları engellemesi caiz değildir. Fakat meşru bir sebep bulunup koca da bundan dolayı zarar görüyorsa bu halde koca onların eve girmesini yasaklayabilir. Aksi halde engelleme konusundaki hakkını kötüye kullanmış sayılmaktadır. Diğer taraftan eşi ile iyi geçinme “*Onlarla (kadınlar) iyi geçinin*” görevine aykırı hareket etmiş olur.

2. Kadının Allah Hakkı ile İlgili Olan Hususlarda Kocasına İtaatsizliği

2.1. Kadının Farz İbadetleri Yerine Getirmemesi

Mâlikî mezhebi hariç cumhur, kadının Allah`ın haklarını terk etmesi namaz, oruç yani farz ibadetleri yerine getirmemesi durumunda bunun nüşûz sayılmayacağı ve nafaka hakkını düşürmeyeceği konusunda ittifak halindedirler.³⁵¹ Mâlikî mezhebi ise bu durumu nüşûz kapsamında değerlendirdiği için onlara göre bu durum kadının nafakasının da düşmesine sebebiyet verir. Fakat kocanın ayrıca hanımını te`dîb etme hakkı var mı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Bu kısmı daha sonra ele alacağız.

2.2. Kadının Maddî veya Dinî Temizliğe Riâyet Etmemesi

Kadının temizliğe dikkat edip etmemesi, temizlik konusunda dinin getirdiği genel kurallara açısından değil, bu durumun erkeğin hakkı olan cinsel istifadeyi etkileyip etkilememesi açısından nüşûz kapsamında tartışılmıştır. Buna göre kadının kocasına temizlik konusunda itaat etmemesi Mâlikî mezhebinde nüşûz kapsamında değerlendirilir. Diğer mezheplerde ise bu nüşûz sayılmaz. Fakat koca, kadının hayız veya lohusalık halinden temizlenmesi isteme hakkına sahiptir. Çünkü kadının temizlenmemesi onun hakkı olan faydalanmayı engelleyen bir durumdur. Buna göre Müslüman ve baliğ olan hanımını cünüp olduğu zaman boy abdesti almasına mecbur edebilir. Ancak eşi zimmî ise hayız ve lohusalık sonrasında gusül almasını isteyebilir ise de onu cünüp olduğunda yıkanmaya zorlayamaz. Çünkü bu durum faydalanmaya mâni değildir.³⁵² Hanbelî mezhebi bu duruma kocanın hanımını necaseti temizlemeye icbar edebileceği meselesini de dahil etmişlerdir. Çünkü kadının üzerine necasetten temizlenmek vaciptir. Aynı zamanda kıl ve

³⁵⁰ Derdîr, *eş-Şerhu`s-Sağîr*, c. II, s. 736-737.

³⁵¹ Haskefî, *ed-Durru`l-Muhtâr*, III, 576; İbn Nuceym, a.g.e., IV, 303; Derdîr, a.g.e., II, 511.

³⁵² *ez-Zuhaylî, el-Fıkhü`l-İslâmiyye ve Edilletuhu*, VII, 341-342; Döndüren, Hamdî, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 397-398; Buhâtî, *Keşşafu`l-Kınâ*, V, 190; Zeydân, a.g.e., VII, 284-285.

tırnaklarını kesmeye de zorlayabilir. Zira bunlar lâyıkiyla cinsî faydalanmaya engel olan şeylerdir. Bu mevzuda bir erkeğin bir kadından hoşlanmama noktasında eşit olduğu için kadın ister Müslüman olsun ister zımmî olsun durum aynıdır.³⁵³ Şafîîler ise temizlenme ve cünüplükten yıkanma meselesinde iki görüş söz konusudur: Birinci görüş, bu özellikler tam bir yararlanmayı engelleyici şeyler olduğu için kocanın kadını icbar hakkına sahip olduğunu savunur. İkinci görüşe göre ise, cinsî temas bunlarla ilgili olmadığı için kocanın buna zorlamaya hakkı yoktur.³⁵⁴

Kur`ân-ı Kerîm`de ve Hz. Peygamber`in birçok hadisinde temizliğin gerekliliği ve önemi üzerinde durulmuştur. Bununla ilgili de birçok ölçü ve ilkeler getirilmiş ve bazı ibadetleri yerine getirmek için temizlik ön şart sayılmıştır. Allah Teâlâ`nın temizlik konusunda özen gösterenleri sevdiği “*Allah da tertemiz olanları sever*”³⁵⁵ âyeti ile bildirilmektedir. Hz. Peygamber, beden, çevre temizliğine de dikkat etmiştir ve bu davranışlarıyla hem sâhabîlere hem de Müslümanlara güzel bir örnek olmuştur. Misvak kullanımını tavsiye etmiş,³⁵⁶ sünnet olmak, kasıkları tıraş etmek, tırnakları kesmek, koltuk altındaki kılları almak, bıyıkları kısaltmak fıtrattan olduğunu bildirmiştir.³⁵⁷ Müslüman kadınların da bu genel kurallara riâyet etmek yanında, hayız ve nifastan sonra Allah`ın emrettiği ibadetleri yerine getirmek için boy abdesti alması gerekir. Bu açıdan bu konunun İslam`ın genel temizlik anlayışı içerisinde ele alınmasının daha isabetli olduğu ve nüşûz bağlamında tartışılmasına gerek olmadığı kanaatindeyiz. Ancak koca, kadının hayız veya lohusalık halinden temizlenmesi isteme hakkına sahiptir. Çünkü kadının temizlenmemesi onun hakkı olan faydalanmayı engelleyen bir durumdur.

³⁵³ Buhûtî, *Keşşafu`l-Kimâ*, V, 190.

³⁵⁴ ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu`l-İslâmiyye*, VII, 341-342.

³⁵⁵ et-Tevbe, 9/108.

³⁵⁶ İbn Mace, *Tahâret*, 7.

³⁵⁷ Buhârî, *Libâs*, 63-64; Müslim, *Tahâret*, 49,56.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NÂŞİZE KADIN İÇİN ÖNGÖRÜLEN YAPTIRIMLAR

Öncelikle nüşûz ile doğrudan ilişkili olan hak ve sorumlulukları açıkladıktan sonra kadının hangi hallerde nâşize sayılacağı konusunu ele aldık. Bu konu hakkında hem klasik hem de modern kaynakları baz alarak genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık. Üçüncü bölümde ise buna bağlı olarak Nisâ Sûresi 34. âyette yer alan nâşize kadına uygulanacak yaptırımlara ve kocanın “kavvamlık” vasfını göz önünde bulundurarak kocanın te’dib yetkisine yer verdik. Diğer bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de ilk olarak klasik kaynakları sonra modern kaynakları inceleyerek bir sonuca varmaya hedeflenecektir.

1. Nâşize Kadının Nafakasının Kesilmesi

Nikâh akdinin bir sonucu olarak koca hanımının nafakasını karşılama sorumluluğunu üstlenir. Fakihler, nikâh akdi ile erkeğe nafakanın vacip olmasının şartları arasında kadın kocasına nefsinin tam bir şekilde teslim etmesini ve nâşize olmamasını sayarlar. Bu şartın bir sonucu olarak da nüşûz halinde nafaka hakkının düşmesi gündeme gelir.

Nüşûzdan dolayı nafakanın düşmesi ile ilgili doğrudan herhangi bir âyet ya da hadis bulunmamaktadır. Nisâ Sûresi 34. âyette erkeğin hanımına nafakayı temin etmesi *وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ* “...mallarından harcama yapmaları sebebiyle...” şeklinde ifade edilmiştir. Onun akabinde ise “...sâliha kadınlar itaatkarlardır...” buyurması, sonra ise *وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ* “... (Evlilik hukukuna) baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz...” ifadesinde geçen *nüşûz* kelimesine daha önce de gördüğümüz gibi kadının kocasına itaatsizlik etmesi şeklinde tarif edilmişti. Nâşize kadının nafakasının sâkıt olup olmayacağı konusunda iki görüş söz konusudur:

Cumhur, nâşize kadının nüşûz sebebiyle nafakasının sâkıt olacağı görüşünü savunmuştur.³⁵⁸ Bu görüşü savunanlar, nafakayı cinsel faydalanmanın karşılığı saydıkları için bu talebi reddeden kadının nafakasının düşeceğini ifade etmişlerdir.³⁵⁹ Hakem b. Uteybe, İbn Kâsım ve Zâhirîler’e göre, nikâh akdi devam ettiği sürece kadın ister nâşize olsun ister olmasın kocanın ona nafaka vermesi gerekir yani nafaka mükellefiyeti ondan düşmez. Çünkü İbn Hazm nafakayı nikâh akdinin sonucu olarak saymaktadır. Ona göre kadının kocasının faydalanma hakkını ortadan kaldırması durumunda nafakasının düşmesi bir zulme başka bir zulüm ile karşılık verilmesi olacağından helâl değildir. Ayrıca Allah nâşize kadına nafaka verilmemesini isteseydi bunu bize

³⁵⁸ Kâsânî, a.g.e., V, 141; İbn Kudâme, a.g.e., VIII, 236.

³⁵⁹ Kâsânî, a.g.e., V, 141; İbn Kudâme, a.g.e., VIII, 236.

kesinlikle açıklardı.³⁶⁰ Allah Teâlâ nüşûzla ilgili âyette nâşize kadınlara uygulanacak tedbirler hakkında haber vermiştir ve bunların arasında nafaka düşmesi yer almamaktadır. Kocanın böyle bir hakkı olsaydı nasla belirlenecekti ki Allah nafaka hakkından nâşize kadınları istisna etmek isteseydi bunu ihmal etmezdi.³⁶¹ Aynı şekilde Hz. Peygamber de: “*Meşru bir şekilde rızıklarını ve giyeceklerini temin etmeniz onların sizin üzerindeki haklarıdır*”³⁶² buyurmaktadır. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber nâşize kadınları istisnâ etmemiştir. Bu yüzden böyle bir hüccet bulunmadığı için kadın, nikâh akdi devam ettiği müddetçe nafaka alacaklısı olacaktır.³⁶³

Bu tartışmanın bir devamı olarak hamile kadının nüşûz etmesi halinde nafakanın devam edip etmeyeceği konusunda iki görüş söz konusudur. Malikîlere göre, nüşûz nedeniyle nafakası düşen kadın hamile olması durumunda nafaka alacaklısı olacaktır.³⁶⁴ Şafîî ve Hanbelî mezheplerinin bu konuda iki görüş vardır. Bir görüşe göre, hamile kadına nüşûzu durumunda cenin sebebiyle nafaka verilmelidir. Zira ceninin nafakası cenine, anneden ulaşmaktadır. Fakat Şafîî mezhebinin mutemed ve Hanbelîlerin diğer bir görüşe göre ise kadına, nafaka cenin sebebiyle değil de kendisinden dolayı verilir. Bu yüzden nüşûz etmesi halinde nafakası düşer.³⁶⁵

Kocanın nafaka mesuliyetinin cinsel faydalanmanın karşılığı olduğu görüşü sorgulanmaya açık görünmektedir. Çünkü bu doğru olsaydı boşanmış kadının iddet süresince ve hamile olan kadınlar doğum yapıncaya kadar nafaka almamaları gerekirdi. Halbuki Allah Teâlâ bu kadınlara nafaka verilmesini emreder: “*O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer gebe iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın...*”³⁶⁶ ve “*Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır. Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir borçtur.*”³⁶⁷ Dolayısıyla kadın eşinden boşandıktan sonra cinsel birliktelik vuku bulmamasına rağmen nafaka almaya hakkı vardır. Demek ki iddia ettikleri gibi nafaka kadından faydalanmaya karşılık olması söz konusu değildir. Diğer taraftan kocanın nafaka mesuliyetinin sadece hanımıyla sınırlı kalmayıp çocuklarının, ebeveyninin ve gerekirse diğer akrabalarının geçimini de üstlenmesi

³⁶⁰ Kâsânî, a.g.e., V, 142.

³⁶¹ Akkûş Fâtîmetü’z-Zehrâ, *en-Nüşûz ve Asaruhu*, Aklî Muhannid Ulhâc Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014-2015, s. 50.

³⁶² Ebu Davud, *Menasik*, 56.

³⁶³ Kâsânî, a.g.e., V, 142.

³⁶⁴ Haraşî, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu Muhtasari Halil li'l-Harraşi*, Beyrut: y.b., t.y., c. IV, s. 192.

³⁶⁵ İbn Kudâme, el-Mugnî, c. VIII, s. 234, 235.

³⁶⁶ et-Talak, 65/ 6.

³⁶⁷ el- Bakara, 2/ 241.

bu nafakanın kadının itaatıyla ya da cinsellikle irtibatlı olmadığını göstermektedir. Kadının nafaka almayı hak edebilmesi için kocasına mutlak anlamda itaat emesi şartı, karı-koca ilişkisini amir-memur durumuna düşürmektedir. Tıpkı bazı günlerde çalışmayan bir işçinin maaşından bir miktar kesilmesi gibi, kadının da faydalanılmadığında kocası tarafından temel ihtiyaçlarından mahrum bırakılması, aile fikri ile bağdaşmamaktadır. Fukahanın, kocanın nafaka sorumluluğuna delil olarak gösterdikleri âyetlerden³⁶⁸ ve hadislerden kocanın kadını evde habssetme hakkının var olduğu sonucuna varmak, aynı zamanda kadının kocasının izni olmaksızın evden çıkması, eşinin kendisine dokunmasına izin vermemesi halinde nafakasının sakıt olacağı hükmünü çıkarmak zor görünmektedir. Allah Teâlâ nâşize kadınlara uygulanacak tedbirleri belirlemiş ayrıca kadına nafakadan mahrum bırakmak gibi başka bir ceza da öngörmemiştir. Dolayısıyla biz de nüşûz sebebiyle nafakanın düşmeyeceği görüşünün daha isabetli ve ailenin doğasına uygun olduğu kanaatindeyiz.

2. Kocanın Te`dîb Hakkı

Kadın itaatten çıktığında veya görevlerini ifa etmediğinde Allah Teâlâ kocaya eşini te`dîb yetkisini vermiştir. Erkeklerle verilen bu yetki hem Kur`ân hem sünnetle sabit olmuştur. Bu uslandırma yetkisinin Kur`ân`daki hücceti, nüşûz bağlamında çokça üzerinde durduğumuz Nisâ Sûresi 34. Âyet-i kerimesidir. Sünnetteki delili ise Hz. Peygamber`in bu hadisidir: *“Dikkat ediniz! Kadınların hayrını tavsiye edin. Onlar sizin yanınıza emanet olarak verilmiştir. Açık bir kötülük işlemedikçe onlardan bunun haricinde başka bir şeye sahip değilsiniz. Eğer açık bir kötülük işlerlerse, onları yataklarında yalnız bırakın ve aşırı olmamak kaydıyla onları dövün. Şayet size itaat ederlerse onların aleyhine başka bir yol aramayın.”*³⁶⁹ Dolayısıyla erkeğin kavvâmlık yetkisine dayanarak nüşûz halinde eşini uslandırma hakkı bulunmaktadır. “Kavvâm” kelimesi “bir şeyin üzerinde duran, hâkim olan, özen gösteren, onunla yakından ilgilenen”³⁷⁰ anlamına gelmektedir. Çağımızda bu kavrama yüklenen hâkim anlam ise “aile reisliği”dir.³⁷¹

Erkeklerin fiziki gücü kadınlardan daha fazla olduğu için idare, gözetim ve korumacılık kadınlara nazaran erkeklere daha uygundur. Kadınlarda ise duygusallık, şefkat, merhamet daha baskındır. Bu özellikleri göz önünde bulundurularak aile içinde kendilerine verilen rol fitratlarına

³⁶⁸ el-Bakara, 2/233; et-Talak, 65/6-7.

³⁶⁹ Tirmizi, *Rada*, 11; İbn Mace, *Nikâh*, 3.

³⁷⁰ Heyet, *Kur`ân Yolu*, c. II, s. 59.

³⁷¹ Heyet, *Kur`ân Yolu*, c. II, s. 59.

en muvafık olanıdır. Erkeğe atfedilen bu kavvamlık sıfatı âyette “*Allah’ın birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar...*” olarak ifade edilmiştir. Erkekler fiziki güç bakımından kadınlardan üstün yaratılmış ve kadınlarının nafakalarını temin etmekle ve mehirleri vermekle yükümlü kılındıkları için erkeklere hanımlarını uslandırma, onları koruyup kollama görevi verilmiştir. Başka bir ifadeye göre erkek bu iş için daha donanımlıdır. Fakat bu erkeğin kadından mutlak anlamda daha üstün olduğu anlamına gelmez. Bu, namaz kılarken içimizden daha liyakatli olanı imam olarak seçtiğimizde onun diğer cemaatten daha üstün olduğu anlamına gelmeyeşine benzer. Bizler artık cemaat olarak ona uyarız. İmam da arkadakilerin kendisine itaatini talep etmesine ihtiyaç duymadan ona herkes gönüllü olarak uyar ve onun yaptıklarını tekrarlarlar. Ailede de bir vazife paylaşımı vardır ve olması da lazım gelir. Hakikaten fiziki güç gerektiren çok işi erkeğin güçlü omuzları varken, kadının nahif bedenine yüklemek hem hikmete uygun olmaz hem de gerekli verim alınmaz.³⁷² Fitrî ve kesbî bazı meziyetlerin erkeğe bahşedilmesiyle ona sorumluluk da yüklenmiştir. Buna göre fitrî ve kesbî meziyetlerinde ya da artılarında eksilme olması durumunda erkeğin sorumluluğunun ve ailedeki fonksiyonel üstünlüğünün de azalması gündeme gelebilecektir.³⁷³ Hatta kocaya kavvamlık vasfının erkek olduğu için değil zikretmiş olduğumuz iki şartın ikisinin birden ifa edilmesi durumunda verilmiş olduğunu iddia etmek de mümkündür.

³⁷² Eren, A. Cüneyt, a.g.e., s.113-115; Erdoğan, Mehmet, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, İstanbul: İz Yay., 2008, s. 145-148; Akdemir, Salih, *Tarih Boyunca ve Kur`ân-ı Kerîm`de Kadın*, İAD., Ankara, 1991, c. V, sy., 4, s. 268; Ateş, Süleyman, *İslâm`ın Kadına Getirdiği Haklar*, s. 322; el-Cessâs, *Ahkâmu`l-Kur`ân*, III, 148-149.

³⁷³ Erdal, Mesut, *Kur`an`da Nûşûz Kavramı*, s. 44.

2.1. Kadının Farz İbadetleri İfa Etmemesi ve Temizliğe Riâyet Etmemesi Konusunda

Kocanın Te`dîb Hakkı

Daha önce kadının farzları yerine getirmemesi ve temizliğe riâyet etmemesi halinde kocasına itaatsizlik eden kadın Mâlikîler hariç diğer mezheplerde nâşize sayılmadığını belirtmiştik. Fakat kadının nâşize sayılmamasına rağmen kocanın te`dîb hakkının bulunup bulunmaması konusunda fâkihler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Şafiî mezhebinde muteber olan görüşe göre ve Hanefîlerden bazılarına göre, kadının farzları yerine getirmemesi ve hayız, nifastan veya cünüplükten temizlenmemesi halinde kocanın onu te`dîb etme hakkı yoktur. Çünkü bunları yerine getirmek kocanın değil kadının yararına olup Allah`ın hakları olduğu için kocayı bağlamaz. Ancak kocanın hanımına namaz kılması ve diğer ibadetleri yerine getirmesi için emretmesi gerekir.³⁷⁴ Hanbelîler, Hanefîlerin çoğu ve Mâlikîlere göre ise, kadının farzları ifa etmemesi ve temizliğe riayet etmemesi halinde kocanın onu ta`zir amacıyla te`dîb etme hakkı vardır. Delil olarak: “*Ey iman edenler, kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...*”³⁷⁵ ve “*Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et...*”³⁷⁶ âyet-i kerimeleri getirilmiştir. Mâlikîlerde kadın bu durumlarda nâşize sayılır ve nafakası düşer.³⁷⁷

İbrahim el-Halebî de kadının namaz kılmaması ve guslü terk etmesi dövülmesini meşru kılan sebeplerden sayar.³⁷⁸ Çağdaş âlimlerinden olan Bilmen, kocanın hanımını te`dîb hakkı, onun sadece nüşûz durumuna mahsus olmayıp hayız, nifastan veya cünüplükten temizlenmeyen veya dinî emirleri ifa etmeyen ve yahut yasaklardan imtina etmeyen kadına, kocası te`dîb hakkı olduğunu söyler.³⁷⁹

Müslüman kadınların hayız ve nifastan sonra Allah`ın emrettiği ibadetleri yerine getirmek için boy abdesti almaları gerekir ve kocanın görevi, ona bunu hatırlatması ve uyarmasıdır. Kadının bunları riâyet etmemesi halinde Allah katında sorumlu olur ve konuyla ilgili ne âyetin ne de hadislerin bulunmadığı için kocanın te`dibe salâhiyeti olmadığını söyleyebiliriz.

³⁷⁴ İbn Nuceym, a.g.e., V, 82; Remlî, *Nihâyetu`l-Muhtâc*, VIII, 22.

³⁷⁵ et-Tahrîm, 66/6.

³⁷⁶ et-Tâhâ, 20/132.

³⁷⁷ İbn Nuceym, *el-Bahru`e-Râik*, V, 82; İbn Kudâme, a.g.e., IX, 745; Kişnâvî, *Eshelu`l-Medârik*, II, 131.

³⁷⁸ el-Halebî, İbrahim b. Muhammed, *Halebî Kebîr*, y.y.: Dârü's-Saadet, 1325, s. 621.

³⁷⁹ Bilmen, a.g.e., II, 166.

2.2. Kadının Ev İşlerini Yapmaması Hususunda Te`dîb Meselesi

Alimler kadının ev işlerini yapmasının gerekliliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları kadının ev işlerini zorlama olmaksızın ve mecbur tutulmaksızın yapmasını savunurken, bazıları kadının bunları yapmaya mecbur olduğunu söylerler. Aslında bu konuyla ilgili hükümler kazâî ve diyânî açıdan karı-kocanın statüsü ve ekonomik durumları da göz önünde bulundurulduğunda farklılık göstermektedir. Kocanın, çocukların ve evin hizmeti ile ilgili olarak aktarılan rivâyetlerde Hz. Peygamber`in kadınlara açık bir emri görülmediğinden âlimler tarafından bu konuda farklı yorumlar yapılmıştır. Bu gibi konular birçok ailede sorunlara ve eşlerin arasının açılmasına sebebiyet verdiği için ilk önce kadının ev işlerini yapma zorunluluğunun olup olmadığı meselesini ele alacağız sonra ise te`dîb meselesine geçeceğiz.

2.2.1. Hanefî Mezhebinin Görüşü

Hanefî mezhebi, kadının evdeki işlerini görmesi ve kocasına hizmet etmesinin diyâneten vacip olup yapmadığı zamanlarda hâkim tarafından zorlanmayacağını, sadece Allah`ın nezdinde sorumlu olacağını savunmuşlardır. Hanefî fıkıhçılarından Serahsî, kadının ev ihtiyaçlarının karşılanması kocanın sorumluluğuna girdiği için kadının ev işlerini (ev süpürme, çamaşır yıkama, yemek hazırlama, ekmek pişirme vs.) sadece diyâneten yapmak zorunda olduğunu, kazâen ise zorunlu olmadığını belirtir. Serahsî`nin İmam Züfer`den aktardığı görüşe göre, kadının hizmetçisi olmasa bile hâkim tarafından bir hizmetçi nafakasına hükmedilir. Çünkü kadının yemek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlama görevi kocaya yüklenmiştir. Bunu kendisi yapmadığı takdirde hanımına bir hizmetçinin nafakasını verir. Daha sonra kadın isterse bu işlerini bizzat görür isterse bir hizmetçi kendine tutar.³⁸⁰ Kâsânî`ye göre, koca eve pişirilmesi için yemek malzemeleri getirirse ve kadın yemek yapmaktan kaçınırsa, bu işler için kocanın onu zorlama hakkı bulunmamaktadır. Bu durumda kocaya hazır yemek temin etmesi emrolunur. Kadına her ne kadar ev işleri ile ilgilenmesi kazaen vacip değilse de ahlakî ve örfün gereği olarak onun bu işlerle ilgilenmesi gerekir. Nitekim Hz. Peygamber, ev içindeki işlerin sorumluluğunu Hz. Fâtıma`ya, ev dışındaki işlerin sorumluluğunu da Hz. Ali`ye vermiştir. Bunun üzerine kocanın hanımını bu tür işler için kiralaması ve kadının da bu iş için ücret alması caiz değildir. Çünkü kadının dinen yapmak zorunda olduğu bir iş karşılığında ücret alması rüşvet sayılır; bu da ona helal olmaz.³⁸¹

³⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 181-182.

³⁸¹ Kâsânî, *Bedâi`u's-Sanâi`*, V, 150; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-Kadîr*, IV, s. 349.

Kâsânî'nin aktardığına göre Ebû Leys (ö. 373/983) diğerlerinden farklı olarak bir ayırım yapmıştır; kadının bir rahatsızlık sebebiyle yemek yapmaya gücü yoksa veya kadın eşraftan birinin kızı ise o zaman bu işleri yapması için zorlanamaz. Ancak kadının yemek pişirme gücü varsa yapmadığı takdirde zorlanır.³⁸² Özet olarak Hanefî mezhebinde, kadınların ev içindeki işlerini yapması diyâneten vaciptir. Yapmaması halinde Allah'ın nezdinde sorumlu sayılır.

2.2.2. Cumhurun Görüşü

Şâfiîler, Hanbelîler, Zâhirîler ve İmam Mâlik ile bazı Mâlikî âlimlerine göre, kadın eşinin ve evin diğer hizmetlerini yapmakla sorumlu değildir. Çünkü nikâh akdi yalnız kadının kadınlığından faydalanmayı gerektirmektedir. Bunun dışında kadının diğer işleri görmesini gerekli kılmaz. Dolayısıyla kadının hizmet yükümlülüğü olmadığı için kadın bu tür işleri yapmadığı takdirde zorlanamaz.³⁸³

Konuyla ilgili görüş sahiplerinin delil olarak gösterdikleri Hz. Peygamber'in ev işlerini Hz. Fâtıma'nın, ev haricindeki işlerini de Hz. Ali'nin yapmasına hükmetmesi³⁸⁴ ve Esmâ bint Ebî Bekr'in kocası Zübeyr'in hizmetinde bulunup evinin işlerini yapmasını ifade eden rivâyetler³⁸⁵ vucûbiyete değil de üstün ahlakın gereği olarak yorumlamışlardır. Dolayısıyla kadının âdet ve örfe uygun olarak bu hizmetleri yapması evlâdır. Aynı zamanda âdetin gerektirdiği biçimde kadınlar kendilerine düşeni yaparlarsa ailede düzeni sağlamış olurlar ve öbür taraftan da aile içinde iyi geçim ve sükûnet gerçekleşmiş olur.³⁸⁶ Buhârî ve Müslim'in Câbir'den rivâyet ettikleri hadisi³⁸⁷ de kadının yapacağı bütün hizmetlerin gönüllülük esasına dayandığına işaret eder. İbn Hazm da bu rivayetlerin hiçbirinde Hz. Peygamber'in açık emri olmadığından dolayı bu hadislerin hüccet olamayacağını, Hz. Fatıma'nın ve Esmâ'nın bu hizmetleri üstün ahlaklarından dolayı yaptığını,

³⁸² Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi'*, V, 150.

³⁸³ Şirâzî, Ebû İshak b. Ali, *Mühezzebe fî Fıkhi'l-İmam Şâfiî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y., c. II, s. 67; Buhûfî, a.g.e., V, 195; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. X, s. 90; Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Beyrut, ts., c. II, s. 268.

³⁸⁴ Buhârî, *Nikâh*, 7; *Nafakât*, 6; Ebû Dâvûd, *Harâc*, 20.

³⁸⁵ Esmâ'dan aktarılan rivayet şu şekildedir: “Zübeyr benimle evlendiğinde su çeken bir devesi ile bir atın haricinde yeryüzünde maldan, carie ve köleden hiçbir şeyi yoktu. Atının otunu ve yemini de ben bulur verirdim. Onları ben sulardım. Su kırbaşı, söküldüğünde dikerdim. Ben hamur yoğururdum ama ekmek yapamazdım. Onu da Ensarlı kadın komşularım yapardı. Bunlar iyi ve sadık kadınlardı. Sonra Hz. Peygamber, Zübeyr'e bir miktar hurmalık ayırmış ve vermiştir. Zübeyr'in bu hurmalığından deveye yedirmek için evimden bir fersahın üçte ikisi kadar uzaklıkta idi ve ben başımın üstünde hurma çekirdeği taşıyordum. Bu aile yükünü babam Ebu Bekir'in ata bakacak bir hizmetçiye bana gönderinceye dek çektim. Babam bana hizmetçi göndermekle azat edilmiş gibi oldum.” Buhârî, *Nikâh*, 107; Müslim, *Selâm*, 34.

³⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 21-22.

³⁸⁷ Resûlullah Câbir'e: “Ey Câbir evlendin mi?” sordu. Câbir de “evet” dedi. “Bakire bir kadınla mı yoksa dul bir kadınla mı?” diye sordu. “Dul bir kadınla” diye cevabını verdi. Sonra Hz. Peygamber “niçin bekar biriyle evlenmedin? Sen onunla o da seninle oynasaydınız” buyurdu. Bunun üzerine Câbir Hz. Peygamber'e dedi ki “Babam vefat etti ve tam dokuz kız yetim bıraktı. Ben de onlar gibi tecrübesiz birini onlara katmak doğru bulmadım. Onlara bakacak bir kadınla evlenmek istedim” dedi. Hz. Peygamber de bunun üzerine “Öyleyse Allah sana {hanımın hakkında} mübarek eylesin” buyurdu. Buhârî, *Deavât*, 53; Müslim, *Radâ*, 56.

kadının kendi isteğiyle ve gönüllü olarak bunları yapmasının iyi olduğunu ancak buna vacip denemeyeceğini savunur.³⁸⁸

2.2.3. Mâlikîler'in Çoğunluğu ve Bazı Müçtehitlerin Görüşü

Mâlikîlerin cumhuru ile İbn Teymiyye, Ebû Bekr b. Şeybe, Ebu Sevr, İbn Kayyım el-Cevziyye ve Ebu İshak el- Cûzcânî'ye göre, kadının kocana hizmet etmesi ve ev işlerini yapması hukukî açıdan vaciptir. Onlar bu görüş için Hz. Fâtıma ve Esmâ'nın haberini hüccet olarak göstermişlerdir. Ayrıca onlar şu hadisi de getirmişlerdir: “Hz. Peygamber kadınlarına ona hizmet etmelerini emrediyordu: “Ya Ayşe bize içecek ver, ya Ayşe bize yemek ver, ya Ayşe bıçağı ver ve taş ile bilen.”³⁸⁹

Mâlikîlerin cumhuruna göre, koca zengin ise kadın da eşraftan olursa, kocanın hanımına hizmetçi tutması gereklidir. Fakat koca fakir kadın da zengin ise misafirlere hizmet dışında kocası için evin işlerini yapmak zorundadır.³⁹⁰ İbn Teymiyye'ye göre ise, nasıl ki erkek örf gereği kadın için çalışıyorsa, kadının da diğer kadınlar gibi kocasına örfе uygun hizmet etmesi lazım gelir. Fakat bu hizmet, şartların değişmesine göre değişiklik gösterir. Mesela bedevî bir kadının hizmeti ile köylü bir kadının hizmeti bir olmadığı gibi güçlü bir kadının hizmeti ile zayıf bir kadının hizmeti de bir değildir.³⁹¹ İbn Kayyım da aynı görüşü savunur ve bu konuyla ilgili şu gerekçeyi ileri sürer: Mutlak olarak yapılan akitler örfе göre yorumlanır ve örfen de kadının ev işlerini yapması gerekir. Hz. Fâtıma ve Esmâ'nın hizmetlerine gelince onların bunu gönüllü veya üstün ahlaktan dolayı yaptıklarını söylemeleri doğru değildir. Çünkü Hz. Fâtıma, Hz. Peygamber'e çektiği zorluklardan dolayı şikâyet ettiğinde Hz. Peygamber'in bununla ilgili Hz. Ali'ye, ona hizmet sorumluluğu yoktur dememesi ve Esmâ'yı gördüğünde Zübeyr'e dönüp, kadının hizmet görevi olmadığını, bunun ona zulüm olduğunu söylemeyip aksine Zübeyr'in onu çalıştırmasını, diğer ashabının da eşlerini istihdam etmelerini onaylaması kadının kocasına hizmet etmesi ve ev işlerini görmesi sorumluluğu yoktur diyen âlimlerin iddialarının doğru olmadığını göstermektedir.³⁹²

İbn Kudâme karşı tarafın sunduğu delili, delil olma yönüyle reddeder ve Hz. Peygamber'in bu işleri böyle paylaşmasının üstün ahlak örneğinden kaynaklandığını savunur. Yani Hz.

³⁸⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. X, s. 90.

³⁸⁹ İbn Kudâme, a.g.e., VII, 21; Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, c. II, s. 510.

³⁹⁰ Derdîr, a.g.e., II, 510-511.

³⁹¹ Ba'î, *el-İhtiyârâtü'l-Fıkhiyye*, s. 545-546.

³⁹² İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, thk., Şuayb ve Abdu'l-Kadîr el-Arnâvutî, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1981, c. V, s. 188-189.

Peygamber vacip olduğu için değil âdetin gereği olduğu için bu şekilde davranmıştır. Aynı zamanda da Esmâ kocasının işlerini zorunlu olduğu için yapmamıştır.³⁹³

Günümüzde İslam hukukçularından Faruk Beşer'e göre, "ev işleri ve çocuk bakımı örfen her ne kadar kadınsı ve kadına ait işler olarak görülse de hukukî açıdan kocanın görevleri sayılır. Böylece kocanın bu işleri yapması durumunda hanımına yardımcı olmamıştır aksine kadın ona yardımcı olmuş olur. Çünkü bu işler aslında kocanın işidir. Erkek bu işleri ya kendisi yapacak ya da hanımına bir hizmetçi tutacaktır. Hz. Peygamber'in ev içindeki işleri kızı Fâtıma'ya hükmetmesi, bütün kadınların o işleri icra etmesinin zorunlu olduğu anlamına gelmez; bunu diğer kadınlara örnek olacak ve takvaya daha uygun olan davranışı öğrettiği şeklinde anlayabiliriz. Kadının ev işlerini yapması hukuken vacip olmamakla birlikte, yapması halinde diyâneten Allah'ın hoşuna gider."³⁹⁴

Nikâh akdi ile birlikte eşlerin birbirlerine karşı birçok hak ve sorumluluklar doğar. Her birinin hem birbirlerine hem de çocuklarına karşı mesuliyetleri vardır. Aile içindeki düzeni sağlama ve evlilik hayatını devamı için karı-kocanın fitri ve tabii olan sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekir. Buna göre koca ailenin geçimini sağlama görevini, kadın ise çocukları yetiştirme, ev işlerini icra etme ve evde huzurlu yaşamının şartlarını hafifletme gibi görevlerini üstlenmelidirler. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisi şerifte bununla ilgili şöyle buyurmaktadır: *"Hepiniz çobansınız ve güttüklerinizden me'sulsünüz. Devlet reisi bir çobandır ve sürüsünden mes'uldür. Erkek kendi ailesinin çobanıdır ve onlardan mes'uldür. Kadın da kocasının evinin çobanıdır ve sürüsünden mes'uldür..."*³⁹⁵

Örfe göre de kadından hem kocasının hizmetini görmesi hem de evin içindeki işlerini yapması beklenir. Nitekim *"Örfen ma'rûf olan şey şart kılınmış gibidir."*³⁹⁶ İmam Kurtubî de kadının yapacağı hizmetleri hakkında örfün önemli bir yeri olduğunu belirtmektedir.³⁹⁷ Bu durumda âdet ve maruf değiştiğinde bu görev dağılımının da değişebileceğini kabul etmek gerekir. Örfteki değişikliğe göre hem erkek evin içinde bazı işleri yapabilir hem de kadın evin haricinde bazı işleri yapabilir. Burada ihtiyaçlar belirleyici olacaktır.³⁹⁸

³⁹³ İbn Kudâme, a.g.e., VII, 21-22.

³⁹⁴ Beşer, Faruk, *İslâm'da Kadının Çalışması*, s.102-103.

³⁹⁵ Buhârî, *Nikâh* 81; Müslim, *İmaret* 5.

³⁹⁶ Mecelle, md. 43.

³⁹⁷ Kurtubî, *Câmi'l-Ahkâm*, X, 145.

³⁹⁸ Yavuz, Yunus Vehbi, *Sosyal Hayatta Kadın*, İstanbul: Ensar Naş., 2005, s. 150.

Aslında bu konuda bütün ailelere, bölgelere ve dönemlere yönelik değişmez bir hükmün konması doğru değildir. Kadının ev işlerini yapma meselesi kadının çalışıp çalışmamasına, zamana ve sosyal yapıya göre değişiklik gösterebilir. Fakihlerin hüccet olarak gösterdikleri Hz. Peygamber'in evin içindeki işlerin Hz. Fâtıma'ya, evin haricindeki işlerin ise Hz. Ali'ye hükmetmesi bize aile düzenini sağlama noktasında genel bir davranış şeklini belirlemede yardımcı olmaktadır. Buna göre çalışmayan bir kadının evin içindeki işlerini makul çerçevede yapması normal eşlik vazifeleri arasında sayılmak gerekmektedir. Eşler arasındaki iş paylaşımı hem yaratılıştan gelen özellikler hem de örf dikkate alınarak yapılmalıdır.³⁹⁹

Kadının çalışan biri olması ve nafaka yükümlülüğünü de kocasıyla birlikte paylaşması durumunda, kocanın da aynı şekilde kadının yükünü hafifletmek gayesiyle ev konusunda hanımına yardımcı olması hakkaniyetin gereği olacaktır. Çünkü her ikisinin çalışması halinde, sadece kadının ev işlerinden sorumlu tutulması haklar bakımından eşit değildir. Halbuki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “...iyilik ve takva konusunda yardımlaşın, günah ve haksızlık hususunda yardımlaşmayın...”⁴⁰⁰ Aile hayatı karşılıklı yardımlaşma, anlayış üzerinde olmalıdır. Kadının hasta olduğu zamanlar veya bu işleri yapamayacak durumuna geldiğinde kocanın ona yardım etmesi gerekir. Koca zengin ise hanımına bir hizmetçi alması hem güzel geçinmeye hem de nezakete uygun bir hareket olur. Ancak çalışmayan bir kadının, kocası çalışması durumunda bir iş bölümüne gidilmesi gerekir. Dolayısıyla koca nafakayı temin etmekle kadın ise ev işlerini görmekle sorumlu tutulması gerekir. Çünkü kadının bütün işlerden uzak durması beraber yaşamın doğasıyla bağdaşmaz.

Kadının ev işlerini yapmaması halinde kocanın te'dîb hakkına gelince bazı âlimler bunu cimaya kıyas etmişler ve kocanın kadın üzerindeki hakkı olan marufla hizmet dolayısıyla yapmaması durumunda kocanın dövmesinin vacip olduğu ifade etmişlerdir.⁴⁰¹ Fakat yukarıda görüldüğü gibi fakihlerin çoğunluğuna göre kadının ev işlerini yapması zorunlu değildir. Bu durumda kanaatimizce yapmaması halinde kadın nâşize sayılmaz ve koca tarafından zorlanamaz. Kadının ev işlerini yapmaması veya aksatması durumunda koca hanımına güzelce nasihatle bulunup görevlerini hatırlatır ancak bunun için onu dövme hakkına sahip değildir. Hanımına karşı

³⁹⁹ Çolak, Abdullah, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Yay., 2018, s. 118.

⁴⁰⁰ el-Mâide, 5/2.

⁴⁰¹ Kurtûbî, a.g.e., VI, 288.

yumuşak davranarak yaptığı hizmetlerde teşvik eder ve ona yardımcı olur. Hanımını bir hizmetçi, bir köle olarak değil Allah'ın bir emaneti olarak görmesi gerekir.

2.3. Nüşûz Sebebiyle Kocanın Te`dib Hakkı

a. Başkaldırmasından Endişe Etmenin Mâhiyeti

Nüşûz halinde takip edilecek te`dib araçlarına geçmeden önce ayette yer alan “وَالَّتِي تَخَافُونَ” – “baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara...” buyruğunda geçen “korktuğunuz, endişe ettiğiniz” ifadesinin ne anlama geldiği konusuna bir açıklık getirmemiz gerekiyor. Bu kelime hakkında müfessirler farklı görüşler ileri sürmektedirler: İbn Abbas'a göre, “**korkmak**” fiili burada “**bilmek**” manasındadır. Yani kat`i olarak inandığınız ve bildiğiniz demektir. Çünkü bir şeyin konumunu bildiğimizde o şeyden korkarız. Dolayısıyla “تَخَافُونَ” yerine “تَعْلَمُونَ” kelimesinin konması caiz olur. Ferrâ', “**korktum**” ifadesinin “**zannettim**” anlamına da gelebileceğini ifade etmektedir. Muhammed b. Kâ'b ise bu konuda şöyle söylemektedir: Bu kelime, bildiğimiz emniyette olma hissinin zıttı olan **korku** manasındadır. Âyette sanki uyumsuz bir kadının muamelesinden anladığınıza göre siz onun başkaldırmasından korkuyorsunuz denmiş olmaktadır.⁴⁰² Dolayısıyla erkekler kendi korku ve zanları ile yola çıkarak değil, kadınların nüşûzunu fiilen bildiklerinde müeyyideleri uygulayabileceklerdir.⁴⁰³

b. Nüşûz Hâlinde Takip Edilecek Metot

Kocanın nâşize hanımına karşı nasıl bir yol takip edeceği konusu Nisâ sûresi 34. Âyet-i kerîmede ifade edilmiştir. Konuyla ilgili âyette: “(Evlilik hukukuna) baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve {bunlar fayda vermez mecbur kalırsanız} onları {hafifçe} dövün...” buyrulur. Öncelikle âyette zikredilen sıralama konusunda sıralamanın âyete göre mı olacağı yoksa kocanın istediği metottan başlama hakkı olup olmadığı ile ilgili iki görüş söz konusudur: Cumhur âyette yer alan müeyyidelerinin sıralamayı gerektiği görüşündedir. Bu görüşün delili de âyette yer alan “vav” edatlarının tertîb anlamına gelmesidir.⁴⁰⁴ Bu görüşe göre ilk isyanda kadını dövmenin doğru olmadığını savunurlar. Dövme ancak suç tekrarlandığında veya suçta ısrar edildiğinde mümkündür. Kadın ilk defa başkaldırıyorsa, kocası öğüt verir, bu fiili tekrarlar ise yatağında yalnız bırakır. Eğer hala devam ediyorsa o zaman

⁴⁰² Cessâs, a.g.e., III, 149; Kurtûbî, a.g.e., VI, 282.

⁴⁰³ Fidan, Hafsa, *Kur'an'da Kadın İmgesi*, Ankara: Vadi Yay., 2006, s. 89.

⁴⁰⁴ Kâsânî, a.g.e., III, 614; Buhûtî, a.g.e., V, 209.

dövebilir. Yani bu düşünce kabul edildiğinde, hanımını işlediği ilk suçtan ya da ikincisinden dolayı döven kocanın cezalandırılması gerekir. Fakat suçun üçüncü defa tekrarı durumunda hanımını döven kocaya hiçbir ceza verilemez. Çünkü tanınan hududlar dahilinde hakkını kullanmış olur.⁴⁰⁵ Şafîîlerin bir kısmı ile Ahmed b. Hanbelî ise sıralamanın gerektirmediğini belirtmişlerdir.⁴⁰⁶ Yani onlara göre cezalandırmaya en ağır müeyyideyle başlanabilir. Çünkü âyette yer alan “vav” edatları, tertîbi belirtmek için değil de mutlak anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu görüşe göre ilk suçtan dolayı hanımını döven erkeğe ceza verilmez. Çünkü kendisine tanınan hudud dahilinde yer alan bir hakkı kullanmış olur.⁴⁰⁷ Kanaatimizce tertibe esas olan nassın bizatihî kendisidir.

1. Öğüt Verme / Vaaz

İlgili âyette itaatsız olan kadına uygulanacak te`dîb vasıtalarından birincisi öğüt vermektir. Koca hanımına yumuşak davranarak, iyi bir üslupla yaklaşarak ona evliliğin getirdiği sorumlulukları hatırlatır. Sonra ona itaatkâr olması, iffetini muhafaza eden salih kadınlarından olması, kötü ve başkaldıran kadınlarından olmaması konusunda telkinde bulunur. Kocanın hanımına iyilik etmesi, onun kalbini kendisine meylettirecek bir yol bulması müstehaptır. Çünkü Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyurmaktadır: *“Kadın bir eğri kaburga kemiği gibidir. Onu doğrultmaya çalışırsan kırarsın. Öyle bırakırsan eğriliğiyle ondan faydalanmaya devam edersin.”*⁴⁰⁸

Fakihler ve müfessirler “onlara öğüt verin” ayetini farklı şekillerde yorumlamışlardır. Şöyle ki Şâfiî fakihlerden Şirbinî`ye göre öğüt verme ona, üzerindeki hakkı konusunda Allah`a karşı gelmekten sakınmasını ve cezadan korkmasını söyleyerek olur. Koca hanımına öğüt verirken onu terk etmez (yatağında yalnız bırakmaz) ve dövmez. Ona, serkeşliğin nafakayı ve birliktelik hakkını kaybettireceğini açıklar. Aynı zamanda güzel bir davranış olması bakımından ona Hz. Peygamber`in bu hadislerini hatırlatır: *“Eğer bir kadın kocasının yatağını terk ederek ayrı bir yerde gecelerse sabaha kadar melekler ona lanet eder”*<sup>409</sup> ve *“Bir kadın kocası kendisinden razı olduğu halde ölürse cennete girer.”*<sup>410</sup> Hanbelî fakihlerinden İbn Kudâme`ye göre ise, kadın nüşûz belirtileri gösterdiğinde koca ona nasihat eder ve Allah`a karşı gelmekten onu sakındırır. Hanımına

⁴⁰⁵ Üdeh, Abdulkadir, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk*, çev., Akîf Nuri, İstanbul: İhya Yay., 1977, c. II, s. 49.

⁴⁰⁶ Nevevî, *Ravzatu`l-Talibîn ve Umdetu`l-Muttekin*, Beyrut: y.b., 1970, c. VII, s. 368.

⁴⁰⁷ Üdeh, Abdulkadir, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk*, II, 49-50.

⁴⁰⁸ Müslim, *Redâ*, 64; Nesâî, *Nikâh*, 15.

⁴⁰⁹ Müslim, *Nikâh* 120, *Talâk* 10; Darimi, *Nikâh* 38.

⁴¹⁰ Tirmizi, *Radâ* 1161; Şirbinî, a.g.e., III, 342.

Allah'ın ifa etmesini ona gerekli kıldığı vazife ve itaati, karşı çıkıp isyan ettiğinde kazanmış olacağı günahı, nafakayı kaybedeceğini, onu yatağında yalnız bırakması ve dövmesinin mubah olduğunu hatırlatır.⁴¹¹ Müfessirlerden Cessâs öğüt vermekle ilgili şöyle demektedir: Kadınlarınızı Allah'ı ve cezasını hatırlatarak korkuttun.⁴¹² Reşîd Rızâ'nın *el-Menâr* tefsirindeki açıklamalarına göre ise, eğer koca eşinde, onu eşlik vazifesini ifa etmemeye sevk etmesinden endişe edecek bir davranış görürse ilk olarak ona öğüt vermesi gerekir. Bu kadından kadına farklılık gösterir. Şöyle ki bazı kadınlara nüşüz ettiği için Allah ve onun cezasıyla korkutmak etki eder. Bazılarında ise, tehdit etmek ve uyarmak, bununla birlikte istenilen bir kısım dünyalıklardan güzel elbise, süs gibi hediyeler tesir eder. Dolayısıyla akıllı bir erkek kadının gönlüne tesir eden öğüdün ehemmiyetinin farkındadır.⁴¹³

Netice olarak herhangi bir kimse nasihatte bulunduğu zaman ilk olarak muhatabını tanıyacak, sonra ona değer verdiğini gösterecek ve ona yumuşak davranacaktır. Kur'an'da bu "المَوْعِظَةُ الْحَسَنَةُ"⁴¹⁴ olarak ifade edilmiştir. Koca da aynı şekilde eşine vaazda bulunurken ölçülere dikkat ederek eşini hakir görmeden, kalp kırıcı söz ve davranışlardan uzak durarak, hanımı rencide etmeden, insanların önünde hanımına vaaz etmeye kalkışmayarak ona güzel bir üslupla yaklaşp yaptığı şeylerin doğru olmadığını, Hz. Peygamber'in hadislerini ve Allah'ın kocasına karşı ifa etmesi gereken vazifeleri hatırlatarak ona nasıl davranması gerektiğini bildirir. Çünkü bu tedbirden amacı kocanın hanımını bu davranışlardan vazgeçirme olmalıdır. Dolayısıyla bu nasihat kadına bir fayda vermişse başka bir tedbire ihtiyaç duyulmayacaktır. Fakat fayda vermemişse ve kadın aynı hareketlere devam ediyorsa, koca da onun nasihatle düzelmeyeceğini kesin olarak biliyorsa o zaman ayette belirtilen yatağı ayırma tedbirine başvuracaktır.

⁴¹¹ İbn Kudâme, a.g.e., VII, 46.

⁴¹² Cessâs, a.g.e., III, 150.

⁴¹³ Rıza, Muhammed Reşîd, *Tefsîru'l-Menâr*, Beyrut: Dâru'l-Maruf, 1973, c. V, s. 72.

⁴¹⁴ "Rabbini yoluna hikmetle ve güzel nasihatle davet et, onlarla en güzel şekilde tartış." en-Nahl, 16 /125.

2. Yatakta Terk / Hecr

Öğütlerin fayda vermemesi durumunda kocanın başvuracağı ikinci yol olan yatakta terk de ayette “وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ” – “...onları yataklarda terk edin” cümlesiyle ifade edilmiştir. Âyette geçen “onları terk edin” ifadesinin anlamı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Şöyle ki hecr, İbn Abbas’a göre, erkeğin eşiyle cinsî temasta bulunmamak, onunla birlikte aynı yatakta yatıp ona sırtını dönmek,⁴¹⁵ İkrime, Süddî ve Dahhâk’a göre onunla konuşmamak,⁴¹⁶ Hanbelîler, Malikîler, Şafîîler, Mücâhid, İbrahim en-Nehaî, Katâde, Şa’bi, Hasan el-Basri’ye göre, kadınla birlikte yatmamak,⁴¹⁷ Said b. Cübeyr, Mevdûdî’ye göre cinsî temasta bulunmamak,⁴¹⁸ Süfyan es-Sevrî’ye göre, ona sert ve kaba söz söylemek,⁴¹⁹ Taberî’ye göre ise, onu bağlamak⁴²⁰ anlamına geldiğini söylemektedirler. Ancak Mevdûdî Taberî’nin bu son aktarılan görüşünü şöyle eleştirir: “bağdığım” anlamına gelen “hecr” kelimesi “errabt” kelimesiyle aynı manaya gelmektedir. Bu kelimenin Arap dilindeki lügavî ve istilahî anlamı bu olunca o zaman ayetin manası tartışmasız “...kadınlarınız itaatınıza dönmezlerse onları evlerinde hapsediniz...” şeklinde olması gerekirdi. Fakat bu yorum Kur’ân’ın amacına çok uzaktır ve Allah’ın kitabî amacını “فِي الْمَضَاجِعِ” tamamlanmasıyla açık bir şekilde belirtmiştir.⁴²¹ Reşit Rıza’ya göre ise hecr ile kastedilen şey, koca hanımını yatakta terk etmesi yani onunla birlikte yatıp cinsî temasta bulunmamasıdır. Çünkü yatağın ve yahut odanın terkedilmesi kadına gereğinden fazla cezalandırma olacağı için caiz değildir. Kocanın böyle yapması birbirinden daha çok soğumasına ya da birbirinden uzaklaşmasına sebep olabilir. Halbuki eşlerin aynı yatağı paylaşması karı-kocalık duygusunu harekete geçirir ve birbirlerinde huzur ve sükûn bulurlar.⁴²² Sonuç olarak öğütten sonra gelen ikinci adımın hanımından fiziken uzaklaşma olduğu söylenebilir.

Hecrin müddeti hakkında yani belirli bir sürenin var olup olmaması ile ilgili de muhtelif görüşler ileri sürülmüştür. Kocanın kadını nüşûz sebebiyle yatağında yalnız bırakmasının müddeti hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır:

⁴¹⁵ Kurtûbî, a.g.e., VI, 284.

⁴¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru l-Kur’ân’i-Azîm*, II, 294.

⁴¹⁷ İbn Kudâme, a.g.e., VII, 46; Buhûtî, a.g.e., V, 209; Şirbinî, a.g.e., III, 342; Derdîr, a.g.e., II, 343; Kurtûbî, a.g.e., VI, 284; Cessas, a.g.e., III, 150.

⁴¹⁸ Cessas, a.g.e., III, 150; Mevdûdî, *İslam’da Aile Hukuku*, Çev., Memiş Tekin, Konya: Esra Yay., 1990, s. 45.

⁴¹⁹ Kurtûbî, a.g.e., VI, 284.

⁴²⁰ Kurtûbî, a.g.e., VI, 284; Şirbinî, a.g.e., III, 342.

⁴²¹ Mevdûdî, *İslam’da Aile Hukuku*, s. 47.

⁴²² Rıza, Muhammed Reşid, a.g.e., V, 73.

Malikîlere göre, bu tür hecrin belirli bir süresi vardır o da bir aydır. Fakat koca bunu dört aya kadar uzatabilir. Dört aya uzatılmasının îla hükmüne kıyaslamaktadırlar.⁴²³ Bu görüşü destekleyen delil ise Hz. Peygamber`in kadınlarından bir ay uzak durmasıdır.⁴²⁴ Âyet-i kerîmeden ise Bakara Sûresi 226. âyetidir: “*Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır...*” Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise, kocanın kadını yatağında yalnız bırakması ile ilgili belirli bir süre yoktur. Çünkü Kur`an`da “*onları yataklarında yalnız bırakın*” ifadesi mutlak bir ifadedir. İmam Şafiî *el-Umm* adlı eserinde, kocanın hanımı yatağında kadın nüşûzundan dönene kadar yalnız bırakabileceğini söyler.⁴²⁵ Aynı şekilde Hanbelî âlimlerinden Buhûti *el-Keşşaf* adlı eserinde, kadın isyanda ısrar ederse, kocasının davetini reddederse, izni olmaksızın evden çıkarsa, kocanın onu istediği kadar eşini yatağında yalnız bırakabileceğini söyler.⁴²⁶

Hanefî mezhebine göre bâriz olan görüş hecr, koca kadınla birlikte yatıp konuşmaması,⁴²⁷ Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise, mekruh olmakla birlikte hecrin koca hanımla konuşmamak ve onu yatağında yalnız bırakmak caiz olduğu görüşündedirler.⁴²⁸ Dolayısıyla fakihler erkeğin nâşize kadına kelamda hecrin uygulaması cevazı konusunda ittifak etmektedirler. Bu konuşmanın müddetine gelince, cumhura göre (Hanefî, Şafiî, Malikî, Hanbelî) kadının nüşûza devam etmesine rağmen koca üç günden fazla konuşmaması caiz değildir. Delil olarak da Hz. Peygamber`in: “*Bir Müslümanın kardeşine üç günden fazla konuşmaması helal olmaz*”⁴²⁹ ve “*Kardeşine üç günden fazla küs kalıp bu şekilde ölen kimse cehenneme girer*”⁴³⁰ hadisleri getirmişler.⁴³¹ Bazı fakihlere göre ise, koca hanımını terk etmekle kadının nüşûzundan döneceğini ve onun ıslah edilmesini kastediyorsa üç günden fazla onunla konuşmaması haram değildir.⁴³² Bunun delili de Hz. Peygamber`in Tebûk seferine katılmayan üç sahabiye üç günden fazla konuşmamıştır ve sahabilerinin de konuşmasını yasaklamıştır.⁴³³

⁴²³ Mağribî, *Mevâhibü'l-Celîl*, IV, 15.

⁴²⁴ Buhârî, *Nikâh* 9; Tirmizî, *Talâk* 21; Nesai, *Talâk* 32.

⁴²⁵ Şafiî, *el-Umm*, VI, 207.

⁴²⁶ Buhûti, a.g.e., V, 209.

⁴²⁷ İbn Nuceym, a.g.e., III, 384.

⁴²⁸ Şafiî, a.g.e., VI, 207; Buhûti, a.g.e., V, 209; İbnu'l-Arabî, Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur`ân*, Beyrut: Dârul-Fikr, ts., c. I, s. 412.

⁴²⁹ Buhârî, *Edeb*, 6065.

⁴³⁰ Ebû Dâvud, *Edeb*, 4914.

⁴³¹ Buhûti, a.g.e., V, 209; Şirbinî, a.g.e., III, 342.

⁴³² Remlî, a.g.e., VI, 3; İbn Teymiyye, *Mecmûu' Fetâvâ Şeyhu'l-İslâm ibn Teymiyye*, c. 28, s. 203-207.

⁴³³ Buhârî, *Megâzî* 4418; Müslim, *Tevbe* 6947.

Netice itibariye; “yatakta terk” anlamına gelen hecr kelimesi ile kadınlarla aynı yatakta yatıp cinsel ilişkilerini terk etme, onlarla konuşmama, sırtını çevirmenin kastedildiği kanaatindeyiz. Hangi yöntemin faydalı olacağı kadından kadına değiştiği için kocanın eşi için hangi yöntem daha başarılı olacağını bilmesi gerekir. Yatakları tamamen ayırma veya odayı terk etme uygulamasının ise kadına gerektiğinden fazla cezalandırma olacağı görüşü isabetli görünmektedir. Böyle bir yöntem karı-kocanın birbirinden fazla uzaklaşmasına, karşılıklı sevgi duygularını söndürüp birbirlerinden nefret etmesine yol açabilir. Halbuki Kur`ân`da Müzzemmil Sûresi 10. âyette “وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا” – “Onlardan uygun bir şekilde uzaklaş” buyurulmaktadır. Diğer taraftan da çocukları göz önünde bulundurarak onlar üzerinde kötü bir etki bırakmamak için bu eylemin karı-koca arasında kalması gerektiğini düşünüyoruz. Hecrin müddeti de kadından kadına ve karı-koca ilişkisinin durumuna göre aileden aileye değişebilecek bir durumdur. Malikî mezhebinde yatakta terkin dört aya kadar uzatılması ve bunun îlâ hükmüne kıyas edilmesi ise kanaatimizce doğru değildir. Çünkü hecr kadına nüşûz sebebiyle uygulanacak bir te`dib aracıdır, îlâ ise böyle değildir. Aynı zamanda îlâ bir yemindir halbuki hecrde yemin söz konusu değildir.

3. Dövme / Darb

Kadın, öğüt ve yatakta terk tedbirlerinin uygulanmasına rağmen nüşûzunda ısrar ederse o zaman koca iz bırakmayacak ve incitmeyecek şekilde âyette yer alan “وَاضْرِبُوهُنَّ” dövme olan üçüncü te`dibe başvurur. İlk dönemdeki müfessirler ve fakihler âyette geçen “darabe” fiilini “dövme” anlamında anlamışlar ve bunun üzerine hükümleri çıkarmışlardır. Yani fıkıh ve tefsir kaynaklarında dövmenin miktarı ve şekli üzerinde durulmuş olup iz bırakmaması, kadına zarar vermemesi, yüze vurulmaması, ölüme sebep olacak yerlere (karın veya hassas yerler) vurulmaması şeklinde açıklamalar yer alır. Hatta bu şekilde dövmekten kaçınmanın vacip olduğunu belirtmişler⁴³⁴ ve dövmeyi hadiste yer alan فاضربوهن ضرباً غير مبرح - “Şiddetli olmayacak şekilde kadınları dövin”⁴³⁵ ifadesine göre izah etmişlerdir. Mesela Hanefî fakihlerinden olan Kâsânî (ö. 587/1191) *Bedâi`* eserinde kocanın nüşûz durumundaki hanımına uygulayabileceği te`dib metotlarını anlatırken kocanın ilk önce nezaketli davranarak hanımına öğüt verecek, bu fayda vermezse yatakta yalnız bırakacak ve en son bu da fayda vermezse iz bırakmayacak bir şekilde dövebileceğini ifade eder. Delil olarak da Nisâ Sûresi 34. âyetini gösterir.⁴³⁶ Kurtûbî (ö. 671/1273)

⁴³⁴ Şirbinî, a.g.e., III, 343; Buhûtî, a.g.e., V, 209.

⁴³⁵ Müslim, *Hac*, 19.

⁴³⁶ Kâsânî, a.g.e., III, 613.

de, “Allah nâsize kadınlara ilk önce öğüt verilmesini sonra da yatakta terk edilmesini emreder. Bunlar fayda vermeyecek olursa kocanın haklarını yerine getirmek ve kadını ıslah etmek amacıyla dövmeye başvurulur. Ancak ayette kastedilen dövme gayri müberrihtir. Yani iz bırakmayan, kemik kırmayan ve herhangi bir uzvunu yaralamayan dövmedir” şeklinde ifade etmektedir.⁴³⁷

Günümüzde ise darb kelimesine farklı anlamlar yüklenmeye çalışılmıştır. Kadının dövülmesi anlamında anlaşılan “ضرب” fiili sözlükte farklı anlamlar da içermektedir. Bunların arasında “sopa ile dövmek, dikmek, kılıçla boyun vurmak, terk etmek, hisse ayırmak, yüz çevirmek, karıştırmak, ayırmak vs”⁴³⁸ gibi manalar bulunmaktadır. Bu fiilin içerdiği farklı anlamları nedeniyle ve Hz. Peygamber’in hadislerinden yola çıkarak günümüzde âyette yer alan “...kadınlarınızı (hafifçe) dövün...” ifadesine farklı bir yorum getirilmiştir. Şöyle ki İslâm hukukçularından olan Yunus Vehbi Yavuz, “darabe” kelimesinin sözlüklerdeki ilk anlamının dövmek olmadığını, bu kelime namaz ile kullanıldığında kılmak, çadır ile kullanıldığında dikmek, gece sözcüğü ile kullanıldığında uzamak, soğuk ve rüzgâr ile kullanıldığında zarar vermek, isabet etmek anlamlarına geldiğini ifade etmektedir. Ona göre, “...karşı gelmelerinden, korktuğunuz kadınlara...” âyetteki “karşı gelmek” suç işlemek değildir. Âyet tarafından aile ilişkilerinin bozulmasından endişe edilmesi durumunda alınacak tedbirler haber verilmiştir. Koca böyle bir korkuyu hisse derse o zaman bu üç metoda başvurur. Fakat bu metotların arasında dövmek yer almaz çünkü bu durumda suç işlemeyen bir insana ceza uygulanmış olur. Bilindiği gibi İslam’da suç sabit olmadan ceza uygulanamaz ki uygulanırsa zulüm olur. Şayet dövmek anlamı verilirse ve kadına ceza uygulanırsa bu durumda zina işlemiş bir kadın ile kocasına karşı gelmesinden endişe edilen suçsuz bir kadının eşit tutulması lazım gelir ki bu caiz değildir. Aynı zamanda sünnetteki uygulama da “idribû” kelimesinin dövmek manasına gelmediğini göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamber hiçbir zaman eşlerine dayak atmamış ve Kur’ân-ın hükmüne uygun olarak hareket edip yüz çevirmiş ve eşlerini bir süre terk etmiştir. Dolayısıyla ona göre, bu ayetteki “وَاضْرِبُوهُنَّ” kelimesi dövmek anlamına değil, ayrılmak, terk etmek veya yüz çevirmek anlamına gelir.”⁴³⁹ Kur’ân meallerinde ise çağdaş dönemde bu kelimeye farklı anlamlar yüklenmiştir: “cezalandırın”, “nihayet onları çıkarın”, cinsel ilişki kurun”, “terk edin”, “geçici bir süre ayırın”, “bulundukları

⁴³⁷ Kurtubî, a.g.e., VI, 285.

⁴³⁸ el-Mu’cemu’l-Vasît, DARABE madd., s. 536.

⁴³⁹ Yavuz, Kur’ân’da Kadın Hak ve Özgürlüğü, s. 101-102.

yerden başka yere gönderin” vs..⁴⁴⁰ İslâm tarihçilerinden olan Rıza Savaş da Hz. Peygamber`in uygulamalarından yola çıkarak “ضرب” fiiline “dövmek” anlamı dışında başka anlam vermek gerektiğini belirtmektedir. O, “وَاضْرِبُوهُنَّ” kelimesinde fiil ile zamir arasında bulunan عن harfi cerrinin düştüğüne ve bu fiili harfi cerr ile kullanılırsa واضربوا عنهن “vazgeçmek” anlamına anlaşılabacağına işaret eder. Bunu desteklemek için bu âyeti kerimeyi delil olarak gösterir: أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ -“Haddi aşan bir topluluksunuz diye Kur`ân ile sizi tembih etmekten vaz mı geçelim?”⁴⁴¹ Savaş, “ضرب” fiilinin harfi cerrsiz kullanılırsa “ayırarak” anlamına geldiği yerlerin de olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla Nisâ Sûresi 34. âyeti “...nüşûzundan endişe ettiğiniz kadınlara nasihat edin, yataklarında terk edin ve onları ayırın...” anlamına gelir ki evlilikleri sürdüremeyen karı ile kocayı ayırın anlamını taşır.⁴⁴²

Dolayısıyla ilk dönem ve son dönemdeki âlimler âyette yer alan “darabe” fiiline vermiş oldukları manaya baktığımızda ilk dönemde “kadınlarınızı dövün” manası verilmiş iken son dönemde ise bazı âlimler tarafından âyetin manasını hafifletmek isteyip farklı yorumlar yapılmıştır.

3.1. Dövmenin Hükümü

Cumhura göre âyette yer alan “وَاضْرِبُوهُنَّ” emri vucûb değil ibaha ifade eder.⁴⁴³ Dolayısıyla kocaya nâşize hanımını dövme mükellefiyeti getirmez, ona sadece serbestlik tanır. Cüveynî ve diğerlerinin belirttiği gibi kocanın eşine vurması ancak bu vurmanın bir faydası olacağı biliniyorsa caiz olur.⁴⁴⁴ İmam Şâfiî (ö. 204/820) de, Hz. Peygamber`in kadınlara vurma konusunda yaptığı uyarımları ve temkinli davranmasından dolayı terkinin mustehab olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁵

İkinci nesil alimlerinden Atâ b. Ebi Rebâh (ö. 114/732), yasakları çiğneyen kadına uygulanacak tedbirler ile vurmanın yasak olduğuna işaret eden hadisleri birlikte değerlendirmiş ve kocanın nâşize olan eşini dövmeyeceği, ona karşı ancak öfkesini ortaya koyabileceği sonucuna varmıştır.⁴⁴⁶ Atâ`nın bu görüşünü İbnu`l-Arabî (ö. 543/1148) şu şekilde açıklamaktadır: Ona göre

⁴⁴⁰ Bkz., Özsoy, Ömer, *Çağdaş Kur`ân (lar) Üretimi Üzerine-`Karı Dövme` Olgusu Bağlamında 4. Nisâ`, 34 Örneği-*, İslâmiyât, c.V, Sy., 1, 2002, s. 118-119.

⁴⁴¹ ez-Zuhurf, 43 /5.

⁴⁴² Acarlıoğlu, Ahmet, *Hz. Peygamber(sas) Döneminde Aile Hayatı*, İstanbul: Siyer Yay., 2020, s. 307-308 (Savaş, Rıza, “Ailede Nuşûz” yayınlanmamış makaleden naklen).

⁴⁴³ Şirbinî, a.g.e., III, 343; Derdîr, a.g.e., II, 512; İbn Abidîn, a.g.e., XII, 269.

⁴⁴⁴ Şirbinî, a.g.e., III, 343; Derdîr, a.g.e., II, 512.

⁴⁴⁵ Askalani, a.g.e., IX, 304.

⁴⁴⁶ İbnu`l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü`l-Kur`ân*, Beyrut: Daru`l-Kutubi`l-İlmiyye, t.y., c.I, s. 336.

Atâ dövün emrini ibâha olarak anlamış, erkeğin eşini dövmesini yasaklayan hadislerin de kerâhet hükmü getirdiğini söylemiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre, te'dîb amacıyla nüşûzunda ısrar eden kadını dövmek, kocanın hanımının yararına olmayacağını kesin olarak biliyorsa caiz değildir. Darbı terk etmek ona göre evlâdır.⁴⁴⁷ Atâ, İbn Abbas'a iz bırakmayan dövmenin ne demek olduğunu sormuş ve bunu üzerine İbn Abbas "misvak ve benzeri şeylerle dövmektir" şeklinde cevap vermiştir.⁴⁴⁸ Çağdaş müfessirlerden İbn Âşûr (ö. 1879/1973) ise, dövmenin meşruluğu hükmünün toplumun örf veya âdetlerine riayet edilerek verildiğini, her durumda ve her zamanda geçerli olmadığını belirtmektedir. Şöyle ki kocanın nâşize hanımını dövebilmesi bunun anormal, zulüm, ayıp, aşağılayıcı gibi olarak görülmediği topluluklar için geçerlidir. Mesela, Hz. Ömer'in: *"Biz muhacir erkekler eşlerimize hâkimdik ve sözümüzden çıkmazlardı. Medine'ye geldik ve gördük ki Medine'nin kadınları kocalarına hâkimdirler. Kadınlarımız da onlar gibi davranmaya ve onlara benzemeye başladılar"*⁴⁴⁹ sözü, toplum değişince ilişki ve davranışların da değişeceğini göstermektedir.⁴⁵⁰

Darbın amacı ıslah olduğu için koca te'dîb yetkisini hiçbir zaman şiddete çeviremez. Koca kadına karşı şiddet kullanır, hakaret eder veya haksız yere vurursa ve kadın bunu ispat ederse hâkim, duruma göre hafif veya ağır bir ceza ile kocayı cezalandırır. Haksız yere eşini döven kocaya İbn Âbidîn'e göre ta'zîr cezası gereklidir.⁴⁵¹ Hatta Mâlikîler kadına bu durumda boşanma hakkı tanımaktadır.⁴⁵² Dolayısıyla hanımını te'dîb etmenin hiçbir fayda vermeyeceğini biliyorsa kocanın bu durumda dövme hakkı ortadan kalmış olur. Aynı şekilde hanımını ıslah için onu ağır bir şekilde dövmek gerektiğine inanan ya da bu ihtimali kuvvetle tahmin eden koca, onu terbiye etmek için kendisine tanınan sınırın dışına çıkamaz. Bu bir suçtur. Her iki durumda da kocanın hareketleri dövme kategorisine değil de tecavüz ve saldırı kategorisine girmektedir.⁴⁵³

⁴⁴⁷ İbnü'l-Arabî, a.g.e., I, 336.

⁴⁴⁸ Kurtubî, a.g.e., VI, 287.

⁴⁴⁹ Buhârî, Nikâh, 83.

⁴⁵⁰ İbn Aşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, III (V. cüz), s. 44.

⁴⁵¹ İbn Âbidîn, a.g.e., XII, 270.

⁴⁵² Derdîr, a.g.e., II, 512.

⁴⁵³ Üdeh, a.g.e., II, 53.

3.2. Dövmeye Sebebiyle Kadına Zarar Verilirse Koca Tazminat Ödemesi Gerekir mi?

İlk olarak kocanın hanımını istediği gibi dövme yetkisi yoktur ve bu Hz. Peygamber`in “*Şiddetli olmayacak şekilde kadınları dövün*” hadisinde belirlenmiştir. Koca, hanımına te`dīb amacıyla vurması durumunda bir uzvunu koparır ya da başka bir zarar verirse, İmam Mâlik ve Ahmet b. Hanbel`e göre kocanın hanımına vermiş olduğu zararı tazminat etmesi gerekmez. Zira onlara göre bir hakkı, o hak için tespit edilen sınırlar çerçevesinde kullanmak mubahtır ve mubah olan harekete sorumluluk gerekmez.<sup>454</sup> Dolayısıyla te`dīb, had cezalarında olduğu gibi suç veya günahattan caydırmak, engel olmak için meşru olan bir fiil olduğu için meydana gelen telef durumlarında tazminat ödenmesi gerekmez.⁴⁵⁵ Ancak haddinden fazla dövmesi halinde tazminat ödemesi gerekir.⁴⁵⁶ İmam Ebû Hanife ve İmam Şâfi`ye göre ise tazminat ödemesi gerekir. Çünkü bu mubah bir te`dībdir. Bu dövmeden maksat helâk değil tedip olup selâmet şartı ile sınırlı tutulmaktadır.⁴⁵⁷ Görüldüğü gibi hanımını terbiye etmek için meşru sınırlar dahilinde döven koca için yani kanun koyucunun kendisi için tanıdığı bir hakkı normal olarak kullandığında ne cezaî ne de medenî açıdan soruşturma açılabilir. Fakat te`dīb sınırını aşarsa hem cezaî hem de medenî sorumluluk söz konusudur.

3.3. Dövmeye İlgili Genel Bir Değerlendirme

Nisâ Sûresi 34. âyetinden hareketle erkeğin ailede kavvam oluşuna dayalı olarak kadının nüşûz etmesi halinde onu te`dīb etmesine izin verilmiştir. Âyette geçen tedbirler nâşize kadınlar ile ilgili olup sâliha kadınlar istisna edilmiştir ve böyle bir te`dibe de ruhsat verilmemiştir. Ancak her ne kadar erkeklere ailede kavvamlık yetkisi verilmiş ise de bu ona sınırsız haklar verildiği anlamını taşımaz. Zira kavvamlık yetkisini kötüye kullanan erkekler sebebiyle kadınların zarara uğraması halinde kadınlar mahkemeye başvurup hâkime kocalarını şikâyet edebilirler. Bu âyetin iniş sebebini hatırlayacak olursak, Habibe bint Zeyd kocasına nüşûz ettiği için kocası ona tokat atmıştı ve kadının babası Hz. Peygamber`e gidip şikâyet etmişti. Hz. Peygamber ilk olarak kısasa hükmetmişti ve bunun üzerine âyet-i kerime nâzil olmuştu. Hz. Peygamber de “*Biz bir şey irade ettik, Allah da başka bir şey irade etti. Şüpheli yok ki Allah`ın istediği daha hayırlıdır*” buyurdu.

⁴⁵⁴ Üdeh, a.g.e., II, 53-55.

⁴⁵⁵ Zuhaylî, a.g.e., VII, 5607.

⁴⁵⁶ Üdeh, a.g.e., II, 53.

⁴⁵⁷ Kâsânî, a.g.e., X, 415; İbn Nuceym, a.g.e., V, 82.

Dolayısıyla âyetin nâzil olduğu dönemde dayak yaygın halde olduğu için onlara dövmenin dışında başka çözüm yollarının da bulunduğu göstermektedir denilebilir.

Kur`ân'ı en iyi anlayıp hayatına en iyi bir şekilde uygulayan Hz. Peygamber hiçbir şekilde eşlerinin onu üzmesi ve kırmasına rağmen onları dövmediği gibi sözle bile olsa hakaret etmemiştir.⁴⁵⁸ Aynı şekilde diğer erkeklere de kadınlarına iyi davranmalarını,⁴⁵⁹ Allah'ın birer emâneti⁴⁶⁰ olduklarını hatırlatmıştır. Hz. Peygamber'in hoşlanmadığı bir şey karşısında, hanımlarını dövmeye teşebbüs ettiğine dair herhangi bir rivâyet bulunmamıştır. Mesela Hz. Aişe ile ilgili meydana gelen ifk hadisesinde Hz. Peygamber ona ancak şunu söylemiştir: “Ey Aişe, senin şöyle yaptığın bana söylendi. Eğer sen suçsuz isen Allah senin suçsuzluğunu ortaya koyacaktır. Ama eğer bir günah işledi isen Allah'tan mağfiret dile.”⁴⁶¹ Başka bir rivayette de nakledildiğine göre Hz. Peygamber'in hanımları diğer kadınlar gibi müreffeh bir hayat yaşama arzusunu dile getirmeye başladıklarında Hz. Peygamber onlara bir ay boyunca yaklaşmama yemin etmiştir. Görüldüğü gibi bütün bunlara rağmen metanetini devam ettirmiş ve onlara el kaldırmamıştır. Bu, dövme ruhsatının özel şartlara mahsus bir uygulama olduğunu göstermektedir. Hatta Hz. Peygamber sadece hanımlarını değil hizmetinde bulunanları bile dövmemiştir. Bununla ilgili Hz. Aişe Hz. Peygamber'in hanımları ve hizmetçileri dahil olmak üzere hiç kimseyi dövmediğini ve hiçbir canlıya zarar vermediğini nakletmiştir. Hz. Peygamber “*Kadınları dövmeyiniz*” buyurunca Hz. Ömer onun yanına gidip “Ey Allah'ın Resûlü, kadınlar bu emirden sonra cesaretlenip eşlerine itaatsizlik etmeye başladılar” dedi. Hz. Peygamber de iz bırakmayacak bir şekilde dövme ruhsatı verdi. Kadınlar da bunun akabinde dövüldü. Bir süre sonra birçok kadın Hz. Peygamber'in hanımlarına gelerek şikâyet ettiler. Ertesi gün Resulallah eşlerine iyi davrananların iyi Müslüman olacaklarını bildirmiştir.⁴⁶² Görüldüğü gibi Hz. Peygamber ilk önce kadınların dövülmesini yasaklamış fakat daha sonra kadınlar eşlerine itaatsizlik etmeye başlayınca te'dîb amacıyla onların hafifçe dövülmelerine müsaade etmiştir. Ancak kadınlar bu durumdan şikayetçi olduklarında Hz. Peygamber buna razı olmayıp erkeklere sabırlı olmalarının daha güzel olacağını söyler.

⁴⁵⁸ Ebu Davud, *Edeb*, 5.

⁴⁵⁹ “*Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi davrananlarıdır. İçinizde eşlerine karşı en iyi davranan da benim*”, İbn Mace, *Nikâh*, 50.

⁴⁶⁰ “*Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun. Zira siz onları Allah'ın emanetleri olarak aldınız,*” Ebu Davud, *Menasık*, 57.

⁴⁶¹ Karslı, H. İbrahim, a.g.e., s. 157.

⁴⁶² İbn Mâce, *Nikâh*, 51.

Kadınların dövülmesine izin veren Nisâ sûresi 34. âyetinde “vedribû” emri nüşûz kelimesiyle irtibatlıdır. Şöyle ki bu emir erkeklerin kadınları istedikleri zaman ya da her itaatsizlik etkilerinde dövebilecekleri anlamına gelmez. Bu yetkiyi erkek ancak kadının nüşûz etmesi sebebiyle kullanır. Hz. Peygamber`in de Veda Hutbesinde söylediği gibi: “...Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız sizden başka bir erkeğe döşeginizi çiğnetmemeleri ve sizin hoşlanmadığınız herhangi bir kimseyi izniniz olmaksızın evlerinize sokmamaları ve açık bir ahlaksızlık (فاحشة مبینة) yapmamalarıdır. Eğer bunu yaparlarsa onları yataklarda yalnız bırakın ve zarar vermeyecek şekilde dövin...” Dolayısıyla kadının aile birliğini sarsacak kötü davranışlarda bulunması durumunda ilk olarak yatakta yalnız bırakılır daha sonra ise zarar vermeyecek şekilde dövülür. Yoksa nüşûz kelimesine geniş anlamlar yükleyerek kadının koku sürmemesi, evden izinsiz çıkması vs. gibi en küçük bir problemin olması durumunda kadınların dövülebileceği anlamına gelmez. Çünkü Hz. Peygamber`in davranışları bu âyeti böyle anlamamızı engellemektedir.

Köse`nin de belirttiği gibi “Dövme durup dururken ortaya çıkan bir eylem değildir. Bir şeyin karşılığıdır. Bu da kadından kaynaklanan nüşûz halinin aile birliğinin devamını tehdit eder hale gelmesi, önceki iki tedbirin yetersiz kalması ve kocasına karşı psikolojik şiddete devam etmesidir. Ailenin yıkılması sadece karı-kocaya dokunan bir zarar değil, diğer aile bireylerini ve tüm toplumu ilgilendiren ciddi bir sorundur. Aslında boşanmak topluma uygulanan bir şiddettir.”⁴⁶³

Daha önce de gördüğümüz gibi müfessirler ve fakihler tarafından “darabe” fiiline “hafifçe vurun” anlamı dışında başka manalar verilmemiş, sadece dövmenin ne şekilde olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Âyette geçen “hafifçe vurun” emrine günümüzde bazıları Hz. Peygamber`in hadisleriyle beraber genel bir değerlendirme yaparak farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bazıları bu âyetin hüküm değil de sadece araç niteliği taşıdığını,⁴⁶⁴ bazıları örfi olduğunu⁴⁶⁵ ve bazıları bu emirle cahiliye âdetinin asgariye indirilerek nihayetinde kaldırılmasının hedeflendiğini⁴⁶⁶ söylemeleri halinde her ne kadar yüklenen bu anlamlar kadını korumak gibi gözükse de kadını aslında daha mağdur etmeye sebebiyet verebilir. Çünkü mesela aile birliğinin devamını sağlamak için zikredilen bu önlemler, verilen manalara göre “uzaklaştırma”, “evden gönderme”, “ayırma”

⁴⁶³ Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya: Mehir Vakfı Yay., 2014, s. 333.

⁴⁶⁴ Erdoğan, Mehmet, a.g.e., s. 156-157.

⁴⁶⁵ Faruk Beşer, Yergali Alpysbave, *Kocanın Te`dib Aracı Olarak Nâşize Durumundaki Eşini Darb Etme Yekisi ve İdarenin Bu Yetkiyi Sınırlandırması*, Usul İslam Araştırmaları, S. 33, Nisan 2020, 44-45.

⁴⁶⁶ Karaman, Hayreddin, *İslâm`da Kadın ve Aile*, İstanbul: Ensar Neş., 1993, s. 208.

ve “çıkarma” şeklinde olursa evden uzaklaştıran kadının hangi tehlikelere maruz kalacağı bilinemez.⁴⁶⁷ Kur`ân`ın ailede çıkan anlaşmazlıklar için öngördüğü bu önlemlerin dövme aşamasına gelmesi ihtimali oldukça düşüktür. Çünkü erkek nâşize hanımını karşına alıp güzelce nasihat ederek, ona etkili cümlelerle hitap ederek onu ikna etmesi mümkündür. Âyette belirtilen sırayı takip etmeden direkt dövmeden başlayarak sorunları çözmeye çalışmak sorunların daha da büyümesine sebep olacaktır. Dolayısıyla âyette yer alan bu uygulamalar her dönem ve her bölgede sorun yaşayan aileler için muteberdir. Âyette geçen, ailesine zarar veren kadınlara nasihat etme, onları yataklarda yalnız bırakma ve sonunda onları hafifçe dövme hükümlerinin tarihsel bir uygulama olmayıp eğitim ve terbiye vasıtaları olduğunu söyleyebiliriz.

3. Aile Büyüklerin/Hakemlerin Müdahale Etmesi

Bütün çabalara rağmen yukardaki ayette zikredilen tedbirlerin bir fayda vermemesi ve eşler arasında geçimsizliğin sona ermemesi durumunda müteakip âyette takip edilebilecek başka bir yol öngörülür o da “hakeme başvurma” yöntemidir: *“Eğer karı-kocanın arasının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur...”*⁴⁶⁸ “h-k-m” kökünden türemiş olan hakem kelimesi, sözlükte “menetmek, hüküm vermek” anlamına gelmektedir.⁴⁶⁹

Kuvvetli bir görüşe göre bu emrin muhatabı hâkimlerdir. Eşlerden birinin veya ikisinin problemlerin mahkemeye intikal ettirilmesi durumunda hâkim onların ailelerinden birer hakem görevlendirir. Hakemlerin Müslüman, erkek, akıl-bâliğ, güvenilir, evlenme ve boşanmanın esaslarını bilen, bu işe layık olan kimselerden olması gerekir.⁴⁷⁰ Şafiî mezhebinde ise hakemlerin erkek olması şartı aranmaz.⁴⁷¹ Hakemlerin, aile sırlarına yabancı olmadıkları, eşlerin özel hallerini başkalarına göre daha iyi bildikleri, her ikisinin sorunlarını daha rahat bir şekilde dile getirdikleri ve aileden olan kişiler başkalarına göre onların arasını bulmayı daha fazla istedikleri için eşlerin ailesinden seçilmesi daha uygundur. Hüküm itibarıyla cumhura göre hakemlerin aileden olması evlâ, Mâlikîlere göre ise vaciptir.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Uslu, Rıfat, *Nisa Suresi 34. Ayeti Çerçevesinde İslam Hukukunda “Nüşûz” Kavramına Bir Yaklaşım*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 9, S. 47, Aralık 2016, s.38.

⁴⁶⁸ en-Nisâ, 4/35.

⁴⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. XII, s.142-143.

⁴⁷⁰ Bilmen, a.g.e., II, 363.

⁴⁷¹ Şirbinî, a.g.e., III, 345.

⁴⁷² Acar, a.g.e., 212.

Hakemlerin, eşlerin ailelerinden seçilmesi geçmiş dönemlerde problemlerin çözümünde işe yararken günümüzde ise aynı durum her zaman geçerli olmayabilir. Çünkü bilindiği gibi geçmişte aileler aynı beldelerde ve yahut yakın bölgelerde oturdukları için birbirlerini de tanıyor ve karşılaştıkları sorunlardan da haberdar oluyorlardı. Günümüzde ise durum çok değişmektedir. Bunun sebebi de çağımızın getirdiği sorunlar nedeniyle insanlar uzak ve farklı şehirlerde yaşamaktadır ve birbirlerinden uzaklaşıp akrabalık ilişkileri de zayıflamaktadır. Durum böyle iken birbirlerini tanıyamayan yakın akrabaların, hakem tayin edilmeleri halinde hakemlikten beklenen amaca hizmet etmeleri pek mümkün görünmemektedir. Bunun yerine son dönemde tarafların Aile Mahkemelerine başvurup oradaki uzmanlardan yararlanabileceği fikri de gündeme gelmiştir. Bunlar gerekli araştırmaları ve incelemeleri yapıp karşılıklı olarak karı-kocayı dinler ve tespitleri yaptıktan sonra durumu mahkemeye bildirir. Mahkeme de uzmanların tekliflerini göz önünde bulundurarak değerlendirmeleri yapar.⁴⁷³ Aynı şekilde Dalgın da günümüz şartları dikkate alınarak eşler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için âyete geçen hakemlerin birer uzman psikolog olarak yorumlanmasının yanlış olmayacağını belirtmektedir. Çünkü ona göre, karı-kocanın problemlerinin gerekçeleri ve bu sorunlardan çıkış yolları ile ilgili tahsil yapmış olan fertlerin danışmanlığına başvurulması Kur'ân'ın amacına daha çok hizmet edeceğini açığa çıkar.⁴⁷⁴

Hakemlerin eşlerin ayırma yetkileri var mı yoksa onların görevi sadece arabuluculuk mu olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Şöyle ki; Ebu Hanife, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel`den gelen iki rivayetten biri, Âtâ, İbn Zeyd, Ebu Sevr ve Hasan el-Basrî`ye göre, âyet hakemlere sadece geçimsiz eşlerin aralarını ıslah etme yetkisi vermektedir; ayrılımlarına karar verebilmeleri için kocanın onlara boşama vekaleti vermesi lazımdır. Onlara göre hakemler karı-kocanın vekilleri hükmündedir. Çünkü boşama yetkisi kocaya ait olduğu için onun rızası olmaksızın hakemler bu yetkiyi kullanamaz.⁴⁷⁵ Dolayısıyla hakemlerin görevi ancak arayı bulmaktır; bunun haricinde başka yetkileri bulunmamaktadır. Hakemler arayı bulamaz ve koca eşini muhâlea ya da talâkla boşamayı istemezse bu müçtehitlere göre hukuk açısından boşama yönünden herhangi bir şey yapılamaz. Ancak hâkim kocayı cezalandırabilir.⁴⁷⁶

⁴⁷³ Acar, a.g.e., 213.

⁴⁷⁴ Dalgın, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, İstanbul: İFAV Yay., 2001, s. 232-233.

⁴⁷⁵ Şirbini, a.g.e., III, 345; Kurtubî, a.g.e., VI, 292; Cassâs, a.g.e., III, 152.

⁴⁷⁶ Zuhaylî, a.g.e., VII, 527; Ayrıntılı bilgi için bkz., Fatma Açık, *İslam Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, 2019.

İmam Malik, Ahmet b. Hanbel, İbn Abbas, Hz. Ali, Nehai, Şa`bi, Evzai, İshak gibi âlimler ise, hakemler hâkim konumunda olduklarından dolayı verdikleri kararların yürürlüğe girmesi için vekâlet ve yahut izne ihtiyaç duymayacağını ifade etmektedirler. Onlara göre hakemlerin yapacakları danışma, soruşturma ve araştırma sonunda evliliğin devamı ya da sona erdirilmesinden birine hükmederlerse bu hüküm geçerli olur. Dolayısıyla bu görüşe göre, hakemler eşlerin arasını düzeltemez ve geçimsizliğin erkekten kaynaklandığı sonucuna ulaşırlarsa hâkimin emri bulunmaksızın tarafları birbirinden ayırırlar. Şayet geçimsizliğin kadından kaynaklandığını tespit ederlerse muhâleaya hükmederler. Eğer geçimsizlik her iki taraftan kaynaklanırsa mehrin bir kısmı karşılığında eşlerin aralarını tefrik ederler ⁴⁷⁷ Çünkü âyet-i Kerîm’de “*erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin*” buyrulur. Yani bu ayetteki hitap, eşlerin haricindeki üçüncü kişilere yapılmaktadır ve gönderilecek kişiler “hakem” olarak isimlendirilmiştir. Görüldüğü gibi âyette eşlerin rızasından bahsedilmemiştir. ⁴⁷⁸ Hakemler ayrılığa hükmederlerse, bu tefrik bâin talak sayılır. ⁴⁷⁹ Kadın, bâin talakta kocasına herhangi bir mal vermediği için avantajlıdır. Erkek ise Muhâle’da, kadından bir bedel aldığı için daha kârlıdır. ⁴⁸⁰

Son dönem İslam hukukçuları da hakemlerin, hâkim hükmünde olduğu fikrini savunmuşlardır. Dolayısıyla hakemler sulha olduğu gibi boşanmaya da yetkilidir. Öncelik olarak hakemler ortaya çıkan uyuşmazlığı gidererek karı-kocanın arasını uzlaştırmaya çalışırlar. Bütün bu çabalara rağmen uzlaştırma mümkün görünmüyorsa o zaman hakemler tarafların ayrılmasına hükmeder. ⁴⁸¹

1917 tarihli Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnâmesi 130. maddesi, Malikî mezhebinin görüşüne göre düzenlenmiş ve geçimsizlik yargı yoluyla tefrik sebepleri arasında sayılmıştır. 131. maddesinde ise, geçimsizlik nedeniyle gerçekleşen boşanmanın bir bâin talak sayılacağı ve usulüne göre de tescil edileceği ifade edilir. ⁴⁸²

⁴⁷⁷ İbn Ruşd, a.g.e., II, s. 81-82; İbn Kudâme, a.g.e., X, s. 266.

⁴⁷⁸ Acar, Halil İbrahim, *Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum: EKEV Yay., 2000, 38.

⁴⁷⁹ Bilmen, a.g.e., II, 366.

⁴⁸⁰ Aydın, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yay., 2014, s. 290.

⁴⁸¹ İbn Âşûr, a.g.e., V, 46-47; Heyet, *Kur`an Yolu Türkçe Meali ve Tefsir*, Ankara: DİB Yay., 2006, c. II, s. 62; Ayr. Bilgi için bkz., Erdoğan, Suat, *İslam Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri*, DÜİFD, c. 1. S. 2, 2017; Şen, Yusuf, *İslâm Hukukunda Arabuluculuk*, HÜİFD, c. 11, S. 22, 2012/2; Yılmaz, İbrahim, *İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkîm Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması*, Turkish Studies.

⁴⁸² Döndüren, a.g.e., s. 154; Aslan, Mehmet Selim, *İslâm Aile Hukuku*, Bursa: Emin Yay., 2015, s. 240- 241.

Bugün İslam ülkelerinin çoğunluğu da tahkim usulünü Mâlikî mezhebine göre düzenlenmiştir. Mesela, Suriye, Lübnan ve Irak Medeni Kanunları 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi`nde olduğu gibi aynı hükümleri kabul edip tahkim usulünü Mâlikî mezhebine göre düzenlemişler. Lübnan ve Suriye Medeni Kanununa göre zarar ve geçimsizlik sabit olduğunda hâkim tahkim usulüne başvurmadan doğrudan boşanmaya hükmedebilmektedir.⁴⁸³

Netice itibariyle diyebiliriz ki; âyette hakemlerin görevinin, karı-kocanın arasını düzeltmek olarak ifade edilmesi, eşlerin arasını tefrik konusunda yetkili olduklarına dair herhangi bir işaretin bulunmaması itibariyle hakemlerin esas görevinin onları barıştırmak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü âyetteki ifade “...*bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur*” şeklinde yer almaktadır. Aksine hakemlerin tefrik yetkileri olsaydı âyette “barıştırmak” yerine “ayırarak” fiili yer alması gerekirdi. Günümüzde eşler anlaşmazlıklarını çözmek için aile terapisine başvurumaktadırlar. Nitekim hakemlerin görevi aile terapisini yürüten uzmanların görevine benzemektedir. Tarafların arasını ıslah etmek için ilk olarak aileden bu işe yetkin olan kişiler seçilmeli ve onlar arasında ortaya çıkan sorunları çözmeye çalışmalıdır. Dikkat edilmesi gereken nokta ise eğer bu akrabalar eşlerin arasındaki sorunlarda taraf iseler sorun çözülmesi yerine daha çok büyür. Bu durumda akrabalara değil de aile terapisine başvurmaları daha uygun olacaktır. Çünkü Kur`ân`ın indiği dönemde bu görevi en iyi bir şekilde yerine getirecek, problemin başkaları tarafından duyulup yayılmasına mâni olacak aile akrabaları idi. Dolayısıyla o dönemde aileden hakemlik niteliğine sahip olan fertlerin, uyuşmazlık içerisinde olan karı-kocayı ıslah etmek üzere görevlendirilmesi söz konusudur. Günümüzde ise bu görevi yerine getirecek aile danışmanları, evlilik terapistleri bulunmaktadır. Bunlar da Kur`ân-ın “hakem” olarak isimlendirdiği kimselerle aynı vazifeyi yapabilirler. Önemli olan boşanma seviyesine gelen çiftlerin aile yuvası dağılmadan, iş yargıya gitmeden kendi aralarında çözmeleridir. Eğer terapiden sonra çiftler evlilik hayatını sürdürmeme sonucuna ulaşırlarsa iyilikle erkek karısını boşar ya da kadın bir bedel karşılığında evliliğe son vermesini ondan talep eder.

⁴⁸³ Yılmaz, a.g.m., s. 343-344.

4. Kadının Nüşûzünden Dönmesi

Koca nâşize hanımına bu tedbirleri uyguladıktan sonra kadın kocasına itaat etmeye başlarsa bu durumda erkek başka bir tedbir arayışında bulunamaz. Çünkü itaat gerçekleştikten sonra bu önlemleri uygulamaya devam etmekte ölçüyü çiğnemek, keyfi uygulama ve aşırılık söz konusudur. Allah Teâlâ âyetin devamında: “...Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür” buyurmaktadır.

Kocasına itaatsizliği nedeniyle nafaka alma hakkının düşeceğini savunan fakihlere göre, kadının kocası yanında iken nüşûzdan dönmesi halinde, nafakayı düşüren sebep ortadan kalkıp itaat yeninden gerçekleştiği için bu hakkı geri gelir. Fakat nâşize kadının kocasının yokluğunda nüşûzdan dönmesi halinde mezheplerde farklı görüşler söz konusudur. Şöyle ki Hanefîlere göre, kocanın yokluğunda bile olsa nüşûzdan dönen kadın nafakayı hak eder. Kadına nafaka vermesi için kocaya mektup yazılır ya da nafaka tayin etmesi için mahkemeye başvurulur. Ancak kadın nafakayı kendi temin ederse kocasından bir şey isteyemez.⁴⁸⁴ Şafiî ve Hanbelîlere göre ise, kocanın yokluğunda itaat etmeye başlarsa istimta olmadığı için nafaka hakkı geri dönmez. Hâkim kocanın bulunduğu şehrin hâkimine mektup yazarak eşinin nüşûzdan döndüğünü ve itaat etmeye başladığını bildiri. Kocanın bunu öğrenip gelebileceği kadar bir zaman geçmiş ise kadına nafaka hakkı geri döner.⁴⁸⁵

5. Nüşûz Sebebiyle Boşanma

Kocanın nâşize hanımına âyetin önerdiği tedbirleri uygulamasına rağmen kadının nüşûzünden dönmemesi ve hakemlerin müdahalesinin karı-kocanın aralarını bulup sorunların çözümünde başarılı olmaması, evliliğin de ızdırap haline gelmesi durumunda boşanma bir çözüm olarak görülmüştür. İslâm’da evliliğin sona ermesi ya kocanın boşaması ya hâkimin ayırması veya eşlerin bir bedel üzerinde (Muhâla’a) anlaşması ile olmaktadır. Tefrîk son çaredir ve Allah’ın en sevimsiz mubah olarak nitelendirmesine rağmen meşrû kılınmıştır.⁴⁸⁶

İslam hukukunda boşama terimi “*talak*” kelimesiyle ifade edilmektedir. Talak kelimesi sözlükte “*bağı çözmek*,” “*serbest bırakmak*”⁴⁸⁷ gibi manalara gelir ve bir fıkıh terimi olarak

⁴⁸⁴ İbn Âbidîn, a.g.e., III, 576.

⁴⁸⁵ İbn Kudâme, a.g.e., VII, 612.

⁴⁸⁶ Ebu Davud, *Talak*, 3.

⁴⁸⁷ İbn Manzûr, a.g.e., X, s. 224.

kocanın, eşini belli lafızlarla derhal ya da gelecekte boşamasıdır.⁴⁸⁸ İslam'da boşama yetkisi erkeğe verilmiştir. Dolayısıyla koca bu yetkiye dayanarak hanımından ayrılmak istediği zaman boşanma davası açmadan tek taraflı irade beyanıyla eşinin rızasını almaksızın evliliği sonlandırabilir.

Kadına gelince ise, kocasının herhangi bir kusuru olmamasına rağmen onu sevmemesi ve bu durumun ailedeki vazifelerini ihlal etmeye sebep olması halinde veya dinin yasakladığı bazı günahları işleme ihtimali olması durumunda kadın boşanma davası açabilir. Kadın bu durumda kocasından alacağı /aldığı mehir ve nafaka hakkından vazgeçerek boşanacaktır.⁴⁸⁹ Ancak nüşûz sebebiyle kocanın te'dîb hakkını kötüye kullanmasından dolayı, kendi iradesiyle tefrîk yetkisine sahip olmayan kadının boşanma talebinde bulunup bulunamayacağı konusunda İslâm hukuk ekolleri farklı görüşler ileri sürmüştür. Hanefî ve Şâfiîler'e göre, kadın kocasının te'dîb yetkisini kötü kullanması sebebiyle boşanma davası açamaz. Ancak kadın boşanma talebinde ısrar ederse hâkim iki hakem görevlendirir ve eşlerin arasını düzeltmelerini ister. Bu durum olumlu bir sonuç vermediği takdirde kadın, kocanın cezalandırılmasını ve istenmeyen davranışlarından vazgeçirilmesini hâkimden isteme hakkına sahiptir. Hâkim de bu durumda kocayı bu davranışlarından engellemek için cezalandırır.⁴⁹⁰ Bu görüşe göre daha önce de belirttiğimiz gibi hakemlerin tarafları boşamaya yetkileri yoktur ve bu durum boşanma sebeplerinden sayılmadığı için aynı zamanda hâkimin de geçimsizlik sebebiyle karı-kocayı re'sen boşamaya yetkisi bulunmamaktadır. Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise, kadının hâkime başvurarak boşanma talebinde bulunma hakkı vardır. Bu görüşe göre nüşûz bir boşanma sebebi sayılır.⁴⁹¹ Dolayısıyla nüşûzdan dolayı tefrîk talebinde bulunan kadının kocası iddiaları itiraf eder ya da kadın bunu ispat ederse hâkim tarafları ayırır. Ancak kadının bunu ispat edememesi durumunda dava reddedilir ve hâkim tarafların evliliğinin devamına karar verir.

⁴⁸⁸ Serahsî, a.g.e., VI, s. 1.

⁴⁸⁹ Dalgın, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2001, s. 198.

⁴⁹⁰ Şirbinî, a.g.e., III, 260-261

⁴⁹¹ İbn Ruşd, a.g.e., II, 98-99; İbn Kudâme, a.g.e., VII, 320.

SONUÇ

Aile hayatını sağlam ve sağlıklı temeller üzerine oturtabilmek için eşlerin birbirlerine karşı olan ödevleri ve hakları bilmeleri gerekir. Bu hak ve sorumluluklar hem nasslara hem de örfe dayalıdır. Fakat bunlar eşlerin yaşadıkları çağa, sosyal ve iktisadî şartlara bağlı olarak farklılık gösterilebilir. Kocanın ekonomik sorumlulukları nafaka ve mehir karşılığında kadına da kocasına itaat etme sorumluluğu yüklenmiştir. Ancak bu itaat Allah'a isyan ederek değil, marufa itaat ederek gerçekleşir. Evlilikte karşılıklı hak ve sorumluluklara riâyet edilmemesi, nüşûz meselesinin temelini oluşturur. Bu yüzden eşlerin karşılıklı olarak hak ve sorumluluklara riâyet etmeleri, aile sorunlarının ve aralarındaki anlaşmazlıkların giderilmesi konusunda yardımcı olur.

Kur`ân`da “nüşûz” kavramı her ne kadar hem erkeğe hem de kadına nispet edilmişse de bu kavrama âlimler tarafından kadın ve erkeğe göre farklı manalar yüklendiğini gördük. Kadına nispet edilen nüşûz genel olarak itaatsizlik olarak yorumlanmıştır. “Nüşûz sayılan haller” başlığı altında ele aldığımız durumlar kocanın nikah akdiyle elde ettiği hakkını engelleyeceğinden dolayı kadının kocasının izni bulunmaksızın bir şey yapması itaatsizlik olarak değerlendirilmiş ve kadın fakihlere göre nâşize sayılmıştır. Ancak nâşize kadına uygulanacak yaptırımlar göz önünde bulundurulduğunda geniş bir yorumla kadının en küçük bir itaatsizlik yapması halinde dövülebileceğini söylemek mümkün olabilmektedir. Yoruma açık olan bu ifade müfessirlerin ve fakihlerin yaşadığı coğrafya, görenek, adet ve anlayışlara göre farklı anlayışlara imkân verdiği için biz, “nüşûz” kelimesini her iki taraf açısından düşünmek ve “evlilik hukukuna riâyet etmemek, evlilikten beklenen amaca uygun davranmamak” şeklinde izah etmenin uygun olacağı kanaatine vardık.

Kocaya verilen te`dîb hakkı sadece nâşize kadına münhasırdır. Bu te`dîbin amacı, evliliği korumak ve kadını ıslah etmektir. Kocanın bu amacın dışına çıkması, kavvamlık yetkisini kötüye kullanması durumunda kadının mahkemeye başvurup şikâyetle bulunma hakkı söz konusu olur. Nisâ Sûresi 34. âyet bağlamında sıraya riâyet ederek nâşize kadına uygulanacak tedbirler öğüt vermek, yatakta yalnız bırakmak ve son çare olarak zarar vermeyecek şekilde dövmek olarak ifade edilmiştir. Ancak koca bu tedbirin fayda sağlamayacağını biliyorsa bunu terk etmek zorundadır. Dövme, farz veya vacip ya da sünnet olmayıp bir izindir. Hatta terki evlâdır. Çünkü Hz. Peygamber hiçbir zaman eşlerini dövmediği gibi sözle bile olsa hakaret etmemiştir, diğer erkeklere de

kadınlarına iyi davranmalarını emretmiştir ve kadınları döven erkekleri de sert bir şekilde uyarmıştır. Bu yüzden nüşûz kelimesine geniş anlamlar yükleyerek en küçük bir problemin olması durumunda kadınların dövülebileceği şeklindeki yorumların kapısını açmak Hz. Peygamber'in uygulamalarına ters düşer. Öte yandan kadının dinî açıdan hiçbir sorumluluğu olmayan hususlarda sırf örf ve adetlerin ona yüklemiş olduğu görevleri yerine getirmemesi ya da getirememesi nedeniyle dövülmesi ise şüphesiz bir zulümdür.

Âyette yer alan dövme kelimesi kaynakların çoğunda “hafifçe dövün” olarak manalandırılır iken çağdaş kaynakların bazılarında ise kadını daha çok mağdur edecek manalar verilmiştir. Halbuki bu hükümlerin konuluş amaçlarından biri ailenin yıkılmaması ve aynı zamanda kadınların mağdur olmamalarıdır. Çünkü bilindiği gibi boşanmalarda kadınlar daha çok mağdur kalmaktadırlar. Bu yüzden İslâm dini ailenin devamını ön plana tutarak Nisâ sûresi 35. âyette hakeme başvurma yöntemini önermektedir. Bu görevi en iyi bir şekilde yerine getirecek, problemin başkaları tarafından duyulup yayılmasına mâni olacak kişiler önceleri aile akrabaları iken günümüzde bu görevi yerine getirecek aile danışmanları, evlilik terapistleri bulunmaktadır. Bunlar da Kur`ân'ın “hakem” olarak isimlendirdiği kimselerle aynı vazifeyi yapabilirler. Terapiden sonra çiftler evlilik hayatını sürdürmeme sonucuna ulaşırlarsa yine evliliği sonlandırma yolunu seçebilirler.

KAYNAKÇA

- Abdurrahmân b. Muhammed b. Süleymân, *Mecma' u'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, İstanbul: Tereke Yayınevi, 2015, II.
- Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar neş., 2017.
- *Kur`ân`a göre Kadın ve Siyaset*.
- *Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum: EKEV Yay., 2000.
- *İslâm Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*, İstanbul: Ensar Neş., 2021.
- Acarlıoğlu, Ahmet, *H. Peygamber(sas) Döneminde Aile Hayatı*, İstanbul: Siyer Yay., 2020.
- Açık, Fatma, *İslam Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, 2019.
- Akdemir, Salih, *Tarih Boyunca ve Kur`ân-ı Kerîm`de Kadın*, İAD., Ankara, 1991, c. V, sy., 4.
- Akkûş Fâtimetu`z-Zehrâ, *en-Nüşûz ve Asaruhu*, Aklî Muhannid Ulhâc Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014-2015.
- Alpaslan Alkış, Mahmut Bilik, *H. Aişe'nin Aile Hukuku Alanındaki Rivayet ve İçtihatları*, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, c.15 S.1 (2018).
- Alpysbayev, Yergali, *İslam Aile Hukukunda Eşlerin Nikâh Akdinden Doğan Hak ve Sorumlulukları (Kazakistan Aile Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2019.
- Amr, Abdülfettah, *es-Siyâsetu`ş-Şer`iyye fî'l-Ahvali`ş-Şahsiyye*, Amman: Daru'n-Nefais, 1998.
- Askalanî, İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Riyad: y.b., 2001, II.
- Aslan, Mehmet Selim, *İslâm Aile Hukuku*, Bursa: Emin Yay., 2015.
- Ateş, Süleyman, *Kur`ân-ı Kerîm ve Yüce Meal*, Kılıç Kitabevi Yayın ve Dağıtım, Ankara-ts.
- *Yüce Kur`ân-ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neş., I.

- *İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c. V, Sy., 4, Ekim 1991.
- Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul: Beyan Yay., 2.bs., 2006.
- Aydın, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yay., 2014.
- Beşer, Faruk, *İslâm'da Kadının Çalışması ve Sosyal Güvenlik*, İstanbul: Nûn Yay., 6.bs., 2016.
- Beşer, Faruk, Alpysbayev, Yergali, *Kocanın Te'dîb Aracı Olarak Nâşize Durumundaki Eşini Darb Etme Yekisi ve İdarenin Bu Yetkiyi Sınırlandırması*, Usul İslam Araştırmaları, S. 33, Nisan 2020.
- Beyhakî, Ebî Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdikâdir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3.bs., 2003, VII.
- Birekul, Mehmet, *Peygamber Günlerinde Kadın: Sosyolojik Bir İnceleme*, Konya: Yediveren Kitap, 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968, II.
- *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, Akçağ yay., Ankara, 1991, II.
- Buhûtî, Mensûr b. Yunus b. İdrîs, *Keşşafu'l-Kinâ'an Metni'l-İknâi*, Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1983, IV, V.
- Bûrizk, Sihâm, *Nüşûzu'z-Zevceti Dirasetu Mukareneti Beyne'î-Şeriatî'l-İslamiyye ve'l-Kanûn*, Muhammed Bûdiyâf Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016-2017.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru Ahyaî't-Turasi ve'l-Arabi, 1992, III.
- Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz, *Kitâbu'l-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erbe'a*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993, IV.
- Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1988.
- Çolak, Abdullah, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Yay., 2018.
- Dârakutnî, Ali b. Ömer, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut ve diğerleri, Beyrut: Muessesetu'r-Risale,

2004, III.

Dalgın, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*, İstanbul: İFAV Yay., 2001.

Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrebi'l-Mesâlik*, Kahire: Dâru'l-Ma'rife, ts. II.

Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, çev. Mustafa Altınkaya, İstanbul: Ekin Yay., 1997, VI.

Desûkî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafе, *Hâşiyetu'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, y.y., ts., II.

Demirdöven, Necla Yasdıman, *Kocanın Hakları Bağlamında “Kadının İzinsiz Evden Çıkamayışı” ile İlgili Hadislerin Tahlili ve Mezhep İmamlarının Anlayışları*, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 18 Sayı: 60 (Yaz 2014).

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, *Fetvalar*, İzmir: DİB Yay., 2018.

Dimyatî, Ebî Ammar Yâsir b. Ahmed b. Bedr b. Neccar, *el-Hulâsatu'l-Fıkhiyyetu ala' Mezhebi's-Sâdeti'l-Hanbelîyyeti*, İstanbul: Guraba, ts, II.

Dirik, Mehmet, *İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller*, İHAD, sayı: 25, 2015.

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, ts., I.

..... *Delilleriyle İslâm Hukuku*, İstanbul: Erenler Matbaası, 1983.

Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvâlu'sh-Shahiyye*, Beyrut: y.b., 1957.

Ebu'l-Berekât en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Tefsîru'n-Nesefî Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Seyyid Zekeriyya, Nizâru Mustafa el-Bâzi yay., ts., I.

Erdoğan, Mehmet, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, İstanbul: İz Yay., 2008.

..... “Sefer Hükümleri ve Ahkâmın Değişmesi”, *Seferîlik ve Hükümleri*, İstanbul: Ensar Neş., 1997.

..... *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Erdoğan, Suat, *İslâm Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) Durumunda Hakem Tayini ve*

- Tayin Edilen Hakemlerin Yetkileri*, DÜİFD, c. 1. S. 2, 2017.
- Erdal, Mesut, *Kur`an`da “Nüşûz” Kavramı*, Dicle Üniv., İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, 2001, c. III, sy., 2.
- Eren, A. Cüneyt, *Cennetten Süzülen Nâzenin İzdüşüm Kadın (Kur`ân Perspektifinden Kadın)*, İstanbul: Rağbet Yay., 2016.
- Eskicioğlu, Osman, *İslam`da Kadının Yeri*, D.E.Ü. İlahiyat Dergisi, Sayı: 8, İzmir 1994.
- Esed, Muhammed, *Kur`an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 1999, I.
- el-Hin, Mustafa, el-Buğa, Mustafa, eş-Şerbecî, Ali, *el-Fıkhu`l-Menhecî alâ Mezhebi`l-İmâm eş-Şâfiî*, Dimeşk: Dâru`l-Kalem, 1992, IV.
- Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru`l-Kebîr*, Beyrut: Dâru İhyâi`l-Turâsi`l-Arabî, 1997, II.
- Fadlullah, Muhammed Hüseyin, *İslâmî Açıdan Kadın Sorunu*, çev. Ali Kaya, İstanbul: Ağaç Yay., 2005.
- Fidan, Hafsa, *Kur`an`da Kadın İmgesi*, Ankara: Vadi Yay., 2006.
- Günay, Hacı Mehmet, *“Nüşûz”*, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2000.
- Görgülü, Hasan Ali, *İslâm Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları*, Isparta: Fakülte Kitabevi Yay., 2005.
- Haccâvî, Ebü`n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî, *el-İknâ` fî Fıkhi`l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Beyrut: Dâru`l-Ma`rife, ts., III.
- Halebî, İbrahim b. Muhammed, *Halebî Kebîr*, y.y.: Dâru`s-Saadet, 1325.
- Hallaf, Abdülvehhab, *Ahkâmu`l-Ahvâli`i-Şahsiyye fî Ş-Şeriatî`l-İslamiyye*, Kuveyt: Dâru`l-Kalem, 1990.
- Haraşî, Muhammed b. Abdullah, *Şerhu Muhtasari Halil li`l-Harraşi*, Beyrut: y.b., t.y., c. IV.
- Haskefî, Muhammed Alauddîn, *ed-Durru`l-Muhtâr Şerhu Tenvîru`l-Ebsâr*, İstanbul: Kahraman Yay., III.

Haysemî, Nuruddîn Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu`z-Zevâid ve Menbeu`l-Fevâid*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Beyrut: Dâru`l-Fikr, 1994, IV.

Heyet, *el-Mevsûatü`l-Fıkhiyye*, Kuveyt: Vizâretü`l-Evkâfî ve`ş-Şuûni`l-İslamiyye, XLI.

Heyet, *Kur`an Yolu Türkçe Meali ve Tefsir*, Ankara: DİB Yay., 2006, II.

Hicâzî, Muhammed Mahmûd, *et-Tefsîru`l- Vâzîh*, Beyrut: Dâru`l-Ceyl, 1991, I.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer, *Hâşiyetü İbn Âbidîn Reddû`l-Muhtâr `alâ`d-*

*Dürri`l-Muhtâr*, thk. Husamuddin b. Muhammed Salih Farfûr, Dimeşk: Dâru`l-Beşâir, 2000, IX.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer, *Reddu`l-Muhtâr*, Beyrut: Dâru`l-Kutubi`l-İlmiyye, 1994, IV.

İbn Abdilber, Ebu Amr Yusuf b. Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd Limâ fî`l-Muvatta mine`l-*

*Meânî ve`l-Mesânîd*, thk. Mustafa b. Ahmet el-Alevi, Muhammed Abdulkebir el-Bukrâ, Mağrib: Vizaratu`l-Umûmi`l-Evkaf ve`ş-Şuûni`l-İslamiyye, 1387, X.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tunusî, *Tefsiru`t-Tahrîr ve`t-Tenvîr*, y.y, y.b., ts., III, XI.

İbnu`l-Arabî, Muhammed b. Abdillah, *Ahkâmu`l-Kur`ân*, Beyrut: Dâru`l-Fikr, ts., I.

İbnu`l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu`l-Kur`ân*, Beyrut: Daru`l-Kutubi`l-İlmiyye, t.y., I.

İbnu`l-Esîr, İzzeddîn, *Usdu`l-Gâbe fî Ma`rifeti`s-Sahabe*, Kahire: Matbaatu`ş-Şa`b, 1970, VII.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ*, Beyrut: Dâru`l-Afâki`l-Cedîde, t.y., X.

İbn Hibbân, Ebu Hatim Muhammed b. Ahmed, *el-Mecrûhîn min el-Muhaddisîne ve`d-Duafa ve`l-Metrukîn*, thk., Mahmud İbrahim Zahid, Haleb: Dâru`l-Va`y, 1396, II.

İbnu`l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi`l-Kadîr ale`l-*

- Hidâye Şerhi Bidâyeti'l-Mubtedî*, thk. Abdurrezâk Gâlib el-Mehdi, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003, III, IV.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed, *Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, thk., Şuayb ve Abdu'l-Kadîr el-Arnâvutî, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1981, V.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *el-Muğnî ve's-Şerhi'l-Kebîr*, Beyrut-Lubnân: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1972, VII.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî*, Kahire: Mektebetu'l-Kahire, 1969, VIII.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İsmâîl b. Ömer, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Riyâd: Dâru Tayyibe, 1999, II.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, ts., II.
- İbn Nuceym, Zeynuddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzu'd-Dekâik*, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997, IV.
- İbn Ruşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*, Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.
- İbn Teymiyye, Takıyyudîn Ahmed b. Abdilhalîm, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, thk. Abdurrahmân Umeyre, Beyrût: Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, 1998, III.
- Kahraman, Abdullah, *Klâsik Fıkıh Literatüründe Kadının Cemaatle İbadeti Konusundaki Yaklaşımlarda Fitne Söyleminin Rolü*, Marife, sy., 2, 2004.
- *İslâm Hukukunda Kadının Hukuki Tasarruf Ehliyeti*, KÜİF Dergisi, Sayı: 1, Kars: 2014.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- *Aile İlmihali*, İstanbul: Timaş Yay., 2011.
- *Günümüzde Çalışan Müslüman Kadının Problemleri*, Sosyal Hayatta Kadın, İstanbul: Ensar Neş., 2005.

- “Seferîlik Hükümleri”, *Seferîlik ve Hükümleri*, İstanbul: Ensar Neş., 1997.
- *İslâm`da Kadın ve Aile*, İstanbul: Ensar Neş., 1993.
- Karadâvî, Yusuf, *Keyfe Neteâmelu mea`s-Sünneti`n-Nebeviyye*, Kahire: Dâru`ş-Şurûk, 2002.
- Kattân, Ahmed Abdülazîz, *Amelu`l-Zevce*, Kuveyt: Garras Yay., 2009.
- Karâfî, Ahmde b. İdriz, *ez-Zahîra*, thk. Muhammed Hacci, Dâru`l-Garbi`l-İslâm, y.y., 1994, III.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes`ûd, *Bedâi`u`s-Sanâi` fî Tertîbi`ş-Şerâi*, Beyrut: Dâru`l-Kutubi`l-İlmiyye, 2003, III, V, X.
- Keleş, Ekrem, “*Hacda Kadınların Durumu*”, Türkiye`de Hac Organizasyonu Sempozyumu, Ankara: DİB Yay., 2007.
- Kişnâvî, Ebû Bekr b. Hasan, *Eshelu`l-Medârik Şerhu İrşâdi`s-Sâlik fî Fıkhi İmâmi`l-Eimmeti Mâlik*, Beyrut: Dâru`l-Fikr, ts, II.
- Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, *Kadın Konusunda Kur`an`a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler*, İAD, c. 5, Sayı:4, Ekim 1991.
- Köse, Üzeyir, *İslam Hukuku (Şahıs-Aile-Miras)*, İstanbul: Hikmetevi Yay., 2021.
- Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya: Mehîr Vakfı Yay., 2014.
- *Kavvam-İtaat İlişkisi Bağlamında Karı-Koca Münasebetlerine Bakış- Nisâ` (4),34. Çerçevesinde Bir Değerlendirme-*, BÜİF Dergisi, c. 2, sy. 2, 2015.
- *İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet*, İHAD, c. 1, sy. 2, Ekim 2003.
- Kurtûbî, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi`u li-Ahkâmi`l-Kur`ân*, Beyrut: Muessesetu`r-Risâle, 2006, VI, XVII.
- Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkami`l-Kur`an*, Beyrut: Dâru`l-Kutubi`l-İlmiyye, 1993, VI.
- Kudûrî, Ebû`l-Huseyin Ahmed b. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *Muhtasaru`l-Kudûrî*,

- İstanbul: Beka yay. 2018.
- Mâverî, Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kutub'u-İlmiyye, 1999, IX.
- Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetu'l-Kübra*, Beyrut, ts., II.
- Mağribî, Şemsüddin Ebû Abdillâh, *Mevâhibü'l-Celîl fî Şerhi Muhtasar Halîl*, y.y.: Dâru'l-Fikr, 1992, V.
- Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkîlî, *el-Mu'lim bî Fevâ'idî Müslim*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1992, c. II.
- Merâgî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâgî*, Beyrut: Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998, VI.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-Ta'lîl'l-Muhtâr*, İstanbul: Tereke Yayınevi, 2015, II.
- Mergînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, thk, Sâid Bekdâşî, Medîne Munevvere: Dâru'l-Sirâc, 2019, III.
- *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, Kahire: Dâru's-Selâm, 2000, II.
- Mevdûdî, *İslam'da Aile Hukuku*, Çev., Memiş Tekin, Konya: Esra Yay., 1990.
- Münâvî, Muhammed Abdirrauf, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmîi's-Sağîr*, Mısır: el-Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kubra, 1.bs., 1356, I.
- Nevevî, *Ravzatu't-Talibîn ve Umdetu'l-Muttekîn*, Beyrut: y.b., 1970, VII.
- Nevevî, Ebu Zekerîyya Muhyiddîn, *Sahîh-i Muslim bi şerhi'n-Nevevî*, Mısır: el-Matbaatu'l-Mısriyye bi'l-Ezher, 1929, IV.
- Nevevî, Ebu Zekerîyya Muhyiddîn b. Yahya, *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*, Dâru'l-Fikr, ty., by., XV.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn b. Şeref, *Kitabu'l-Mecmu Şerhu'l-Muhezzebi li Şirazi*, Cidde:

Mektebetu`l-İrşad, ts., XVIII.

Orum, Ali Osman, *İslam`da Kadın ve Aile Hukuku*, Eskişehir: Özkağıtçılık Matbaacılık A.Ş., 2006.

Öğük, Emine, *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar: Dinî, Tarihi, Sosyolojik ve Psikolojik Analizler*, Ankara: İlâhiyât Yay., 2018.

Özsoy, Ömer, *Çağdaş Kur`ân(lar) Üretimi Üzerine-`Karı Dövme` Olgusu Bağlamında 4. Nisâ`, 34 Örneği-*, İslâmiyât, c.V, Sy., 1, 2002.

Râgıb el-İsfahânî, Ebu`l-Kâsım Huseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal, *Mufredâtu Elfâzi`l-Kur`an*, Beyrût: Dâru`ş-Şâmiyyeti, 2002.

Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza, *Nihâyetu`l-Minhâc ilâ Şerhi`l-Minhâc*, Beyrut: Dâru İhyâi ve`t-Turâsi`l-Arabî, ts., VII.

Rıza, Muhammed Reşîd, *Tefsîru`l-Menâr*, Beyrut: Dâru`l-Maruf, 1973, V.

Sâğircî, Esad Muhammed Sâid, *el-Fıkhu`l-Hanefîyyu ve Edilletuhû*, Beyrut: Dâru`l-Feyhâ, 1999, I.

Sâvî, Ebu`l-Abbas, *Hâşiyetu`s-Sâvî ala`ş-Şerhi`s-Sağîr*, Kahire: Dâru`l-Ma`ârif, ts., II.

Savaş, Rıza, *Hiz. Muhammed Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza Yay., 1991.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsu`l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru`l-Ma`rife, ts, IV, V.

Sibâî, Mustafa, *el-Mer`etu beyne`l-Fıkhi ve`l-Kânûn*, Riyâd: Dâru`l-Verrâk, 1999.

Şaban, Zekiyyudîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: TDV Yay., 2009.

Şafîî, Muhammed b. İdrîs, *el-Umm*, thk. Ri`at Fevzi Abdulmuttalib, 1.bs., b.y.: Dâru`l-Vefa, 2001, V.

..... *İhtilâfu'l-Hadîs*, thk., Amir Ahmet Haydar, Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sakafiyye, 1.bs., 1985.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylu'l-Evtâr*, Kahire: Dâru İbn Kayyim, 2005, IV.

Şerbâsî, Ahmet, *Sorulu- Cevaplı İslâm Fıkhi*, çev. Mustafa Özcan, İstanbul: Özgü Yayınları, 1998,

II.

Şelebi, Muhammed Mustafa, *Ahkâmu'l-Usre fî'l-İslâm*, Beyrut: Dâru'l-Câmî, 1983.

Şeyh Nizam ve Cemaatün min Ulemai'l-Hind, *el-Fetâvâ el-Hindiyye fî Mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân*, Beyrut: Dâru ehyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1980, I.

Şen, Yusuf, *İslâm Hukukunda Arabuluculuk*, HÜİFD, c. 11, S. 22, 2012/2.

Şirâzî, Ebû İshak b. Ali, *Mühezzebe fî Fıkhi'l-İmam Şâfiî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.

Şihâbuddin, Ebû'l-Fadl, *el-Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb*, Dammam: Dâru İbni'l-Cevzi, 1997, II.

Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut-Lubnan: Dâru'l-Ma'rife, 1997, III.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984, c. V.

Uslu, Rıfat, *Nisa Suresi 34. Ayeti Çerçevesinde İslam Hukukunda "Nüşûz" Kavramına Bir Yaklaşım*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 9, S. 47, Aralık 2016.

Üdeh, Abdulkadir, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk*, çev., Akîf Nuri, İstanbul: İhya Yay., 1977, II.

Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhu'l-Hanefiyyu'l-Muyesser*, Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 2010, II.

Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslamî ve Edilletuhu*, Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1985, VII.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Ailenin Çilesi Boşanma*, İstanbul: Çağdaş Yay., 1976.

Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul: Marifet Yay., 1999.

- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Zehraveyn Yay., 2007, II.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, İstanbul: Bayrak Yay., 1999.
- “Seferîlik Şartları”, *Seferîlik ve Hükümleri*, İstanbul: Ensar Neş., 1997.
- Yeniçeri, Celal, *Asr-ı Saadette Devlet Bütçesi*, İstanbul: Beyan Yay., 1995, III.
- Yılmaz, İbrahim, *Fıkıhta Kadın-Cami İlişkisi-Cemaatle Namaza İştirak Etme Bağlamında*, Ankara: Fecr Yay., 2021.
- *İslam Aile Hukukunda Boşanmaları Önleyici Bir Tedbir Olarak Tahkîm Müessesesine Hukuki İşlerlik Kazandırılması*, Turkish Studies.
- Yıldırım, Suat, *Kuran'ı-Kerîm ve Açıklamalı Meal*, İstanbul-1998.
- Yıldız, Kemal, *Fıkıhın Aydınlığında İbadet ve Hayat*, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2010.
- Zerkâî, Mustafa Ahmed, *el-Medhelu'l-Fıkhiyyu'l-Âm*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1998, I.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gâvâmidi't-Tenzîl ve Uyûnî'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, çev., Heyet, İstanbul: TYEKB, 2017, II.
- Zeydân, Abdulkerîm, *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Muslim*, Beyrut: Muessesetu'r Risâle, 1993, VII.
- Zeylaî, Fahrüddîn Osmân b. Alî, *Şerhu Tebyînu'l-Hakâik Kenzi'l-Dekâik*, Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslamî.
- Zuhaylî, *et-Tefsîr'l-Münîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1991, II.